
БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNY VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 4 2009

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
V. Vernadsky National Library of Ukraine

Головний редактор

Олексій ОНИЩЕНКО, академік НАН України

Editor-in-Chief

Oleksij ONYSHCHENKO, academician of NAS of Ukraine

Редакційна колегія

Л. Дубровіна (заступник головного редактора)

Н. Маслакова (відповідальний секретар)

Г. Бор'як

А. Бровкін

Л. Костенко

В. Омельчук

М. Романюк

П. Тронько

А. Чекмарьов

О. Додонов

О. Литвиненко

В. Широков

В. Рубан

Б. Ігнатенко

Х. Ласкажевська (Польща)

С. Філіпі-Мартутинович (Сербія)

І. Славінські (Австрія)

К. Брюс (Німеччина)

Л. Біглоу (Велика Британія)

Editorial board

L. Dubrovina (Deputy of Editor-in-Chief)

N. Maslakova (Responsible for publication)

H. Boriak

A. Brovkin

L. Kostenko

V. Omel'chuk

M. Romanyuk

P. Tron'ko

A. Chekmaryov

O. Dodonov

O. Lytyynenko

V. Shyrovok

V. Ruban

B. Ihnatenko

H. Laskarzevska (Poland)

S. Philip-Martutynovych (Serbia)

I. Slawinski (Austria)

C. Bruce (Germany)

L. Biglow (Great Britane)

Заснований у 1993 році.
Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 189 від 09.11.1993 р.
Виходить 6 разів на рік.

Founded in 1993.
The State Registration Certificate:
KB No. 189 of 09.11.1993
Frequency of publication is bi-monthly

Адреса редакції:
НБУВ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3, Київ, 03039,
Україна
Тел. (044) 524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Editorial office address:
VNLU, 3, Prospekt 40-richja Zhovtnja, Kyiv, 03039,
Ukraine
Tel.: (044)524-43-50
E-mail: b_visnyk@nbuv.org.ua
bibvesti@bigmir.net

Передплатний індекс 74049

Subscription Index 74049

Редакційна колегія журналу
не завжди поділяє думку авторів.

The opinions expressed herein are solely the views of the authors
and do not necessarily reflect those of the editorial board.

Зміст

<i>Соловяненко Д.</i> Цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI): «ISBN суспільства знань»	3
<i>Лобановська І., Грудініна Н.</i> Удосконалення традиційних карткових систематичних каталогів	16
<i>Федорчук А.</i> Особливості створення інформаційних ресурсів на основі традиційних та електронних ЗМІ	21
<i>Малолєтова Н.</i> Книгообмінні зв'язки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами та бібліотеками Німеччини. Історія, сучасний стан, перспективи.	25
<i>Остапчук Ю.</i> Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки»	33
<i>Макеєва І.</i> Форми і методи професійного навчання співробітників бібліотек вищих навчальних закладів	37
<i>Клименко І.</i> Періодичні видання першої половини XIX – початку XX ст. в Україні. Загальний огляд	44

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Міжнародна наукова конференція «Слов'янський ідентитет: спільне коріння і спільне майбутнє – парадигма XXI століття»	49
Сучасний стан та перспективи наукового реферування.	53
Виставка творів Крістофа Рансмайра в «Австрійській бібліотеці» НБУВ.	55

Contents

<i>Solovyanenko D.</i> Digital object identifier (DOI): «ISBN of knowledge society»	3
<i>Lobanovs'ka I., Grudinina N.</i> Improvement of traditional systematic card catalogues.	16
<i>Fedorchuk A.</i> Features of creation of information resources on the basis of traditional and electronic mass-media	21
<i>Maloletova N.</i> Book exchange communications of the V. Vernadsky National Library of Ukraine with scientific institutions and libraries of Germany. History, current state, prospects	25
<i>Ostapchuk Yu.</i> Substantiation of the term «reference and bibliographic system of library»	33
<i>Makeeva I.</i> Forms and methods of vocational training of employees of libraries of higher educational institutions	37
<i>Klymenko I.</i> Periodicals of the first half of XIX – the beginning of XX centuries in Ukraine. The general review	44

CHRONICLE OF SCIENCE EVENTS

International scientific conference «Slav identity: common roots and common future – paradigm of the XXI century»	49
Present state and prospects of scientific abstracting	53
Exhibition of works by Christoph Ransmayr in the Austrian library being in the VNLU	55

Денис СОЛОВ'ЯНЕНКО,

наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

Цифровий ідентифікатор об'єкта (DOI): «ISBN суспільства знань»

У статті представлено концептуальні засади технологічної моделі цифрового ідентифікатора об'єкта (DOI). Представлено та охарактеризовано складові системи DOI: стандартизований синтаксис (Z39.84), службу диспетчеризації (Handle System), модель даних DOI та механізми реалізації моделі на рівні інформаційної політики. Висвітлено досвід впровадження технологічної моделі DOI співтовариством видавців наукової літератури CrossRef та Національною науково-технічною бібліотекою Німеччини.

Ключові слова: DOI, CrossRef, ідентифікація змісту, диспетчеризація, технології видавничої справи, семантичні технології.

The paper presents an overview of the Digital Object Identifier (DOI) technological model. It is characterized the DOI System main components: a standardized syntax Z39.84, a resolution service based on the Handle System, a DOI data model and an implementation mechanism through specific information policy. The paper also outlines the experience of implementation DOI model by the society of scientific publishers CrossRef and the German National Library of Science and Technology.

Keywords: DOI, CrossRef, identification of content, resolution service, publishing technologies, semantic technologies.

Технологічна модель DOI, про яку йтиметься нижче, виникла на перетині проблематики видавничої справи та кібернетики, вона стосується питань індексації та обліку інформаційних ресурсів. Стаття має на меті проведення огляду системи DOI для аналізу потенційних можливостей українських бібліотек, інформаційних центрів та окремих видавничих установ щодо запровадження даної технологічної моделі у практиці своєї діяльності.

Постановка проблеми

Необхідність запровадження системи єдиних міжнародних стандартних номерів (ISBN) для документів була усвідомлена ще у середині 1960-х рр. Сьогодні індекси ISBN (а також ISSN, ISMN, ISAN тощо) мають фундаментальне значення для видавничої справи та інформаційної галузі взагалі. Проте, епоха онлайн-комунікацій кинула нові виклики стандартизації видавничої справи, зокрема, виникла потреба у розробленні системи реєстрації універсальних стандартних ідентифікаторів для онлайн-інформаційних ресурсів. Стандартизація електронного документообігу за допомогою ISBN-подібних ідентифікаторів пов'язана з низкою проблем, адже електронні ресурси суттєво відрізняються від традиційних як за формальними ознаками, так і за механізмом їх видання. Отже, індексація електронних ресурсів потребує запровадження зовсім іншої технології обліку.

Наявність єдиних міжнародних ідентифікаторів ресурсів вкрай важлива також для сталого розвит-

ку глобальних обчислювальних мереж. Взагалі, поява Інтернет-мережі у її сучасному вигляді пов'язана з винайденням у 1990 р. технології Uniform Resource Locator (URL). Це технологія адресації інтернет-ресурсів, фундаментальна за своїм значенням: рядок URL є унікальним для Мережі загалом набором символів, який дає змогу здійснювати елементарну навігацію у Всесвітньому павутинні. Проте, рядок URL ідентифікує місце збереження ресурсу, але не сам ресурс. З одного боку, ресурси з однаковим змістом можуть знаходитись одночасно за кількома URL-адресами (публікуватися паралельно на декількох веб-сайтах), з іншого – адреси веб-сайтів та їх структура (адреси у межах веб-сайтів) часто змінюються, а отже ідентифікація інформаційного змісту за місцем його збереження (тобто за URL-посиланнями) є дуже ненадійною.

У жовтні 1997 р., в результаті досягнення домовленостей і компромісів між співтовариствами видавців та інтернет-розробниками, з'явилася ініціатива розроблення універсального цифрового ідентифікатора об'єктів Digital Object Identifier (DOI). Процес розроблення технології DOI переслідував конкретну мету – потужним видавцям наукової періодики необхідний був інструмент обліку для роздрібної торгівлі своєю продукцією через Інтернет. Для того, щоб дозволити кінцевому користувачеві в обхід усіх посередників купити окрему статтю, розміщену на сайті видавця, або навіть її частину, потрібно запровадити одиницю обліку та розробити механізм ціноутворення для

кожної конкретної одиниці інформації. Більше того, оскільки така роздрібна торгівля передбачає виставлення на продаж великої кількості одиниць обліку, цінність кожної одиниці повинна визначатись у автоматизованому режимі. Якщо мова йде про продаж науково-інформаційних ресурсів, для визначення цінності кожної одиниці найбільше підходить індекс цитування. Отже, необхідна технологія для автоматизованого визначення індексів цитування ресурсів. Саме такий зміст було закладено початково у технологічну модель DOI. Сьогодні вона розглядається більш широко, оскільки DOI можуть бути зареєстровані не лише для ресурсів, а й навіть для абстрактних наборів знань, тому дана технологічна модель претендує на статус одиниці обліку «економіки знань» у «суспільстві знань».

Де-факто, система DOI є практичним упровадженням специфікацій URI та URN [18], хоча можливості цієї технології виходять за межі означених специфікацій і вирішують низку самостійних важливих проблем інформаційної галузі.

Digital Object Identifier

Система DOI створена для ідентифікації будь-якого змісту у цифровому середовищі (причому, сам зміст не обов'язково має бути цифровим: DOI розшифровується як «цифровий ідентифікатор об'єкта», а не як «ідентифікатор цифрового об'єкта» [12]). Об'єкти реєструються за допомогою унікальних ідентифікаторів, які складаються з цифр та літер, зв'язані з посиланнями на актуальні джерела в Інтернеті, де ці об'єкти (або інформація про них) можуть бути знайдені. Таким чином, інформація про об'єкти може змінюватися з часом, але зареєстровані унікальні ідентифікатори DOI завжди залишаються незмінними [18]. Цю систему часто порівнюють з системою присвоєння універсальних штрих-кодів EAN/UPC товарам [22], якщо штрих-коди ідентифікують об'єкти фізичного світу, система DOI – інформаційні об'єкти. Ідентифікатори DOI можуть бути зареєстровані для будь-яких об'єктів, які можуть бути асоційовані з певною адресою URL [6].

Система DOI як підсистема Handle. Синтаксис DOI

Система DOI є впровадженням глобальної ієрархічної системи просторів мережевих імен Handle System [10]. Розробником системи Handle є Роберт Кан – один з «батьків Інтернету», винахідник сімейства протоколів TCP/IP, лауреат Премії Т'юрінга (аналог Нобелівської премії у

галузі кібернетики). Серед інших упроваджень Handle System можна назвати, зокрема, проект DSpace (пакет програмного забезпечення для створення цифрових репозитаріїв), програму National Digital Library Program (проект Бібліотеки Конгресу США з представлення у цифровому вигляді фондів історичних матеріалів), Defense Technical Information Center (репозитарій науково-технічної документації Міністерства оборони США), сховище даних NASA, бази даних Національної сільськогосподарської бібліотеки США, австралійський урядовий проект PILIN, низку потужних проектів європейських науково-дослідних установ тощо. Щоб уникнути плутанини, одразу зазначимо: система DOI – це не певний програмний пакет, готовий до впровадження і не абстрактний стандарт іменування об'єктів у базах даних. Система DOI є технологічною моделлю, сукупністю стандартизованих інформаційних технологій, упровадження яких дає змогу побудувати конкретну онлайнову інформаційну систему. Спрощено кажучи, мова йде про єдину загальносвітову глобальну базу даних інформаційних об'єктів, виданих різними установами в різному форматі та доступних у різних місцях.

Характерною рисою системи Handle є унікальність кожного імені в межах системи загалом. Всі ідентифікатори Handle, префікси яких починаються з періоду «10» є ідентифікаторами DOI, що відрізняє їх від ідентифікаторів Handle, зареєстрованих для інформаційних об'єктів у рамках інших проектів (DSpace, NDLP тощо). У свою чергу, всі ідентифікатори DOI також є унікальними в межах системи DOI. Таким чином, кожен ідентифікатор DOI має глобальну унікальність: на рівні системи DOI та, загалом, на рівні системи Handle.

Система DOI має декілька компонентів [3]:

- стандартизований синтаксис побудови ідентифікаторів (Z39.84);
- служба-диспетчеризатор, що базується на Handle System;
- модель словника даних, інтероперабельна з моделями даних е-комерції (база метаданих інформаційних об'єктів);
- механізми впровадження DOI на рівні інформаційної політики.

По суті, DOI-об'єкт – це триплет даних, що складається з унікального ідентифікатора, адреси (або численних адрес) URL та певного набору метаданих. Метадані та URL-адреси об'єкта з часом можуть змінюватись (доповнюватись, коригуватись) за запитом інтелектуального власника, але іден-

тифікатор DOI реєструється для об'єкта одноразово і залишається незмінним протягом усього його «періоду життя». Це дає змогу, зокрема, ідентифікувати власне зміст, а не режим доступу до нього, його адресу або його характеристики (контекст його опису певною схемою метаданих). Звертаючись до DOI-об'єктів, суб'єкти інформаційних відносин взаємодіють через службу-диспетчеризатор (resolution service), яка є джерелом актуальних даних про об'єкт звернення. Таким чином, наприклад, якщо посилання на документ оформлено у вигляді посилання на його ідентифікатор DOI, служба-диспетчеризатор має спрацювати як проксі-сервер і перенаправити кінцевого користувача до актуального місця збереження документа, незалежно від того, хто наразі є його власником і як змінювалися його адреси з моменту оформлення посилання.

За своєю структурою ідентифікатор DOI є рядком даних з цифр та літер, що складається з двох компонентів – *префікса* («Publisher ID») та *суфікса* («Item ID»), – які розподіляються знаком косої риски («/»). Практично не існує обмежень на розмір ідентифікатора DOI (технічний ліміт – приблизно 4 мільярди символів), хоча для надійності та простоти читання людиною пропонується обмеження розміру ідентифікатора 128 символами [22]. На практиці, ідентифікатори DOI – це короткі рядки даних, що містять лише цифри, латинські літери та деякі символи пунктуації.

Префікси для видавців (суб'єктів інтелектуальної власності) реєструються Міжнародною фундацією DOI або однією з її реєстраційних агенцій. Префікси не несуть інформації про поточні права власності на об'єкт, лише вказують на реєстранта, який вніс об'єкт до системи DOI. Деякі суб'єкти інтелектуальної власності мають декілька префіксів для різних типів матеріалів.

Приклади типових префіксів:

10.1016 – Видавничий концерн Elsevier Science;

10.1038 – Видавництво Nature Publishing Group;

10.1535 – Корпорація Intel;

10.2205 – Геофізичний центр Російської академії наук;

10.2298 – Національна бібліотека Сербії.

Суфікси DOI реєструються для об'єктів інтелектуальної власності (книжок та їх розділів, назв журналів, випусків періодичних видань та статей з них, витворів музичного та образотворчого мистецтва, дисертацій, патентів, програмних кодів тощо) реєстрантами, які мають власні префікси (тобто, зареєстрованими постачальниками інфор-

маційного змісту). Стандарт Z39.84-2005 «Синтаксис для DOI» [3] визначає рекомендації та деякі обмеження до структури суфікса DOI, але залишає видавцям свободу вибору оптимальної для них структури суфіксів. Часто у якості суфіксів імплементуються інші ідентифікатори об'єкта (ISBN, ISSN, PII, SICI, «внутрішній» код журналу у видавництві, бібліотечний шифр зберігання тощо).

Приклади ідентифікаторів DOI різних видавців:

doi:10.1038/4541032a – стаття з журналу Nature;

doi:10.1126/science.321.5893.1225b – стенограма подкасту (звукового файлу), опублікованого журналом Science;

doi:10.1016/B978-155860829-0/50015-2 – розділ наукової монографії «Bioinformatics» видавництва Elsevier;

doi:10.1371/journal.pone.0000188.g001 – малюнок зі статті в електронній бібліотеці PLoS One;

doi:10.1002/9780470050118.ecse279 – стаття «Object-Oriented Databases» з енциклопедії «Wiley Encyclopedia of Computer Science and Engineering».

Видавці можуть використовувати різний синтаксис для різних інформаційних об'єктів або переходити з часом до використання більш зручного для них синтаксису. Але важливо, що існуючі ідентифікатори DOI не можуть зазнавати ніяких змін.

Служба-диспетчеризатор DOI

До базової функціональності системи DOI входить функція диспетчеризації інформаційних об'єктів. При реєстрації, з кожним ідентифікатором DOI асоціюється принаймні одна адреса URL, яка вказує на місце знаходження об'єкта. Служба-диспетчеризатор DOI (DOI Resolution Service) – це сервер Handle System, який надає кінцевому користувачеві сервіс, асоційований з певним ідентифікатором DOI; частіше всього, перенаправляє користувача до URL, асоційованого з ідентифікатором DOI. Ця функціональність є повністю відкритою та безкоштовною для кінцевих користувачів Інтернету.

Дуже близькою аналогією є система доменних імен (DNS), на якій базується Всесвітнє павутиння: DNS-сервер отримує від користувача DNS-адресу ресурсу (наприклад, www.nbuv.gov.ua) та перенаправляє його до IP-адреси фізичного сервера, на якому розміщений ресурс (у даному прикладі, 194.44.242.244). Фактично, DNS-адреса – це та ж сама IP-адреса, лише легша для сприйняття людиною. Але крім того, якщо IP-адреса ресурсу змінюється (через зміну телекомунікаційної інфраструктури), наявність рівня абстракції DNS дозволяє зробити запит постачальнику Інтернет на пере-

асоціацію існуючої DNS-адреси з новою IP-адресою і для кінцевого користувача у цьому випадку доменна адреса ресурсу у Всесвітньому павутинні залишиться незмінною. У загальному вигляді диспетчеризація Handle (та DOI, зокрема) виглядає так само, але не на рівні серверів, а на рівні окремих об'єктів інформаційного змісту (сторінок сайтів, статей, наборів даних у таблицях тощо).

Система DOI є впровадженням системи Handle, однією з локальних служб Handle. Наразі ідентифікатори DOI, у більшості впроваджень, диспетчеризуються HTTP-проксі-сервером DOI – <http://dx.doi.org/>. Це DNS-адреса системи DOI. Публічним інтерфейсом системи є проста пошукова форма центральної бази даних DOI-об'єктів (Central DOI Directory) – інструмент для визначення об'єктів змісту за їх ідентифікаторами DOI. HTTP-адреси, які складаються з адреси проксі-сервера DOI та конкретного ідентифікатора, диспетчеризуються автоматично. Умовно кажучи, ідентифікатори DOI – це постійні адреси інформаційних об'єктів на сайті <http://dx.doi.org/>, незалежні від фактичного місця знаходження об'єктів (хоча технічно таке визначення не зовсім правильне, воно дане для спрощення сприйняття моделі). Таким чином, у веб-середовищі для забезпечення можливості оперативної диспетчеризації інформаційних об'єктів системою DOI, гіперпосилання оформлюються у вигляді <http://dx.doi.org/10.1234/5678>, де 10.1234/5678 – ідентифікатор конкретного об'єкта. У найпростіших упровадженнях таке посилання має перенаправити користувача на веб-сайт, де розміщений об'єкт; деякі системи пропонують більшу функціональність (наприклад, перенаправлення до сторінки з цілим меню у вигляді списків посилань до різних копій об'єкта, споріднених об'єктів тощо). Звичайно, диспетчеризація DOI не передбачає, що кінцевий користувач обов'язково отримає доступ до самого ресурсу (повного тексту, аудіофайла, відеофрагмента тощо), але вона гарантує, що користувач обов'язково отримає вторинну інформацію про інформаційний об'єкт, якщо він був зареєстрований у системі DOI. Тобто, якщо доступ до об'єкта є вільним та безкоштовним, користувач, за ідентифікатором DOI з будь-якого комп'ютера в Інтернеті отримає перенаправлення до самого об'єкта (наприклад, до повного тексту), якщо ж об'єкт доступний лише на платній основі і користувач не є його передплатником, він буде перенаправлений на сторінку придбання товару, до анотації об'єкта або до іншої сторінки, яку вказав у якості URL

інтелектуальний власник при реєстрації об'єкта у системі DOI.

Офіційні реєстраційні агенції DOI (та деякі окремі постачальники первинного змісту) підтримують для локальних реєстрів DOI власні локальні проксі-сервери Handle/DOI: <http://doi.wiley.com/>, <http://dx.crossref.org/>, <http://doi.ieeeecs.org/>, <http://doi.tib.uni-hannover.de:8000/>, <http://dx.medra.org/> тощо.

Система DOI прив'язана до Інтернет-протоколу TCP/IP, але вона не прив'язана до протоколу HTTP, отже диспетчеризація DOI можлива поза Всесвітнім павутинням, без посередництва веб-проксі-серверів. Передбачається, що кореневий протокол диспетчеризації DOI буде прийнятий найближчим часом у якості одного зі стандартних комунікаційних протоколів Інтернету. Це означає, зокрема, що додавання імені проксі-сервера до ідентифікатора DOI стане не потрібним; кінцевий користувач зможе отримати доступ до об'єкта безпосередньо за протоколом doi, ввівши адресу вигляду doi:10.1234/5678 до адресного рядка Інтернет-браузера, так само, як сьогодні він вводить веб-адресу <http://www.nbuv.gov.ua> або адресу файл-сервера <ftp://example.org>. Але наразі DOI ще не затверджений у якості Інтернет-стандарту* і виробники програмного забезпечення не включають протокол doi до базової комплектації своїх продуктів. Проте, підтримка корневих протоколів диспетчеризації DOI та Handle (без посередництва проксі-серверів) можлива шляхом встановлення додаткових компонентів (plug-in) до Інтернет-браузерів та інших програмних пакетів. Розроблені та безкоштовно доступні програмні модулі для основних веб-браузерів операційних систем Windows та MacOS. Крім того, доступний модуль для програми Adobe Acrobat Reader, який дає змогу проводити розширену Handle/DOI диспетчеризацію pdf-файлів: перевіряти наявність нових версій змісту, встановлювати поточного правовласника тощо [13]. Синтаксис DOI напряму також розуміє низка потужних Інтернет-систем (наприклад, Вікіпедія, CiteULike, Connotea тощо).

Відображення та використання DOI у електронних та друкованих виданнях

Найширшого запровадження система DOI набула у практиці науково-видавничої діяльності. Відповідно, саме у видавничому середовищі почали формуватися традиції щодо форми представ-

* Детальніше про це див. нижче, у частині «DOI як міжнародний стандарт».

лення DOI та його використання кінцевими користувачами інформації.

Система DOI має великі можливості застосування на всіх етапах інформаційної діяльності, зокрема, при запровадженні автоматизованих технологій обліку, обробки, пошуку та поширення інформації. Але для кінцевого користувача DOI – це, насамперед, постійне надійне посилання на інформаційне першоджерело, короткий ідентифікатор, що дає змогу у будь-який час із будь-якого комп'ютера, підключеного до Інтернету, отримати доступ до повного тексту документа або, принаймні, до основних даних про нього. Тому форма представлення DOI у документах має велике значення для користувачів.

Рекомендацією Міжнародної фундації DOI є подання ідентифікатора DOI, разом з іншою бібліографічною інформацією, у заголовку будь-якого фрагмента змісту (статті, розділу книги, зображення тощо) як у електронному, так і у друкованому вигляді. Закріплений також формат представлення DOI: єдиний рядок без пропусків, що складається з позначення «doi:» і власне ідентифікатора (наприклад, doi:10.1038/453979b). Написання позначення «doi:» малими літерами та відсутність пропусків вимагається специфікацією URI (так само, як http:// або ftp://). У електронному вигляді, якщо це можливо, всі згадування DOI оформляються як активні гіперпосилання вигляду <http://dx.doi.org/10.1234/5678>. Оскільки у системі DOI реєструється інформаційний зміст, а не видання у конкретному форматі, друковані та електронні версії видань мають ідентичні ідентифікатори DOI. Отже, якщо DOI зареєстрований для електронної версії видання, у заголовку його друкованої версії він також може (повинен) зазначатися. Формат представлення єдиний для електронних та друкованих версій, але у друкованих виданнях деякі видавці роблять додаткову примітку «Доступно через <http://dx.doi.org/>» для того, щоб кінцеві користувачі розуміли, де саме вони можуть ввести ідентифікатор ресурсу та отримати доступ до його електронної версії. Поки doi: не є стандартним інтернет-протоколом таке уточнення є корисним.

Така форма представлення є рекомендацією, а не вимогою. Більшість видавців наукової періодики, особливо видавничі корпорації, такі як Elsevier та Springer, публікують DOI як у електронному, так і у друкованому вигляді або у заголовку, разом з назвою та іменем автора, або у колонтитулі сторінки, разом з ISBN/ISSN. Часто DOI також вказуються на сторінках змісту видань. Майже всі потужні ре-

феративні та повнотекстові бази даних наукової періодики подають DOI разом з іншою бібліографічною інформацією статей, а потужні пошукові платформи, наприклад SCOPUS, SpringerLink, Wiley InterScience, надають також можливості пошуку ресурсів за їх ідентифікаторами DOI. Проте, дуже багато видавців, які використовують технологічну модель DOI, в явному вигляді не публікують ідентифікаторів DOI у друкованих, а іноді й в електронних, версіях видань.

Звичайно, поки DOI не отримав статусу міжнародного стандарту, ніхто не може примусити науковців використовувати DOI у своїх працях. Хоча для видавців наукових видань модель DOI є дієвим інструментом запровадження автоматизованого підрахунку індексів цитованості ресурсів. Тому, якщо вчені не включають ідентифікатори DOI до бібліографічних записів у пристатейній бібліографії власних праць, то цю роботу повинні виконувати самі редактори. Деякі видавці, зокрема Nature Publishing Group, Oxford, Springer та ін., включають інформацію про використання DOI у власні «Інструкції для авторів», вимагаючи подання ідентифікаторів DOI при оформленні посилань на так звані OnlineFirst видання – джерела, які вже доступні в електронному вигляді, але ще не вийшли друком (а отже, не мають номерів сторінок). Рекомендують (але не вимагають) використовувати DOI також деякі російські видавці академічних (особливо технічних) часописів.

Формат представлення DOI у бібліографічних описах наразі не регулюється відповідними стандартами. Тому видавці в цьому питанні керуються рекомендаціями Міжнародної фундації DOI та власним досвідом. Спільної традиції подання DOI у пристатейній бібліографії ще не склалося: в авторських рукописах ідентифікатори в основному подаються останнім полем бібліографічних записів, після коми/крапки або у дужках.

Модель даних DOI. Онтологія IDD

Як зазначалося вище, система DOI є одним із впроваджень системи Handle. Але технологічна модель DOI не обмежена можливостями ідентифікації та диспетчеризації, закладеними у Handle. Компонентами цієї моделі є також спільна глобальна модель даних та спільна інформаційна політика.

Реєстр Handle – це база даних пар «ключ – значення», де ключами завжди є унікальні для системи загалом ідентифікатори, а значеннями – асоційовані з ними URL (або e-mail, паролі, сертифікати тощо).

Але справжню потужність має впровадження, в якому разом з унікальними ідентифікаторами зберігаються описові дані про об'єкти, що ідентифікуються (комплекти метаданих), завдяки яким стає можливим контекстне звернення до інформаційних об'єктів. У системі DOI використовується структура записів «ключ – значення – метадані» (doi – URL – Kernel). Оскільки система DOI не обмежується певним інформаційним сегментом, зрозуміло, що йдеться про прийняття певної спільної глобальної моделі даних.

Різні інформаційні об'єкти характеризуються абсолютно по-різному, вони мають різні аспекти змісту, важливі у різних контекстах. Тому, для забезпечення подальшого багатоаспектного використання, важливо зберегти максимальний обсяг даних про об'єкти (забезпечити максимально можливу кількість контекстів звернення). Але прийняття спільного формату метаданих у межах інформаційного середовища загалом є ускладненим. Семантичні технології пропонують новаторський підхід до проблематики опису інформаційних об'єктів: не стандартизація певних схем метаданих, а навпаки, заохочення до створення власних схем, максимально зручних для опису і пошуку конкретних інформаційних об'єктів у конкретному контексті. При цьому жорсткою вимогою є забезпечення семантичної інтероперабельності локальних схем, тобто прийняття спільної онтології – певного загального словника даних та логічної моделі відстеження семантичних зв'язків між даними у цьому словнику. Така онтологія має забезпечити «семантичну інтероперабельність галузевих знань», тобто можливість перенесення знань з однієї галузі до іншої (з однієї інформаційної системи до іншої) без втрати змісту. При цьому вкрай важливою є наявність певних «глобальних точок прив'язки» (елементів, які на глобальному рівні однаково інтерпретуються всіма учасниками інформаційної взаємодії).

Саме такий підхід застосовується у системі DOI. Реєстранти (постачальники первинного інформаційного змісту) застосовують для опису ресурсів формати метаданих, зручні саме у їх діяльності. Але при цьому, на рівні реєстраційних агенцій DOI, застосовуються моделі даних реєстраційних агенцій, нейтральні до різних інформаційних контекстів у межах профілю впровадження кожної агенції. На рівні системи загалом застосовується єдина модель даних DOI, нейтральна до всіх аспектів інформації. Наприклад, видавництво Nature Publishing Group та Національна бібліотека Сербії

реєструють власні науково-інформаційні ресурси через реєстраційну агенцію CrossRef. Цілоком природно, що національна бібліотека і комерційне видавництво використовують різні формати опису ресурсів. Але до бази даних CrossRef вони переносять з локальних систем не всі метадані, а лише визначені відповідною схемою метаданих CrossRef. Схеми CrossRef розроблені так, щоб гарантувати відсутність колізій у значеннях термінів у межах всього науково-видавничого співтовариства. У свою чергу, агенція CrossRef реєструє у Central DOI Directory не всі метадані, отримані від видавців, а лише мінімальний (стрижневий) набір полів, який нейтрально розуміється не лише науковим співтовариством, але й видавцями офіційних матеріалів, освітніми установами тощо.

Такий мінімальний набір називається DOI Kernel (повна назва: The DOI Resource Metadata Kernel Declaration). Набір метаданих Kernel з'явився в рамках ініціативи Dublin Core. Він призначений для максимального спрощення процедури опису ресурсів, пропонуючи «стрижень» даних про ресурс у вигляді відповідей на чотири базові питання: хто, що, де і коли. Набір DOI Kernel є одним із впроваджень Kernel, він містить 4 базові поля та 7 підполів: реєстраційна агенція DOI, DOI-об'єкт (з подальшою деталізацією), дата випуску DOI та номер випуску DOI (перший випуск, перевипуск).

Таким чином, у межах системи DOI будується глобальний «стрижень» надпотужної розподіленої бази метаданих (по суті, бази знань), зв'язаної єдиним синтаксично та семантично інтероперабельним «жорстким» ключем. Повна синтаксична інтероперабельність гарантується на рівні ідентифікатора DOI, що є певною стійкою послідовністю цифр та літер, яка гарантовано однаково інтерпретується всіма учасниками інформаційної взаємодії. Семантична інтероперабельність забезпечується жорсткою прив'язкою ідентифікатора до асоціації. Тобто на глобальному рівні існує гарантія, що користуючись ключем, всі учасники взаємодії вкладають у нього саме той зміст, який презентується URL, асоційованим з ним. При цьому сам ключ позбавлений жодних контекстів, будь-який учасник взаємодії може додавати до нього власний контекст (власні метадані) або використовувати інші вже асоційовані з ключем контекстні дані (метадані).

Все це справедливо не лише для системи DOI, але для Handle загалом. Такий саме «жорсткий» ключ має, наприклад, мережа архівів відкритого

доступу DSpace. Але, як зазначалося вище, для орієнтації у таких глобальних розподілених репозитаріях потрібна онтологія – «карта» взаємозв'язків інформаційних контекстів.

Онтологія системи DOI називається IDF's Data Dictionary (IDD), вона розробляється спільно членами Міжнародної фундації DOI (див. далі, у розділі «Інфраструктура DOI. Фундація IDF»). Реєстраційні агенції розробляють свої онтології для власних цілей, при цьому IDD є своєрідною «есенцією» розробок різних агенцій і забезпечує глобальну інтероперабельність різних впроваджень системи DOI. Принцип зрозумілий: коли велика кількість потужних інформаційних установ займається розробленням власних онтологій, стає важко підтримувати глобальну інтероперабельність на горизонтальному рівні, контролюючи двосторонню інтероперабельність з кожною онтологією; виникає необхідність у кореневій онтології. Підтримуючи інтероперабельність з однією онтологією (IDD), реєстраційні агенції DOI, таким чином, підтримують двосторонню горизонтальну інтероперабельність з онтологіями усіх інших реєстраційних агенцій DOI.

Процедури розроблення та використання IDD і обміну метаданими між реєстраційними агенціями регулюються політикою метаданих системи DOI. Принципи цієї політики такі:

- реєстраційні агенції вільні у виборі схем для збору, збереження, використання та поширення метаданих;
- кожен об'єкт DOI має супроводжуватися мінімальним набором метаданих DOI Kernel;
- реєстраційні агенції мають обмінюватися метаданими лише у форматі DOI Resource Metadata Declaration (RMD), що є частиною IDD;
- всі терміни (назви елементів метаданих та їх значення), які використовуються реєстраційними агенціями у DOI Kernel та RMD, повинні бути зареєстрованими у IDD. Таким чином, якщо реєстраційні агенції хочуть обмінюватися метаданими, незгодженими з IDD, вони повинні розробити таке RMD-узгодження;
- додаючи власні терміни до IDD, реєстраційні агенції можуть визначати права доступу до цих термінів, але публічні терміни, зокрема DOI Kernel, RMD, MPEG-21 RDD тощо, повинні бути доступними всім реєстраційним агенціям.

Інфраструктура DOI. Фундація IDF

Адміністрування системи DOI за своєю інфраструктурою є доволі схожим на адміністрування сис-

теми ISBN-номерів, але має також низку істотно інших ознак.

Централізоване адміністрування системи DOI здійснюється Міжнародною фундацією DOI (The International DOI Foundation, IDF), яка була заснована у 1998 р. трьома провідними світовими асоціаціями видавців (Association of American Publishers, International Publishers Association та International Association of Scientific Technical and Medical Publishers), як неприбуткова міжнародна організація [22]. Керує IDF виконавча колегія, яка обирається членами Фундації. Вона опікується питаннями розгортання єдиної світової політики функціонування моделі DOI, формулювання стандартів та рекомендацій для видавців, реєстраційних агенцій по всьому світу, забезпечення технологічної сумісності та інтеграції зусиль з організаціями, котрі займаються розробленням паралельних інформаційних технологій.

Згідно зі статутом, членство у IDF можуть мати будь-які прибуткові чи неприбуткові організації інформаційного профілю (видавництва, звукозаписувальні компанії, бібліотеки та бібліотечні асоціації, архіви, музеї, агенції з авторського права, передплатні консорціуми тощо). Фундація працює за неприбутковим принципом, але при цьому членство та активне використання системи DOI є платним. Існує чотири основні класи членства у IDF:

- Базове членство дає змогу організації брати безпосередню участь у розробленні засад функціонування системи DOI. Згідно з поточною політикою IDF, цей клас членства є перехідним у процесі надання організації статусу офіційної реєстраційної агенції. Станом на 2009 р. IDF налічує 8 базових членів:
 - CENL (Conference of European National Librarians);
 - Copyright Clearance Center;
 - EDP Sciences;
 - Joint Information Systems Committee (JISC);
 - NamesforLife LLC;
 - New England Journal of Medicine;
 - Publishers Licensing Society;
 - Wolters Kluwer International Health & Science.
- Привілейоване членство спочатку мали організації-засновники IDF. Наразі привілейованими членами IDF є три провідні світові видавничі корпорації: Elsevier, John Wiley & Sons та Springer SBM.
- Асоційоване членство доступне для асоціацій та професійних об'єднань, до яких входять організації-члени IDF. Станом на 2009 р. у IDF –

два асоційованих члени: International Federation of Reproduction Rights Organisations (IFRRO) та STM International Association.

- Членство у якості реєстраційної агенції, як і базове членство, передбачає особисту участь організації або об'єднання у розробленні політики IDF, водночас воно додатково надає члену низку особливих прав та накладає на нього додаткові обов'язки. Головна функція реєстраційної агенції – координація впровадження та використання системи DOI постачальниками первинного інформаційного змісту: створення, підтримка необхідної інфраструктури, розподіл префіксів DOI між видавцями та іншими постачальниками інформації, забезпечення можливостей реєстрації об'єктів DOI, підтримка Central DOI Directory, а також моніторинг баз даних первинної інформації своїх реєстрантів, збір та синхронізація наборів метаданих, з якими асоційовані DOI. Кожна реєстраційна агенція має власну «спеціалізацію» (профіль застосування DOI), працюючи у власній інформаційній ніші (за типами інформаційної продукції, географічними та іншими ознаками) [22]. Хоча ця «спеціалізація» часто є доволі умовною. Кожна агенція вільна обирати оптимальну для неї бізнес-модель роботи зі своїми реєстрантами. Станом на 2009 р. IDF має 8 офіційних реєстраційних агенцій:
- австралійська національна агенція Copyright Agency Limited;
- спілтовариство видавців наукової періодики CrossRef;
- mEDRA – багатомовна європейська агенція (Італія);
- британська компанія Nielsen BookData;
- OPOCE (Офіс офіційних публікацій Європейських Спілтовариств);
- американська компанія R. R. Bowker;
- Національна науково-технічна бібліотека Німеччини (ТІВ);
- китайська компанія Wanfang Data Co., Ltd.

Розглянемо окремо діяльність двох агенцій, що спеціалізуються, відповідно, на реєстрації DOI для вторинних та первинних наукових даних.

Реєстраційна агенція CrossRef

CrossRef – офіційна реєстраційна агенція DOI, заснована у 2000 р. провідними світовими видавцями наукової періодики для створення єдиної потужної служби взаємних цитувань в академічних науко-

вих часописах [7]. За формою організації CrossRef є спілтовариством видавців. Спеціалізація агенції – науково-дослідні матеріали (журнальні статті, монографії, дисертації тощо), а основні зусилля направлені на створення глобальної бази даних вторинної наукової інформації та взаємних цитувань. Обмежень за географічною ознакою CrossRef не має, її членами є організації з усіх континентів. Станом на березень 2009 р. членами CrossRef є 2730 видавців наукової літератури, які реєструють через агенцію DOI для 20 тис. назв наукових видань [6]. Загальна кількість DOI, зареєстрованих через CrossRef, сягає 35,6 млн. На сьогодні це найпотужніше впровадження технологічної моделі DOI. У раді директорів CrossRef представлені такі видавці, як AAAS (Science), AIP, ACM, APA, Elsevier, IEEE, IOP, Informa UK, Wolters Kluwer Health, Nature, Sage, Springer, Thieme, University of California Press, University of Chicago Press та Wiley-Blackwell. Потужні постачальники наукової інформації мають членство у CrossRef додатково до прямого членства у IDF. Це дає їм змогу, з одного боку, справляти вирішальний вплив на стратегію діяльності Фундації DOI, а з другого – мати безпосередню користь від спеціалізованих рішень, виключно для сегмента наукової інформації, зокрема, від служби взаємних цитувань. До складу консультативної ради CrossRef, яка робить незалежні оцінки щодо перспективних напрямів подальшого розвитку агенції, входять представники найпотужніших інформаційно-технологічних установ світу: CNI, Drexel University, Harvard University, Los Alamos National Laboratory, Microsoft, MIT, OCLC, Protein Data Bank, Research Information Network UK та SirsiDynix.

Незважаючи на те, що найбільшої популярності використання системи DOI набуло в сегменті наукової періодики, останніми роками CrossRef докладає багато зусиль для популяризації використання цієї технологічної моделі під час публікації монографій, довідково-енциклопедичних матеріалів та інших неперіодичних наукових видань. Станом на вересень 2008 р. понад 40 членів CrossRef використовували DOI для книжок та їх складових частин, а загальна кількість DOI, зареєстрованих для неперіодичних наукових видань становить 1,4 млн, у т. ч. Oxford Dictionary of National Biography має окремі DOI для кожної з 66 тис. словникових статей [6]. Іншою потужною ініціативою CrossRef є використання системи DOI для повернення в науковий обіг архівів провідних наукових видань. Так, на початку 2007 р. Лондонське ко-

ролівське товариство розпочало проект реєстрації у системі DOI історичних архівів власних видань, починаючи з 1665 р. Ініціатива була підтримана видавництвами Elsevier, Springer, SAGE, Wolters Kluwer, Blackwell, John Wiley & Sons та AAAS, які також розпочали проекти ретро-оцифрування та реєстрації власних архівів з використанням DOI [19]. Хоча «спеціалізацією» агенції є наукові матеріали, вона також реалізує проекти у деяких суміжних галузях. Так, у жовтні 2007 р. CrossRef розпочала спільний проект з британською національною організацією зі стандартизації. У рамках цього проекту було створено робочу групу з проблематики реєстрації стандартів у системі DOI [5]. Оскільки стандарти традиційно є високоцитованими документами, то передбачається, що ініціатива їх реєстрації за допомогою DOI та подальшого відслідковування їх цитованості матиме великі перспективи.

Хоча агенція працює за безприбутковим принципом, для видавців членство у CrossRef платне. Річний членський внесок становить від \$275 (для організацій з річним доходом менше \$1 млн) до \$50.000 (для організацій з доходом понад \$500 млн). При цьому CrossRef дозволяє своїм членам реєструвати DOI для таких типів інформаційних об'єктів:

- журнали та доповіді: назва, том, випуск, стаття;
- книжки: книжкова серія, назва, розділ/частина/стаття;
- матеріали конференцій: серійне видання, назва, праця;
- компоненти: включення журнальної статті, додаток до розділу книжки/статті/довіді;
- малюнки, таблиці, графіки та супровідні дані;
- дисертації;
- стандарти;
- набори даних та елементи даних.

Процеси реєстрації та подальшої підтримки DOI-об'єктів для видавців передбачають вивантаження XML-файлів на сервер CrossRef. Потужні видавці та видавничі корпорації автоматизують для себе ці процеси, використовуючи веб-сервіси та інші складні програмні рішення; для невеликих видавничих структур на сайті CrossRef доступний веб-орієнтований інструментарій для адміністрування DOI. Реєстрація ідентифікаторів DOI для назв журналів безкоштовна для членів CrossRef, за реєстрацію інших типів інформаційних об'єктів вони повинні додатково сплачувати: \$0,06 – за кожний DOI, зареєстрований для набору даних, \$0,15 – за кожний DOI, зареєстрований для архівних об'єктів

будь-якого типу, \$0,17 – за DOI для книжки або її частини двох останніх років видання, \$1,00 – за кожний DOI для інших інформаційних об'єктів двох останніх років видання: випуск журналу, стаття, доповідь, дисертація тощо. Видавці – члени CrossRef зазнають додаткових витрат, якщо вони вступають у конфлікт з політикою реєстраційної агенції. Типовим прикладом такого конфлікту може бути реєстрація двох або більше DOI для об'єктів з фактично тотожним інформаційним змістом [6].

Членство у CrossRef дає змогу використовувати сервіс Cited-by Linking. Даний сервіс дозволяє видавцям обмінюватись інформацією щодо цитованості інформаційних об'єктів, використовуючи метадані з пристатейної бібліографії видань. Наведена послуга добровільна і безкоштовна, вона стає можливою на основі взаємної заінтересованості. При цьому від видавців вимагається подання мінімального обсягу метаданих щодо джерел, які цитуються в їх виданнях. Такий набір метаданих має містити ідентифікатори DOI цитованих джерел, що дає змогу точно встановити кількість посилань на певний DOI. Отже видавці отримують доступ до бази даних взаємної цитованості і можуть упроваджувати ці дані на власних видавничих платформах. Наприклад, Science, IOP Publishing, низка американських наукових товариств, інші видавці у власні онлайн-статті включають посилання «Статті, що цитують дану статтю». Ця функція забезпечується через Cited-by Linking. Станом на 2008 р. ініціативу підтримали 126 видавців, у т. ч. майже всі найбільші видавці наукової періодики (крім Elsevier). Хоча інші продукти, які дозволяють встановлювати глобальні показники цитованості наукових публікацій, також глибоко інтегровані з системою DOI [20], сервіс Cited-by Linking суттєво відрізняється від них за низкою ознак. Так, Cited-by Linking, сам по собі, не є базою даних, до якої може звернутися кінцевий користувач інформації, оскільки цей сервіс не має «публічного» інтерфейса [6]. Тобто, для того, щоб дозволити користувачам отримувати дані щодо цитованості публікації, видавець повинен упровадити на власній платформі API для взаємодії з віддаленою базою даних. Водночас дані про цитованість Cited-by Linking є конфіденційними, тому видавці можуть отримувати дані щодо цитованості лише тих публікацій, які вони самі реєструють у системі DOI. Отже, Cited-by Linking – це наукометричний інструмент, але не наукометрична база даних. Ще однією відмінністю від відомих баз даних ци-

тованості є те, що даний сервіс надає комплексні показники цитованості незалежно від дисципліни та типу ресурсу, в якому джерело було процитовано (враховуються всі цитати, у т. ч. міждисциплінарні: у статтях, монографіях, дисертаціях, презентаціях тощо). Важливим є також те, що сервіс Cited-by Linking пропонує тип взаємодії «видавець – видавець»: CrossRef виступає лише організаційним, юридичним та технічним посередником у цьому процесі, що має як плюси, так і мінуси. З одного боку, засобами цієї ініціативи видавці фактично рекламують ресурси один одного, оскільки дані про цитованість ресурсу «вбудовуються» безпосередньо до повного тексту першоджерела і стають доступними будь-якому кінцевому читачеві процитованого інформаційного ресурсу. З другого, Cited-by Linking надає інформацію про цитованість лише з тих джерел, які постачаються учасниками проекту. Наприклад, видавництво Elsevier, як зазначалося вище, не приєдналося до цієї ініціативи, тому видавці засобами Cited-by Linking не можуть отримати даних щодо цитованості їхніх ресурсів у виданнях Elsevier. Таким чином, дані щодо цитованості ресурсів, отримані через сервіс Cited-by Linking, можуть бути неповними. Даним щодо цитованості, отриманим зі SCOPUS чи ISI Web of Knowledge, також може бракувати повноти, оскільки ці бази даних проводять вибіркове індексування видань на основі попереднього відбору. Cited-by Linking не передбачає попереднього відбору, враховуються всі цитати в усіх джерелах, які надаються учасниками ініціативи.

Іншим цікавим сервісом, доступним членам CrossRef, є система пошуку плагіату в науковій літературі CrossCheck. Вона була запропонована у червні 2008 р. Це спільний продукт агенції та спеціалізованої компанії iParadigms LLC, яка займається розробленням високотехнологічних рішень у сфері інтелектуальної обробки текстової інформації та захисту авторських прав. Система CrossCheck складається з двох компонентів: бази даних проіндексованих першоджерел та пакета програмних засобів, кожен з яких має власні алгоритми знаходження плагіату у наукових текстах. У найпростішому вигляді, система порівнює проіндексовані повні тексти та формує для першоджерел «звіти про оригінальність», у яких фрагменти тексту, запідозрені у наявності плагіату, виділяються червоним кольором з посиланнями на DOI інших документів, де системою було знайдено схожі фрагменти тексту, але на які

відсутні оформлені посилання у фрагменті, що підозрюється. Для проведення подальшої ручної експертизи надається також доступ до повних текстів інших документів, що містять схожі фрагменти. У вересні 2008 р. CrossCheck удостоїлася премії ALPSP у номінації «Найкраща інновація 2008 р. у видавничій справі». Подальший розвиток сервісу спрямований на його інтеграцію з системами електронної доставки авторських рукописів, що дасть змогу видавцям мати «звіти про оригінальність» вже на етапі отримання рукописів від авторів. Станом на листопад 2008 р. 31 видавець приєднався до ініціативи та надав свій повнотекстовий зміст для індексації у базі даних CrossCheck. В основному це потужні видавничі корпорації (Elsevier, Springer, Taylor & Francis, Wiley-Blackwell, Science тощо), для яких даний проект є перш за все іміджевим.

Ще однією додатковою послугою для членів агенції є передплата доступу до репозитарію метаданих CrossRef (CMS). Взагалі, пошук інформації у цьому репозитарії на сайті CrossRef є безкоштовним для всіх бажаючих, і не вимагає навіть ніякої реєстрації, але пошуковий інструментарій сайту вкрай обмежений, зокрема, форма містить мінімальну кількість пошукових полів, а у результатах пошуку пропонується лише основна бібліографічна інформація. Це безкоштовний інструмент для встановлення ідентифікаторів DOI, але не пошукова система. Проте, CrossRef дозволяє своїм членам за додаткову платню використовувати CMS у повному обсязі для створення власних інформаційних систем. CMS є репозитарієм метаданих обсягом понад 35 млн записів, повністю сумісним з форматом обміну метаданими OAI-PMH. Типовими впровадженнями, заснованими на використанні CMS, є пошукова система Scirus компанії Elsevier, цифрова бібліотека NASA Astrophysics Data System, база даних EMBL Європейської лабораторії молекулярної біології, проект MESUR щодо побудови семантичної моделі процесу наукової комунікації, деякі інші проекти.

Крім видавців, членство у CrossRef можуть мати також бібліотеки, хоча це інша категорія членства. Станом на 2009 р. членами CrossRef є півтори тисячі бібліотек з усього світу. Згідно з політикою CrossRef, для більшості бібліотек членство є безкоштовним, платня стягується лише з потужних бібліотек, які дуже активно використовують сервер CrossRef. Завдяки членству бібліотеки мають можливість суттєво покращувати та збагачувати електронні каталоги і картотеки за рахунок

комбінування диспетчеризації DOI та OpenURL. Набуваючи членства у CrossRef, бібліотека має змогу обслуговувати інформаційні запити через сервер DOI та використовувати отримані від сервера метадані у власних інформаційно-пошукових та навігаційних системах. Однак тут слід сказати, що перспективи впровадження DOI для бібліотек суттєво залежать від програмного забезпечення, яке вони використовують. Для західних бібліотек використання функціональності OpenURL вже давно стало звичним, а у країнах СНД робляться лише перші кроки у цьому напрямі [1].

Реєстраційна агенція ТІВ

Національна науково-технічна бібліотека Німеччини (Technische Informationsbibliothek) у 2003 р. за фінансової підтримки Німецького науково-дослідного товариства (DFG) розпочала пілотний проект «Публікація та цитування первинних наукових даних», суть якого полягає у запровадженні моделі DOI для створення баз первинних наукових даних [11]. Цей проект вкрай важливий, адже фактично йдеться про введення первинних даних у науковий обіг та репрезентацію цих наборів даних у бібліотечних каталогах. Тобто дослідники отримують можливість посилатися у своїх роботах безпосередньо на дані обсерваторій, дослідних станцій, космічних супутників тощо, а не на публікації колеґ науковців. Передбачється також запровадження індексу цитування первинних наукових даних.

Першим етапом проекту стало впровадження моделі DOI для публікації і цитування наборів даних у галузі наук про Землю. Учасниками ініціативи стали Інститут метеорології Макса Планка (світовий центр даних про клімат, Гамбург), Університет Бремена та Інститут Альфреда Вегенера (світовий центр даних про екологію морського середовища), Німецький авіакосмічний центр (світовий центр даних дистанційного зондування атмосфери, Оберфаферховен) та Німецький науково-дослідний центр наук про Землю (Потсдам). Ці організації діють як агенти ТІВ і координують впровадження технологічної моделі DOI у профільних для них наукових напрямках. Для реалізації корпоративної взаємодії учасників проекту було реалізовано програмно-обчислювальний комплекс з розподіленою архітектурою на базі використання технології веб-сервісів [16]. Хоча ТІВ позиціонується як некомерційна агенція, витрати на реєстрацію та підтримку DOI частково перекладаються на виробників первинного змісту, агенти сплачують бібліотеці щорічну платню у розмірі

€250 [8]. Крім того, кошти на виконання проекту закладаються у бюджетне фінансування ТІВ у рамках виконання нею національної місії.

ТІВ реалізує технологічну модель DOI у різних інформаційних сегментах, зокрема підтримуючи партнерські відносини з низкою наукових установ поза межами Німеччини. Так, у рамках проекту eBank спільно з UKOLN агенція реєструє у системі DOI для кристалічних структур; Європейська академія алергології та клінічної імунології, Європейське товариство радіології реєструють через агенцію дані клінічних випадків; у рамках співпраці з Європейською асоціацією комп'ютерної графіки (Eurographics) до системи вводиться «сіра література» (неопубліковані, але важливі матеріали). Реєстрацію у системі DOI проходять дисертації CERN та звіти про результати науково-дослідних робіт, фінансованих німецьким урядом. Крім того, агенція ТІВ бере участь у проекті ELEONET зі створення єдиного загальноєвропейського е-навчального середовища.

Глобальна мета ТІВ – перетворення системи бібліотечних каталогів і картотек TIBORDER з джерела вторинної інформації про ресурси, доступні в бібліотеці, на портал для навігації по всьому спектру джерел достовірної науково-технічної інформації з забезпеченням можливостей оперативного встановлення місця знаходження та режиму доступу до будь-якого об'єкта наукового знання за принципом «єдиного вікна».

На середину 2008 р. ТІВ та її агентами було зареєстровано 550 тис. комплектів первинних наукових даних, 12 тис. наукових відеофрагментів, 6,5 тис. клінічних випадків, сотні звітів, наукових статей, навчальних об'єктів та інших матеріалів [4]. Наразі фахівці ТІВ виступають за створення агенції DOI всесвітнього масштабу, якій бібліотека могла б передати повноваження щодо координації впровадження технологічної моделі DOI для первинних наукових даних. Форматом такої агенції ТІВ бачить всесвітню асоціацію наукових бібліотек та галузевих інформаційних центрів, здатних на локальному рівні координувати функціонування системи DOI та співпрацювати на засадах рівноправного партнерства. Станом на середину 2008 р. в рамках створення такої агенції ТІВ підписані дві угоди: з ETH Zurich Library (найбільша бібліотека та центр науково-технічної інформації Швейцарії) та з L'Institut de l'Information Scientifique et Technique (Інститут науково-технічної інформації Франції) [4]. Розгляда-

ються перспективи та статус членства Міжнародної ради з науково-технічної інформації (ICSTI).

DOI як міжнародний стандарт

Технологічна модель DOI дуже складна і багатогаспектна, тому стандартизація даної моделі потребує прийняття цілої низки стандартів стосовно різних аспектів функціонування DOI.

Процес прийняття синтаксису DOI у якості стандарту розпочався у другій половині 1990-х рр., із упровадженням даної моделі у практику науково-видавничої діяльності. У 2000 р. NISO затвердила синтаксис DOI як національний стандарт США – Z39.84-2000 «Syntax for the Digital Object Identifier». Тоді ж IDF стала членом Американської організації з інформаційних стандартів. У 2005 р. прийнято оновлену версію Z39.84, який є чинним наразі: ANSI/NISO Z39.84-2005 «Syntax for the Digital Object Identifier» [3].

Роботи над стандартом ISO TC46/SC9 для моделі DOI розпочалися у 2004 р. [14] Предметом стандарту було вирішено зробити систему DOI в цілому: її функціонування на рівні принципів синтаксису, опису та диспетчеризації, а також механізмів створення, реєстрації та адміністрування імен (ідентифікаторів) DOI. Після проведення підготовчих робіт, у лютому 2006 р. ISO створила робочу групу ISO TC46/SC9 з розроблення міжнародного стандарту ISO 26324 «Information and documentation – Digital Object Identifier (DOI)». Зараз прийняття стандарту перебуває на стадії 30.99 (прийнятий за основу, як міжнародний стандарт). Під час попереднього голосування 22 країни, у т. ч. і Україна (Держспоживстандарт), висловилися за прийняття проекту; Болгарія, Хорватія і Данія утрималися; Угорщина та Росія не брали участі у голосуванні; проти проекту висловилися Франція [15]. Остаточне прийняття та публікація стандарту заплановані на 2009–2010 рр. [18]

Система DOI перебуває також у процесі затвердження в якості інтернет-стандарту. Хоча у випадках, коли йдеться про інтернет-технології, поняття «стандарт» є доволі розмитим, традиційно «законодавцем Інтернет» прийнято вважати Робочу групу з розвитку інтернет-технологій (IETF), у яку входять найпотужніші інформаційно-технологічні установи світу. Набуття технологією статусу стандарту (RFC STD) – традиційно дуже складний процес, який триває роками. І це цілком закономірно, адже до IETF входять установи з абсолютно протилежними інтересами. Система DOI проходить процес затвердження IETF у якості

однієї з базових схем URI. У 2006 р. простір імен DOI був стандартизований як один з реєстрів схеми info-URI [21]. Схема info-URI включає 28 найважливіших реєстрів імен, які використовуються бібліотечним та видавничим співтовариством. Серед них – системи ідентифікації Бібліотеки Конгресу США, Національних бібліотек Франції та Австралії, OCLC Worldcat, OpenURL, Handle, DOI тощо. Отже, використання системи DOI в межах функціональності бібліотечно-інформаційних та видавничих систем регулюється відповідним Інтернет-стандартом вже сьогодні, процес затвердження даної моделі у якості базової схеми URI наразі триває.

Висновки

Технологічна модель DOI початково розроблялася як один з інструментів підвищення функціональності онлайн-науково-видавничих систем. Проте сьогодні сфера застосування цієї моделі є дуже широкою. За 12 останніх років з'явилися тисячі інформаційних проектів різної спрямованості, що базуються на моделі DOI. Враховуючи обмежений обсяг статті, увагу було сфокусовано на діяльності лише двох «наукових» реєстраційних агенцій DOI. Хоча реально існує поле запровадження моделі DOI дуже широке. Серед іншого, функціонує навіть проект щодо застосування DOI-функціональності для створення цифрових бібліотек клинописних табличок з внутрішніми індексами цитування клинописних документів один одним [17]. З 2004 р. обов'язкову реєстрацію у системі DOI проходять всі офіційні документи Євросоюзу [9], модель запроваджена у проектах наукових та освітніх установ, бібліотек та інформаційних центрів, книговидавничих та книготорговельних організацій, урядових установ тощо. У 2008 р. розгорнулася жвава дискусія щодо необхідності запровадження міжнародних «цифрових ідентифікаторів авторів» (т. зв. DAI) [2], які за аналогією з DOI будуть використовуватися у всіх наукометричних інструментах та унікально ідентифікувати персоналії (науковців).

З наведених прикладів запровадження системи DOI може скластися враження, що дана модель має основну цінність як інструмент для відслідковування цитованості. Однак це не зовсім так. Будь-які семантичні системи мають у своєму базисі певну наскрізну схему ідентифікації, і цитованість об'єктів – лише окремий приклад реалізації семантичних взаємозв'язків. Побудова будь-якого інформометричного апарата розпочинається з прийняття у

проекті єдиної системи ідентифікації, адже для проведення будь-яких математичних обчислень у інформаційних базах потрібно спочатку провести нормалізацію даних у цих базах і ввести унікальний та постійний для бази загалом ключ. А отже питання вибору схеми ідентифікації та обліку мають велике значення принаймні в двох аспектах: «стійкості ключа» та інтероперабельності.

На жаль, у питаннях ідентифікації онлайн-ресурсів вітчизняні виробники інформаційного змісту та інформаційні агрегатори помітно відстають від західних колег, що призводить, зокрема, до проявів безсистемності у розвитку українського інтернет-середовища. Дана прогалина в умовах глобалізації може мати серйозні наслідки для інформаційної політики держави в цілому. Сказане свідчить, що питання впровадження технологій ідентифікації цифрових ресурсів (зокрема, DOI) наразі є актуальними і потребують широкого фахового обговорення.

Список використаних джерел

1. *Литвинова, Н. Н.* Организация интегрированной среды пользователя для поиска в сетевых удаленных ресурсах // Научные и технические библиотеки. – 2008. – № 6. – С. 5–13.
2. *Aerts, R.* Digital identifiers work for articles, so why not for authors? // *Nature*. – Vol. 453, N. 7198. – P. 979. doi:10.1038/453979b.
3. ANSI/NISO Z39.84-2005: Syntax for the Digital Object Identifier: an American national standard developed by the National Information Standards Organization; approved September 30, 2005 by the American National Standards Institute. – Bethesda: NISO Press, 2005. – 21 p.
4. *Brase, J.* Access to Non-textual Information: The Big Challenge for Libraries – What the DOI System Can Do to Help [Virtual Resource] // Resource Access for a Digital World: IDF Open Meeting, Brussels, Belgium, 17 June 2008. – Access Mode : www.doi.org/doi_presentations/members_meeting_2008/presentations/Brase.ppt.
5. BSI British Standards joins CrossRef: Press Release [Virtual Resource] // CrossRef: DOIs for Research Content. – Access Mode : URL : www.crossref.org/01company/pr/press100907.htm.
6. CrossRef: DOIs for research content [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.crossref.org. – Date of Access : March 2009.
7. CrossRef [Virtual Resource] // Wikipedia: The Free Encyclopedia. – Access Mode : URL : en.wikipedia.org/wiki/CrossRef. – Date of Access : September 2008.
8. DOI Registration Agency [Virtual Resource] / German National Library of Science and Technology. – Access Mode : www.tib-hannover.de/en/the-tib/doi-registration-agency/.
9. European Union adopts DOIs [Virtual Resource] // CAL digital news. – December 2004. – Is. 1. – P. 5. – Access Mode : <http://www.doi.copyright.com.au/reports%20&%20papers/DOI/z1.pdf>.
10. Handle System® [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.handle.net. – Date of Access : March 2009.
11. New DOI Registration Agency for scientific data appointed: 1,500,000 datasets to be registered by end of 2005: News release [Virtual Resource] / The International DOI Foundation. – 2005. – May, 4. – Access Mode : www.doi.org/news/TIBNews-050405.html.
12. *Paskin, N.* Digital Object Identifier (DOI®) [Virtual Resource] // Encyclopedia of Library and Information Sciences: Third Edition / Taylor & Francis. – Access Mode : URL : www.doi.org/overview/080625DOI-ELIS-Paskin.pdf.
13. *Paskin, N.* DOI: A 2003 progress report [Virtual Resource] // D-Lib Magazine. – 2003. – Vol. 9, № 6. – Access Mode : URL : dx.doi.org/10.1045/june2003-paskin.
14. *Paskin, N.* DOI Working Group Report to the ISO TC46/SC9 plenary [Virtual Resource]. – 2007. – 10 May. – Access Mode : www.lac-bac.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n465.pdf.
15. SC9 № 450: Approved New Work Item 26324, Digital Object Identifier (DOI) system: Results of the voting on the New Work Item proposal distributed in SC9 № 447 [Virtual Resource] / ISO/TC 46/SC 9 Secretariat. – 2006. – 3 August. – Access Mode : www.lac-bac.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n450.pdf.
16. *Sens, I., Brase, J.* A system for easy access to scientific information using DOIs [Virtual Resource] // Global Access to Science: 28th IATUL Conference, Stockholm, Sweden, June 11 – 14 2007. – Access Mode : www.iatul.org/doctrinary/public/Conf_Proceedings/2007/Brase_J_full.pdf.
17. *Sowa, J., Palmero, J.* RA Panel Discussion new applications for the DOI/other industry developments // IDF Members Meeting (Bologna, Italy, 14th June 2005). – Access Mode : www.doi.org/doi_presentations/members_meeting_2005/presentations/PanelApplicationsPalmero.ppt.
18. The DOI® System [Virtual Resource]. – Access Mode : URL : www.doi.org. – Date of Access : March 2009.
19. The Royal Society Registers Archive with CrossRef // Information Today. – 2007. – Vol. 24, N. 3. – P. 37.
20. Thomson Increases ISI Web of Knowledge // Computers in Libraries. – 2004. – Vol. 24. – Iss. 8. – P. 54.
21. Van de Sompel, H. et al. The «info» URI Scheme for Information Assets with Identifiers in Public Namespaces: IETF Request for Comments 4452 [Virtual Resource] / The Internet Society. – 2006. – Access Mode : www.ietf.org/rfc/rfc4452.txt.
22. Wang Jue Digital Object Identifiers and Their Use in Libraries // Serials Review. – 2007. – Vol. 33. – Iss. 3. – P. 161–164.

Інна ЛОБАНОВСЬКА,

зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Наталія ГРУДІНІНА,

наук. співробітник ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

Удосконалення традиційних карткових систематичних каталогів

У статті обґрунтовується необхідність функціонування традиційних карткових каталогів бібліотек, здійснення постійного контролю за якістю систематичних каталогів, їх удосконалення та підтримання в належному стані у поєднанні з електронним каталогом. Це дозволить створити таку інформаційно-пошукову систему бібліотеки, яка практично запобігатиме втраті інформації, забезпечить максимальну оперативність і повноту пошуку, максимально задовольнятиме інформаційні запити користувачів.

Ключові слова: карткові каталоги, бібліотечні каталоги, систематичні каталоги, електронні каталоги, інформаційно-пошукові системи, система каталогів і картотек, довідково-пошуковий апарат, автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи (АІБС), пошук інформації, інформаційні запити, каталогізація.

In the article the necessity of functioning of traditional card-table catalogues of libraries, realization of permanent control after quality of systematic catalogues, their improvement and maintenance in good conditions in conjunction with the electronic catalogue is grounded. It allows to create such information-search system of library which will prevent the loss of information, will provide maximum efficiency and completeness of the search, will fully satisfy the informative needs of users.

Keywords: card-table catalogues, library catalogues, systematic catalogues, electronic catalogues, information-search systems, system of catalogues and card indexes, information search system, automated information library systems (AILS), information search, information requests, cataloguing.

Сьогодні перед бібліотеками стоїть завдання не тільки зібрати у своїх фондах якнайбільше різноманітних документів, але й зробити їх доступними для користувачів, розкрити їхній зміст. Тому одним з провідних напрямів діяльності бібліотек є надання відомостей як про всю сукупність документів, так і про наявні одиничні носії інформації. При цьому бібліотечні фонди мають бути опрацьовані таким чином, щоб вимоги користувачів у найкоротші терміни отримувати вичерпну інформацію про документи – збігалися з можливостями бібліотеки надавати її. Цьому сприяють каталоги, бази даних, бібліографічні та реферативні видання. Інформація в них має бути систематизована й представлена у такому вигляді, який дасть змогу здійснювати швидкий і результативний пошук. Це можливо лише за наявності та ефективного використання об'єднаних у Систему бібліотечних каталогів і картотек [14]. Адже без каталогів будь-яка бібліотека з найбагатшими фондами – всього-на-всього сховище цінної інформації, недоступної для користувачів.

Упроваджені в практику роботи бібліотек інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) охоплюють усі бібліотечні процеси, у т. ч. й каталогіза-

цію. Створення власних електронних каталогів (ЕК) бібліотеками різних типів і видів, з різними обсягами фондів є сьогодні пріоритетним напрямом їхньої діяльності. Але незважаючи на це, більшість бібліотек ще як мінімум 10–15 років продовжуватимуть паралельно вести традиційні карткові каталоги, а деякі не відмовляться від них ніколи. Причин тут багато. Це і недостатнє матеріально-технічне забезпечення бібліотек, фізичні, психологічні та інші чинники, через які окремі користувачі не можуть або не бажають працювати з електронними каталогами. Варто відзначити й недосконалість програмного забезпечення та засобів зв'язку в бібліотеках, які не гарантують надійності й безперебійності доступу до ЕК і збереження інформації. Але, в першу чергу, і користувачі, і фахівці бібліотек відзначають недостатню, порівняно з картковими каталогами, особливо систематичними, якість ЕК з точки зору повноти й точності (релевантності) пошуку [3; 4; 11; 13; 16].

Майже кожний, хто приходить до бібліотеки, розпочинає роботу з відвідування каталожного залу. Працюючи з систематичним каталогом (СК), користувачі знайомляться з його структурою, при правильному його оформленні одразу знаходять

ділення, що відображають різні види документів: бібліографічні, довідкові, навчальні та інші. У ході опитування користувачів з'ясувалося, що рівень задоволеності результатами пошуку залежить від результату, а не від часу, витраченого на пошук у каталозі [13].

Електронний каталог – це особливе середовище, що потребує спеціальних навичок, знань, серед яких: робота з комп'ютером, вибір полів для пошуку (автор, назва, предметні рубрики, ключові слова, види документів, видавництва, серії, роки видання), грамотне формулювання запиту, знання стратегії й тактики пошуку, оформлення результатів пошуку тощо.

Системи пошуку в картковому і електронному каталогах дуже відрізняються, відповідно й ставлення до них різне. Якщо у першому випадку користувач, будуючи свій пошуковий шлях, іде від ділення до ділення, то в другому – задані параметри пропонують уже сформований блок інформації. Таким чином, традиційний пошук вимагає творчого підходу, а користуючись ЕК, ми маємо справу зі споживанням готового продукту.

На жаль, сьогодні майже всі впроваджені в бібліотечну практику автоматизовані інформаційно-бібліотечні системи (АІБС) мають низьку ефективність пошуку запитів тематичного (змістового) характеру порівняно з аналогічним результатом пошуку в картковому СК. Тому ЕК не може повністю замінити традиційні СК. Головна перевага ЕК – оперативність, але цей критерій ніколи не виступав на перший план під час роботи з СК. Навпаки, користувачі ніби «спілкувалися» з каталогом, самостійно оцінюючи при цьому інформацію, що міститься в бібліографічному записі. Спочатку існувало припущення, що ЕК зможе замінити при змістовому й тематичному пошуку інформації карткові каталоги. Цього, однак, не сталося. Тому сьогодні в жодній бібліотеці питання про закриття СК навіть не обговорюється, оскільки існуючі ЕК виконувати їхні функції (принаймні, поки що) не здатні.

В ідеальному варіанті поєднання карткового каталогу і ЕК – справа важлива й корисна як для бібліотеки, так і для користувачів. Останній прискорює пошук необхідних документів, допомагає в обліку книжкового фонду, зміцнює інформаційне ядро бібліотеки. Картковий каталог є традиційним джерелом інформації в усіх випадках, особливо у разі непередбачених неполадок технічних засобів ЕК. Картковий каталог повинен зберегтися як стратегічне джерело інформації й засобу пошуку навіть за ідеальних умов, за наявності у кожній

бібліотеці сертифікованого програмного забезпечення, максимального пристосування до швидкої та ефективної роботи з систематизації й предметизації, використання загальноприйнятих словників та довідників, джерел безперебійного живлення й генераторів аварійного струму на правах бібліотечного обладнання тощо.

Для більшості бібліотек було б надзвичайно важливо зберегти систематичний пошук в ЕК, даючи користувачеві дві можливості:

- глибше ознайомитися зі структурою та змістом класифікаційної системи «згори донизу», за ієрархією, та самостійно вибрати той класифікаційний індекс, який найбільше відповідає запиту користувача (але справа в тому, що ефективний пошук за класифікаційним індексом – опція, присутня далеко не у всіх програмах ЕК);
- знайти класифікаційний індекс за абетково-предметним показником (АПП) і після цього одразу ж перейти на перелік бібліографічних записів (БЗ), які мають цей індекс.

Ці дві можливості традиційно, протягом багатьох років, надавалися за допомогою карткових СК, забезпечених картковими АПП (відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.59:2003 *Індексування документів. Загальні вимоги до систематизації та предметизації* ведення АПП як частини СК є обов'язковим для бібліотек країни). Такий пошук – природний для читачів, тому що вся система освіти побудована за систематичним принципом. У нашій країні, як і в будь-якій іншій, навчання ведеться за «предметами», тобто за галузями знань, окремими науками, сферами практичної діяльності та їх підрозділами. У традиційному картковому СК не виникає проблеми переходу на ступінь вище або нижче в ієрархічному ланцюгу. Цей шлях пошуку простий і зрозумілий, тому що забезпечений системою каталожних роздільників.

У Державній науково-педагогічній бібліотеці України ім. В. О. Сухомлинського, як і в багатьох інших бібліотеках, електронний каталог був започаткований у 2003 р. ЕК є машинозчитуваним бібліотечним каталогом, який поєднує в собі функції абеткового, систематичного й предметного каталогів. Він універсальний за змістом; розкриває склад і зміст документів різними мовами, що становлять фонд бібліотеки, незалежно від того, на яких носіях інформації (друкованих, аудіовізуальних, електронних тощо) вони представлені; передбачає вільний доступ до фондів бібліотеки й реалізацію багатоаспектного пошуку інформації. Доступ до нього здійс-

снюється як у локальній мережі бібліотеки, так і через веб-портал. Але традиційні карткові каталоги бібліотеки залишаються актуальними, адже поки що тільки вони можуть задовольнити різноманітні інформаційні запити користувачів у повному обсязі.

У 2007 р. в ході фундаментального дослідження за темою «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського» (керівник – директор ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук П. І. Рогова) за науковим напрямом «Розкриття змісту всеукраїнського інформаційного ресурсу в традиційній та електронній формі» розпочалася робота з удосконалення традиційного довідково-пошукового апарата бібліотеки.

Актуальність роботи визначається тим, що розвиток бібліотечної та інформаційної науки й практики, застосування ІКТ, поширення принципів демократизації на діяльність бібліотек загалом, й освітянських зокрема, вимагає наукового підходу до формування Системи каталогів і картотек (СКіК) як складного системного утворення, високого рівня виконання всіх процесів каталогізації, централізованого наукового опрацювання документів на основі найновіших досягнень теорії та практики каталогізації з урахуванням вітчизняного й зарубіжного досвіду роботи.

Провідне місце в СКіК займає Центральний систематичний каталог. Центральний систематичний каталог документів українською й російською мовами (ЦСК) є складовою «Системи каталогів і картотек Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського», створеної згідно зі складом і структурою фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як національного галузевого книгосховища й депозитарію документів з питань педагогічної та психологічної тематики. ЦСК розкриває зміст фонду Бібліотеки за галузями знань. Він призначений як для читачів, так і для службового користування. У ЦСК представлені фонди головного приміщення і філії Бібліотеки. До нього включаються бібліографічні записи документів українською й російською мовами різних видів документів на різних носіях інформації. У каталозі представлено всі наявні в Бібліотеці передруки творів і повторні видання. Структура ЦСК зумовлена Універсальною десятиковою класифікацією (УДК) та галузевими робочими таблицями класифікації, створеними в результаті уточнення й деталізації таблиць УДК відповідно до профілю, особливостей і потреб Бібліотеки.

Основними документами, що визначають порядок організації, ведення й редагування ЦСК є чинні державні стандарти з питань каталогізації, таблиці УДК, а також інструктивно-нормативні та методичні матеріали про порядок організації систематичних каталогів [1; 2; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 12].

ЦСК був заснований як систематичний каталог наукової бібліотеки Інституту педагогіки. Після об'єднання бібліотеки інституту з Центральною освітянською бібліотекою Міністерства освіти і науки України й створенням Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, функції всіх бібліотечних каталогів змінилися, старі каталоги перестали відповідати вимогам, які до них висуваються і не здатні повною мірою задовольняти інформаційні потреби користувачів.

Сьогодні ЦСК складається з двох частин – старої законсервованої, започаткованої у 1945 р. за таблицями Десяткової класифікації (М., 1932), що використовувалися в той час у бібліотеці інституту, та нової – започаткованої у 2000 р. за новими таблицями УДК (К., 2000). Між цими таблицями, і, відповідно, між двома частинами каталогу існують істотні відмінності, що виникли через внесення до таблиць численних змін і доповнень, які своєчасно не були відображені в ЦСК. Це утруднює пошук інформації та унеможливує ведення єдиного абетково-предметного покажчика до обох частин ЦСК. Застарілі назви рубрик каталогу не відбивають сучасного стану розвитку науки й практики. Деталізація розділів надто загальна й не дає змогу вести пошук за окремими питаннями. Багато роздільників затерті, поламані або й зовсім відсутні. Погіршення стану каталогу відбулося з об'єктивних причин, серед яких слід назвати внесення змін і доповнень до таблиць класифікації та необхідність у зв'язку з цим оперативної перебудови каталогу, а також недостатньо чіткої системи класифікації, через що однорідна інформація потрапила до різних розділів. Із суб'єктивних причин варто виокремити різну кваліфікацію попередніх систематизаторів, неуважність, помилки під час розстановки карток, друкарські помилки тощо.

Для оцінювання якості каталогу та визначення шляхів його удосконалення було критично проаналізовано стару частину ЦСК для з'ясування таких запитань:

- чи може ЦСК за існуючою схемою класифікації надавати повну інформацію про документи, які він відбиває;
- чи може бути зменшений час пошуку інформації за рахунок простої зміни структури ЦСК;

- чи достатньою мірою продубльовано відомості про кожний документ з позиції його багатоаспектного відображення;
- чи відповідає деталізація ЦСК реальному поточковій інформації й тематиці запитів.

Аналіз стану ЦСК дав негативні відповіді на ці запитання, що спонукало розпочати докорінну перебудову каталогу. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба провести суцільне науково-методичне й технічне редагування ЦСК, спрямоване на виправлення вказаних недоліків, яке й було розпочато в експериментальному режимі наприкінці 2006 р.

Метою роботи стало забезпечення повноцінного доступу до інформаційних ресурсів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомилинського за допомогою традиційного довідково-пошукового апарата.

Завданням дослідження визначено приведення відповідно до вимог чинних стандартів та інструктивно-нормативних документів структури, змісту й оформлення Центрального систематичного каталогу бібліотеки та усунення виявлених недоліків, а саме:

- використання застарілих індексів і рубрик УДК;
- розтікання інформації, коли однакові або близькі за змістом документи потрапили до різних розділів каталогу;
- скупчення під одним індексом різномірної інформації, коли за одним роздільником без деталізації накопичилися картки на документи різного змісту, що потребують обов'язкового розмежування;
- невідповідність змісту документа тематиці розділу, в якому містяться відомості про цей документ;
- застарівання інформації;
- застарівання окремих розділів каталогу й необхідність організації нових унаслідок внесення до класифікаційних таблиць змін і доповнень.

Перед початком редагування було виявлено напругами, за якими можливе поглиблення, розвиток тематики. Для цього вивчалися запити користувачів, аналізувався потік інформації з тематики поповнення фондів бібліотеки, вивчалася спеціальна фахова література.

Робота з основним масивом ЦСК здійснюється у двох напрямках: редагування структури (побудова та деталізація розділів) та редагування змісту (наповнення розділів).

По закінченні роботи очікується поліпшення якості ЦСК, зокрема:

- розширення доступу користувачів до інформаційних ресурсів бібліотеки;
- уточнення, доповнення й прийняття методичних рішень з питань каталогізації;
- удосконалення галузевих робочих таблиць класифікації;
- поповнення й редагування АПП до ЦСК.

Редагування планувалося здійснити за декілька етапів. У 2006 р. було завершено роботи першого (підготовчого) етапу, зокрема:

1. Досліджено джерельну базу з питань редагування систематичних каталогів бібліотек.
 2. Визначено характер майбутнього редагування, а саме: суцільне науково-методичне й технічне.
 3. Визначено обсяг і приблизні терміни роботи з ЦСК.
 4. Встановлено обсяги окремих розділів, які підлягають редагуванню.
 5. Складено перспективний план редагування ЦСК.
 6. Проаналізовано зміни та доповнення до таблиць УДК станом на 2006 р. (з наступним їх відслідковуванням і врахуванням).
 7. Складено робочу порівняльну таблицю за новою та старою класифікаційними системами для перебудови ЦСК з урахуванням змін, доповнень і деталізації таблиць УДК.
 8. Визначено розділи ЦСК для переведення до архівної частини.
 9. Усі розділи ЦСК оформлено тимчасовими роздільниками із зазначенням на них нових індексів УДК з сучасними формулюваннями рубрик.
 10. Здійснено перестановку всіх розділів каталогу згідно з новими таблицями УДК.
 11. Внесено зміни у зовнішнє оформлення каталогу у зв'язку з перестановками: оформлено тимчасові етикетки відповідно до нових індексів УДК й заново пронумеровано шухлядки ЦСК.
 12. Здійснено експериментальне суцільне редагування загального відділу каталогу для визначення нормативу часу (приблизний норматив часу на редагування ЦСК становить 0,083 год./карт.) [15].
 13. У ході виконання робіт започатковано робочу картотеку, де збираються картки, зміст яких незрозумілий, або такі, що помилково потрапили до розділу під час розстановки через подібність у написанні індексу (так звані заставки), неправильно індексовані тощо.
- Протягом 2007–2008 рр. тривала робота, яка під-

твердила правильність методики редагування традиційних карткових каталогів, викладеної в методичних рекомендаціях, розроблених фахівцями ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [7].

Під час редагування змісту здійснювався суцільний перегляд ЦСК і визначалася правильність наповнення розділів за тематикою, а також перевірялася відповідність проставлених на картках і роздільниках індексів вимогам централізованої класифікації, а саме:

- адекватність індексу, тобто його відповідність смислово змістові документів;
- відповідність змісту карток темі розділу;
- деталізація індексів;
- дотримання ряду переважного використання індексів;
- відсутність дублювання редагованої тематики в іншому розділі ЦСК.

У результаті проведеної роботи поліпшилося обслуговування користувачів у залі каталогів черговими бібліографами; значно зросла ефективність і якість пошуку; користувачі отримали можливість здійснювати пошук самостійно, без допомоги бібліотечних працівників; зменшився час пошуку необхідної інформації; з'явилася можливість використовувати АПП до обох частин каталогу.

Ми поділяємо точку зору багатьох бібліотечних фахівців [3; 4; 11; 13; 16], що, не зважаючи на деякі переваги електронного каталогу, замінити традиційний на даному етапі він не може. Повинні пройти роки, поки бібліотечний світ буде готовий відмовитися від паперових носіїв і повністю перейти на автоматизовані системи. Паралельне обслуговування за допомогою старих (карткових) і нових (електронних) засобів інформації ще довго триватиме у бібліотеках.

Таким чином, постійний контроль за якістю традиційного систематичного каталогу та його удосконалення у поєднанні з електронним каталогом дасть змогу створити таку інформаційно-пошукову систему бібліотеки, яка практично запобігатиме втраті інформації, забезпечить максимальну оперативність і повноту пошуку, повною мірою задовольнятиме інформаційні запити користувачів.

Список використаної літератури

1. Библиотечные каталоги [Текст] : учеб. для библиотек ин-тов культуры, пед. ин-тов и ун-тов / под ред. Г. И. Чижковой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Книга, 1977. – 303 с.
2. Карачинська, Е. Т. Бібліотечні каталоги [Текст] : навч. посіб. / Е. Т. Карачинська, В. К. Удалова. – Х. : Основа, 1992. – 160 с.

3. Лифанова, Т. И. Еще раз о каталогах [Текст] // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 12. – С. 53–54.

4. Онистрат, Н. Електронні та карткові інформаційно-пошукові системи бібліотеки: питання взаємодії [Текст] / Надія Онистрат // Бібл. форум України. – 2007. – № 2 (16). – С. 14–16.

5. Организация, ведение и редактирование систематических каталогов и алфавитно-предметных указателей к ним в Государственной библиотеке СССР им. В. И. Ленина [Текст] : инструкции и метод. рекомендации / [сост.: Н. Н. Геращенко и др.; отв. ред. Э. Р. Сукиасян]; Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина. – 2-е изд., доп. и перераб. – М., 1986. – 127 с.

6. Положення про центральний систематичний каталог Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського [Текст] / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Затв. 30.06.2005 р. – К., 2005. – 4 с. – Рукопис.

7. Традиційні каталоги наукових бібліотек освітньої галузі: організація, ведення й редагування [Текст] : метод. рек. / [уклад.: І. Г. Лобановська та ін.; за заг. ред. І. Г. Лобановської]; АПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2006. – 166 с.

8. Редагування систематичних каталогів Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського [Текст] : інструкція / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Затв. 30.06.2005 р. – К., 2005. – 3 с. – Рукопис.

9. Седих, В. В. Бібліотечні каталоги як інформаційно-пошукові системи [Текст] : навч. посіб. / В. В. Седих, Г. П. Терентьєва, В. К. Удалова ; Харків. держ. акад. культури. – Х. : ХДАК, 2003. – 193 с.

10. Систематический каталог [Текст]: практ. пособие / [сост. Э. Р. Сукиасян]. – М. : Кн. Палата, 1990. – 181 с.

11. Скоробогатов, В. М. Каталоги карточный и электронный: общее и особенное. Диалог профессионалов [Текст] / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2005. – № 12. – С. 15–24.

12. Сукиасян, Э. Р. Библиотечные каталоги [Текст] : метод. материалы / Э. Р. Сукиасян. – М. : ИПО Профиздат, 2002. – 192 с. – (Сер. «Соврем. б-ка»; вып. 19).

13. Сукиасян, Э. Р. Пришло ли время «закрывать» систематический каталог? [Текст] // Науч. и техн. б-ки. – 2002. – № 12. – С. 18–30.

14. Сукиасян, Э. Р. Система каталогов и динамика развития современной библиотеки [Текст] / Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 4. – С. 18–33.

15. Технологічні карти на основні процеси в роботі відділу наукового опрацювання й каталогізації документів [Текст] / уклад. І. Г. Лобановська; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К., 2007. – 17 с. – Рукопис.

16. Цьцурина, Г. Ф. И традиционный, и электронный: размышления у каталогов [Текст] / Г. Ф. Цьцурина // Библиография. – 2004. – № 3. – С. 10–13.

Артур ФЕДОРЧУК,
наук. співробітник НБУВ

Особливості створення інформаційних ресурсів на основі традиційних та електронних ЗМІ

У статті обґрунтовано можливість та актуальність охоплення процесом контент-моніторингу у соціально-політичних дослідженнях газетних матеріалів, розміщених як в електронних (мережевих), так і традиційних (друкованих) засобах масової інформації. Запропоновано загальні принципи та критерії відбору видань мережевих ЗМІ та жанрові критерії відбору публікацій.

Ключові слова: контент-моніторинг, засоби масової інформації, інформаційні ресурси.

In a publication the grounded possibility and actuality in socio-political researches of scope of content-monitoring of newspaper materials, placed as in electronic (network) so traditional (printing) mass medias a process. General principles and criteria of selection of editions of network MASS-MEDIA and genre criteria of selection of publications are offered.

Keywords: content-monitoring, mass media, informative resources.

Традиційно найпопулярнішим шляхом передачі відомостей були і залишаються засоби масової інформації, а засобом зберігання і передачі даних – книги. Перехід до нового, інформаційного, суспільства значно збільшив цінність інформації для людини, одночасно змусивши шукати нові форми її здобуття, зберігання і передачі. Зрозуміло, що такі форми були винайдені суспільством і вони успішно функціонують. До когорти ЗМІ додалися радіо, телебачення, мережа ресурсів Інтернету, до засобів зберігання – потужні інформаційні системи, бази та банки даних на електронних носіях.

Кожне технічне нововведення у галузі ЗМІ порушує питання про виживання, умовно кажучи, «застаріваючих» форм масової комунікації. Розмови про можливе вимирання друкованих ЗМІ спочатку «породив» винахід радіо, потім телебачення. Тепер цю тему актуалізує популярність використання Інтернету, відповідно, знову набуває ваги питання про співвідношення нових і старих ЗМІ. Як виявилось, стосовно традиційних ЗМІ побоювання експертів були марними: друк благополучно співіснує з радіо і телебаченням, кожен вид займає свою нішу, має свою аудиторію і виконує свої функції. Є підстави вважати, що і Інтернет займе своє місце в цьому ряду, стане лише одним із засобів передачі інформації. Не варто забувати про те, що традиції ЗМІ склалися століттями, і людство протягом короткого періоду часу навряд чи повністю перейде від однієї форми роботи з інформацією до іншої. Але й ігнорувати мережеві ЗМІ вже не можливо, оскільки вони набувають дедалі більшої значущості і їх вплив на суспільство посилюється.

Актуальність дослідження електронних ЗМІ

Теоретично Інтернет можна розглядати як один масштабний засіб масової інформації. Проте хаотичність виникнення та існування, відсутність чіткої періодичності підтримання та оновлення більшості сайтів глобальної мережі, а також існуючі сьогодні проблеми щодо ефективного пошуку інформації не дають змоги поки що використовувати Інтернет як єдиний суцільний засіб масової інформації. В якості повноцінних ЗМІ сьогодні прийнято розглядати лише окремі елементи мережі, які часто називають мережевими або Інтернет-ЗМІ. Мережевими ЗМІ вважають портали новин з визначеною періодичністю оновлення, електронні версії друкованих періодичних видань, а також самостійні газети та журнали, що існують лише в електронному вигляді в мережі. Головна особливість Інтернету полягає в тому, що його характеристики дають змогу поєднати всі ці види, перенести їх на «одну ділянку» – в Мережу. Інтернет поки що не може скласти конкуренції традиційним ЗМІ за багатьма показниками, проте через свої технічні характеристики він за деякими критеріями вже перевершує традиційні ЗМІ. Чи гратиме Інтернет провідну роль надалі – поки що невідомо, але на даний момент він успішно виконує роль додаткового джерела і засобу поширення інформації.

Дослідження впливу ЗМІ на суспільство, їх ролі в формуванні поглядів та уподобань громадян сьогодні стає неможливим без повноцінного моніторингу змісту загальної сукупності інформації, що з'являється завдяки діяльності всіх видів ЗМІ. Контент-моніторинг сучасного інформаційного простору, породженого ЗМІ, потребує поєднання моніто-

рингу традиційних та мережевих ЗМІ. Але тут необхідно, по-перше, чітко визначитися з колом видань, які мають бути охоплені процесом моніторингу, по-друге, чітко сформулювати основні принципи та критерії відбору інформації.

Принципи та критерії відбору видань мережевих ЗМІ

Більшість засобів масової інформації, що діють у Мережі, відповідають визначенню, даному в ст. 2 Закону України про ЗМІ, в якому вказано, що під засобом масової інформації розуміється періодичне друковане видання, радіо-, теле-, відеопрограма, кінохронікальна програма, або інша форма періодичного поширення масової інформації. Таким чином, саме стала періодичність поширення інформації та її масовий характер можуть слугувати критеріями включення того чи іншого видання у процес моніторингу.

Портали новин та «чисто мережеві» видання, на жаль, відзначаються, зазвичай, хаотичною політикою оновлення інформації. Сьогодні до послідовних стосовно періодичності оновлення інформації можна віднести поки що лише електронні версії друкованих періодичних видань. Саме ці ЗМІ і доцільно, в першу чергу, включити в процес контент-моніторингу. Рішення ж про включення в дослідження чи виключення з нього конкретного електронного ЗМІ може прийматися лише на основі досвіду роботи з ним протягом достатньо тривалого проміжку часу. Критеріями при прийнятті подібних рішень можуть слугувати періодичність оновлення, своєчасність та повнота інформації порівняно з друкованими аналогами.

Недоліки використання Інтернет-ЗМІ

З точки зору якості моніторингу, Інтернет-видання мають суттєві недоліки. Насамперед, часто доводиться констатувати низький рівень організації сайтів та недостатню повноту представлення інформації в електронному вигляді. Деякі, навіть дуже солідні та авторитетні газети, взагалі вважають недоцільним оперативне надання повних текстів публікацій. Наприклад, діловий щотижневик «Бизнес» розміщує на офіційному сайті лише зміст номера, деякі видання надають матеріали лише попередніх випусків або вимагають оплату за можливість ознайомлення з повним текстом публікації. Багато Інтернет-видань не відокремлюють авторські публікації від поточних новин, що надаються їм інформаційними агентствами. У такий спосіб вони засмічують свої сайти інфор-

маційним шумом і створюють перешкоди для аналізу реального інформаційного потоку конкретного видання. Також далеко не на кожному сайті Інтернет-газет організовано дієвий пошук за тематичними рубриками, а іноді навіть за ключовими словами та прізвищами авторів публікацій.

Перелічені недоліки є найбільш типовими, вони зумовлені відсутністю чітких правил представлення інформації в Мережі. Вплив цих чинників на якість дослідження можна зменшити лише завдяки досвіду аналітиків, що працюють з конкретними виданнями. Проте, зазвичай, доцільніше відмовитися від перегляду деяких видань у мережі Інтернету і використовувати в процесі контент-моніторингу друковані версії видань.

Жанрові критерії відбору повідомлень ЗМІ

Останнім часом канони висвітлення пресою подій і процесів, що відбуваються в суспільстві, загалом зміщуються ближче до західної моделі, яка розглядає журналіста як трансфертну ланку в ланцюжку передачі інформації та її сприйняття читачами. Ці тенденції характерні як для Інтернет-ЗМІ, так і для традиційної преси. Одне з головних завдань ЗМІ сьогодні – зробити так, щоб процес сприйняття і розуміння тексту був завершений читацькою аудиторією видання. З цією метою видання застосовують різні підходи до подання інформації і складну систему жанрів, яка постійно удосконалюється.

Для процесу моніторингу ЗМІ, який передбачає поєднання аналізу традиційних та електронних періодичних видань, вкрай важливо вільно орієнтуватись в існуючій жанровій системі публікацій. На думку відомого британського дослідника ЗМІ Деніса МакКуайла, «жанрова система допомагає як виробляти, так і сприймати (читати) тексти. Жанри характеризуються своєю логікою, форматами і мовою» [1]. Мас-медіа в рамках закріплення експертної функції сформували систему жанрової подачі матеріалу. Тексти можна умовно розділити на короткі новини, новостійні замітки, аналітичні огляди і тематичні інтерв'ю.

До першого типу можна віднести замітки, витримані в стилі жорсткої новини. «Жорстка новина менше всього схожа на «форму», на «твір» – настільки вона здається ідентичною реальному факту, зліпком з дійсності». Жорстка форма новини фіксує конкретний факт. Це матеріал, націлений на миттєве проникнення, йому властива енергія натиску [2].

Жорсткі новини, як правило, не підписуються конкретним журналістом, оскільки обробка фактури мінімальна. Зазвичай такі новини запозичуються із

стрічок різних інформаційних агентств і після обробки формують новостійну колонку або винесення. Жорсткі новини дуже характерні для мережевих ЗМІ, крім того, вони, зазвичай, з'являються на сайтах періодичних видань у режимі реального часу, що дає змогу сайту поєднувати функції періодичного видання та інформаційного порталу. Водночас, цей жанр подачі новин має найменшу цінність для контент-моніторингу ЗМІ, оскільки не несе в собі аналітичного та емоційного навантаження і не містить поглядів журналіста або видання, крім того, жорсткі новини багаторазово дублюються у великій кількості ЗМІ. Доцільність включення цього жанру в процес контент-моніторингу дуже сумнівна.

Другий тип матеріалів – новостійні замітки. «Жанрове визначення «замітка» співвідноситься з типом матеріалу, що відрізняється невеликими ... розмірами, в якому викладаються результати певного вивчення предмета виступу (знайомства з цим предметом) ... Головне для замітки – саме короткий виклад результату вивчення...» [3]. Подібні новини підбираються журналістами за напрямками, містять лише факти, дуже рідко – мінімальний коментар. Розгорнута (полемічна) новостійна замітка відрізняється від звичайної новостійної замітки великим обсягом і формою подачі матеріалу.

Новостійні замітки вже мають більшу цінність для аналізу інформаційного середовища, але включення їх у процес контент-моніторингу може бути віддано на розсуд аналітика, який переглядає дане видання.

Третій тип публікацій – аналітичні огляди. За своєю типологією вони найближче стоять до аналітичної статті [3].

Останній згаданий тип матеріалів – тематичні інтерв'ю. Зазвичай це інтерв'ю, приурочені до певних дат, подій, або підготовлені у контексті однієї з новостійних тем.

У випадку з газетними та журнальними текстами до цього переліку жанрів можна додати кейси, сторі, експертні поради, провідники, тематичні есе.

Кейс – (від англ. case – випадок, справа) – тип замітки, в якій головною сюжетною лінією є історія якої-небудь компанії, організації, партії або конкретної людини, ті проблеми, з якими вона зіткнулася і шляхи їх вирішення. Цей тип замітки – калька із західних зразків, проте він є унікальним продуктом мас-медіа, тому що виражає культуроформуючу складову експертної функції ЗМІ і спрямований на обговорення конкретної проблеми з аудиторією, державою чи бізнесом.

Сторі – (від англ. story – розповідь, історія) – на-

гадує за сюжетною лінією кейс, але наявність конкретної проблеми не обов'язкова, найчастіше в ній – так звана «історія успіху» тієї або іншої компанії, особи.

Експертна порада – стаття-порада, що визначає поведінку пересічного громадянина у конкретній ситуації. Відзначимо, що така стаття, зазвичай, націлена саме на дію і передбачає комплексний підхід до питання, тому має як інформаційну, так і емоційну цінність.

Провідник (від англ. guide – путівник, гід, провідник) – стаття-путівник споживчої культури. Прикладом подібних заміток можуть бути рецензії на книги, фільми, спектаклі, нотатки про останні тенденції моди. Крім того, сюди включаються різні «споживчі» огляди – як зібрати дитину до школи, як вибрати пральну машину. В більшості випадків такий жанр публікацій недоцільно включати у процес контент-моніторингу, проте при наявності соціально-політичного забарвлення публікації аналітик може її прийняти.

Нарешті, є ще один тип заміток, які можна охарактеризувати як тематичні есе. Зазвичай, це публікації, присвячені формуванню культури суспільства. Питання включення публікацій цього жанру повинно розглядатись відповідно до тематики (проблематики) моніторингу.

Досвід контент-моніторингу Інтернет-ЗМІ

Питання створення інформаційних ресурсів на основі традиційних та електронних ЗМІ виникло в процесі контент-моніторингу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування, який продукує преса України. Це дослідження було започатковане відділом організації і використання документального фонду Фонду президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 1993 р. і проводиться до сьогодні з метою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. В результаті вдалося набути цікавого досвіду моніторингу значних за обсягом інформаційних потоків на основі використання методу контент-аналізу та створення автоматизованих інформаційно-аналітичних систем на базі друкованої газетної періодики. Характерною рисою такої роботи є, насамперед, обслуговування вузького кола споживачів зі специфічною сферою завдань. Це, в свою чергу, вимагає чіткої постановки інформаційно-аналітичних завдань та тісного контакту з замовниками [4].

Сьогодні постійно підвищуються вимоги до оперативності та повноти аналізу інформаційних по-

токів. З цією метою до процесу моніторингу були включені Інтернет-ЗМІ, паралельно з моніторингом друкованих періодичних видань. Технологічно процес поєднання інформаційних потоків в одному контент-моніторинговому дослідженні не становив особливих труднощів. Більш складною проблемою виявився процес відбору першоджерел та визначення доцільності їх включення у процес моніторингу в електронному вигляді. Особливості технології контент-моніторингу вимагають чіткого визначення принципів та критеріїв відбору матеріалів для аналітичного дослідження.

Підготовка інформаційно-аналітичних матеріалів складається з низки послідовних процедур, починаючи від упорядкування списку першоджерел для перегляду, розроблення методик відбору і класифікації матеріалів, їхнього автоматичного опрацювання і закінчуючи аналізом, занесення до бази даних (БД), інформації та формування результатів моніторингу преси.

Автоматизована технологія контент-моніторингу має декілька важливих особливостей:

1. Використання, як одиниці формування текстового інформаційного масиву, ключового фрагменту публікації.

2. Формування банку ключових фрагментів публікацій є поєднанням двох автоматизованих процесів: аналітико-синтетичної переробки та багаторівневої процедури контент-аналізу текстів публікацій.

3. Індексція ключових фрагментів публікацій, яка здійснюється за допомогою багатофасетної класифікації.

Для контент-моніторингу використовуються монотематичні, за наповненням, системи з можливостями для багатоаспектного використання інформації при аналізі та підготовці вихідних матеріалів [5]. Таким чином, принципи та критерії відбору матеріалів для включення їх у процес контент-моніторингу, враховуючи особливості технології та вимоги аналітичних служб, повинні забезпечувати, насамперед, повноту відбору та аналітичне навантаження відібраної інформації.

Зрозуміло, що багаторічний досвід роботи з друкованою газетною періодикою значно спростили процес визначення принципів роботи з мережевими аналогами газетних видань. Проте особливості представлення інформації на Інтернет-сайтах, пов'язані, перш за все, з багатоманітністю можливостей дизайну сторінок та відсутністю жорстких правил подання інформації змусили включити до критеріїв і нові специфічні вимоги. При визна-

ченні кола Інтернет-видань, придатних для включення їх матеріалів у процес контент-моніторингу, найбільшу увагу було приділено повноті представлення інформації, наявності чітко визначеної періодичності оновлення інформації та його оперативності порівняно з друкованим варіантом видання. Має значення також питання зручності пошуку та перегляду інформації для аналітиків.

Як виявилось, сьогодні ще існують значні відмінності у рівні подання інформації в мережі Інтернету між центральними та регіональними газетними виданнями. Ще не всі обласні газети мають власні сайти. Рівень їх дизайну та якість наповнення теж далекі від ідеалу. Проте існують і приємні винятки. Наприклад, видання «Галичина» (Івано-Франківськ), «Доба» (Чернівці), «Високий Замок» (Львів) за якістю наповнення та зручністю користування вже не поступаються київським виданням, а інколи пропонують навіть більш комфортний доступ до інформації. На сьогоднішній день приблизно 27 % першоджерел переглядається аналітиками відділу в електронному вигляді. З них третина – обласні газети.

Жанрові критерії відбору матеріалів пов'язані з тематичним навантаженням дослідження та вимогами замовників дослідження. Аналітичні служби апарату вищої державної влади досліджують зміни загальних настроїв, уподобань суспільства та преси, а також характер їх оцінки суспільно значущих процесів у країні. Фактографічна інформація лише ускладнює роботу аналітиків, тому перевага надається аналітичній інформації та інформації, яка містить погляди авторів публікацій, широких верств населення, політичних і громадських діячів.

Висновки

Таким чином, основними критеріями відбору першоджерел повинні слугувати:

- періодичність оновлення мережових ЗМІ;
- якість підтримки електронного видання.

Критерії відбору конкретних повідомлень (публікацій) ЗМІ повинні спиратися на:

- знання аналітиком жанрових особливостей інформації;
- спрямованість аналітичного дослідження;
- вимоги замовників дослідження (споживачів інформаційно-аналітичних матеріалів).

Слід підкреслити, що принципи, критерії відбору першоджерел та конкретних публікацій з мережових ЗМІ для включення їх інформації до того чи іншого дослідження, не повинні бути жорсткими, вони можуть змінюватися під впливом конкретної

мети дослідження та зміни характеру інформаційного простору. Оптимізація кола джерел повинна бути безперервним процесом, спиратися на досвід аналітиків, проводитися з метою підвищення якості та результативності контент-моніторингових досліджень. Розвиток систем моніторингу має бути спрямований на поступове розширення кола мережевих ЗМІ та більш повне використання переваг Інтернету.

Список використаної літератури

1. *McQuail, Denis*. *McQuail's Mass Communication Theory* [Text] / Denis McQuail // SAGE Publications. – London; Thousand Oaks; New Delhi, 2005. – P. 374.
2. *Шостак, М. И.* Журналист и его произведение:

практическое пособие. [Текст] / М. И. Шостак – М., 1998. – С. 11.

3. *Тертычный, А. А.* Жанры периодической печати: учебное пособие. [Текст] / А. А. Тертычный – М., 2000. – С. 53, 158–162.

4. *Федорчук, А. Г.* Теоретико-методичні засади аналізу інформаційного потоку соціально-політичного спрямування [Текст] / А. Г. Федорчук, Н. В. Танатар // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. – 2004. – № 2. – С. 33–38.

5. *Федорчук, А. Г.* Контент-моніторинг інформаційних потоків [Текст] / А. Г. Федорчук // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: науч.-практ. и теорет. сб. – К., 2005. – Вып. 3. – С. 141–150.

Ніна МАЛОЛІСТОВА,
наук. співробітник НБУВ

Книгообмінні зв'язки

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з науковими установами та бібліотеками Німеччини. Історія, сучасний стан, перспективи

У статті висвітлюються історія, сучасний стан книгообміну з науковими установами, бібліотеками Німеччини. Аналізуються основні принципи та особливості проведення книгообміну залежно від соціально-політичної, економічної ситуації в Україні і світі. Значна увага приділяється характеристиці сучасного складу німецьких партнерів з книгообміну, а також перспективам співробітництва у цій галузі.

Ключові слова: бібліотека, бібліотечна справа, комплектування фондів, міжнародний книгообмін, наукові дослідження, науково-технічна інформація.

The article highlights the development and maintenance of book exchange activities with Germany during the whole period of effective and efficient collaboration. Considered and analysed are the main principles and peculiarities of acquisition policies and procedures depending on social-political and economic situation in Ukraine and the world over. Special attention focuses on the update relationship in a book exchange environment as well as new directions and future roles of creating partnerships and cooperation.

Keywords: libraries, librarianship, acquisitions, international book exchange, research work, scientific and technical information.

Книгообмінні контакти НБУВ з бібліотеками та науковими установами Німеччини – однієї з найбільш розвинутих країн світу, яка має давні та усталені книговидавничі традиції, вважається колыскою книгодрукування, а нині займає одне з провідних місць у світі з розроблення та удосконалення бібліотекознавства і книгознавства, – відіграють значну роль у комплектуванні бібліотек системи НАН України іноземною літературою.

Німеччина має розгалужену мережу бібліотек і наукових установ. До міжнародного довідника

«The Europa World of Learning 2007. 57 ed.» внесено понад 1000 наукових німецьких інституцій з різних галузей знань.

Книгообмін з бібліотеками цієї країни ведеться з 1924 р. Проте, через загальновідомі історичні й політичні події, він складався дуже непросто. В історії розвитку безпосередніх книгообмінних зв'язків НБУВ з німецькими організаціями можна виділити три основні періоди: 1924–1940 рр.; 1956–1989; 1990–2008 рр.

Протягом першого періоду було встановлено

книгообмінні зв'язки з найбільш авторитетними бібліотеками та науковими установами Німеччини (Німецьке товариство сприяння науці, Пруська державна бібліотека у Берліні, Німецька бібліотека у Лейпцигу, Бібліотека Пруської академії наук та ін.). У 1936 р. Бібліотека вже мала у Німеччині 122 партнери з книгообміну. У роки Великої Вітчизняної війни книгообмін з Німеччиною припинився. Наша Бібліотека передплачувала низку журналів з цієї країни шляхом валютної передплати через посередництво нейтральних держав. У перше повоєнне десятиріччя (1945–1955) книгообмін з німецькими бібліотеками та науковими установами для НБУВ здійснювали Державна бібліотека СРСР ім. В. І. Леніна, Всесоюзне товариство культурних зв'язків з закордоном і Бібліотека Академії наук СРСР у Ленінграді.

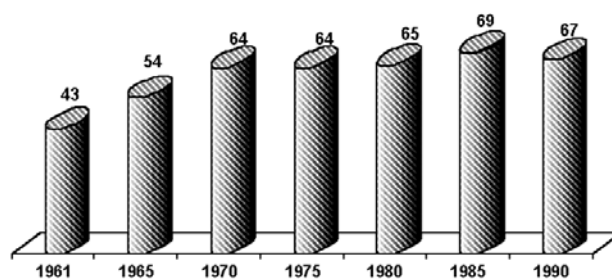
Наслідком Другої світової війни став поділ Німеччини й утворення у 1949 р. двох країн, які входили до протилежних політичних блоків. Бібліотеки цих держав почали дотримуватися різних ідеологічних концепцій, організаційно-правових принципів і поступово віддалялися одна від одної. Про це яскраво свідчить історія колишньої Пруської державної бібліотеки у Берліні, фонди якої опинилися у чотирьох окупаційних зонах. У приміщенні бібліотеки по вул. Унтер ден Лінден, 8, яка перебувала під контролем радянської адміністрації, у 1954 р. було утворено Німецьку державну бібліотеку (Deutsche Staatsbibliothek), яка впродовж існування Німецької Демократичної Республіки виконувала функції центру міжнародного книгообміну країни. Інші фонди Пруської державної бібліотеки, вивезені під час воєнних дій до різних міст Західної Німеччини, були повернуті до Західного Берліна, їх використали як базу для заснування Державної бібліотеки Пруської культурної спадщини (Staatsbibliothek der Preussischen Kulturbesitz). Цю бібліотеку розмістили по вул. Потсдаммер штрассе, 33.

Таким чином, у Берліні функціонували дві державні бібліотеки, які походили з одного історичного джерела, знаходилися на відстані двох кілометрів одна від одної, але були розділені муром і колючим дротом і практично не контактували. У 1992 р., після возз'єднання Німеччини, бібліотеки об'єднали під єдиною назвою «Державна бібліотека – Пруської культурної спадщини у Берліні» (Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz).

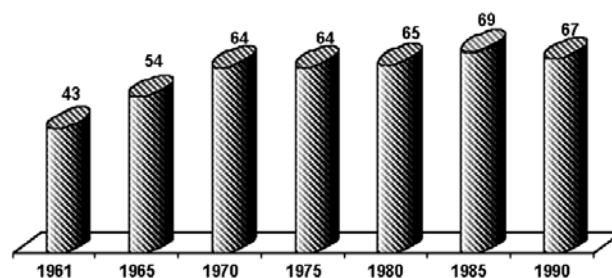
Протягом другого хронологічного періоду (1956–1989) книгообмін НБУВ з німецькими парт-

нерами провадився на основі різних ідеологічних принципів для Німецької Демократичної Республіки і Федеративної Республіки Німеччини з Західним Берліном. Найбільший за обсягами обмін у НДР здійснювався з Німецькою державною бібліотекою і Бібліотекою Німецької академії наук, яким у той час виділялися великі асигнування на підтримку міжнародного книгообміну. Тому вони мали змогу надсилати НБУВ і цінні енциклопедії, і довідкові видання, і передплачувати комерційні журнали (щорічно від Німецької державної бібліотеки надходило 700–800 прим. видань, від Бібліотеки Німецької академії наук – 450–500). Зрозуміло, що й надсилалася їм майже вся книжкова продукція видавництва «Наукова думка».

З початку 60-х рр. активізуються книгообмінні зв'язки НБУВ з науковими установами ФРН і Західного Берліна, які згодом почали перевищувати обсяги книгообміну з НДР (див. нижченаведені діаграми):

Кількість партнерів НБУВ з книгообміну у ФРН

Кількість партнерів НБУВ з книгообміну у НДР

Упродовж 60–80 рр. чисельність партнерів НБУВ у ФРН зросла утричі (з 38 організацій у 1961 р. до 116 – у 1990-му), кількість одержаної літератури за той же час – більш ніж удвічі (у 1961 р. одержано 847 видань, у 1990-му – 1737), а обсяги відправленої літератури збільшилися майже у п'ять разів (відповідно 960 і 4677 видань). Така різниця між кількістю одержаної та надісланої літератури у 1990 р. пояснюється, головним чином

тим, що для своїх фондів та за замовленнями академічних наукових установ НБУВ передплачувала періодичні видання через німецькі книготорговельні фірми, які здійснювали книгообмін на грошовій основі.

Об'єднання Німеччини у 1989 р. майже повністю змінило характер книгообміну з цією країною, а також призвело до значного зменшення його обсягів. Тут, на наш погляд, зіграли свою роль такі чинники:

- ліквідація багатьох наукових установ, товариств і видавництв НДР, зокрема Німецької академії держави і права (Берлін), Центрального історичного інституту (Берлін), Центрального інституту зварювальної техніки (Галле/Заале), Інституту міжнародної політики та права (Берлін), Хімічного товариства НДР (Берлін), Метеорологічної служби НДР (Берлін), Методичного центру наукових бібліотек (Берлін), численних редакцій журналів, а також видавництв, у т. ч. «Progressus», «Die Wirtschaft», «Deutscher Verlag für Grundstoffindustrie» та ін.;
- реорганізація та об'єднання споріднених за профілем діяльності бібліотек, установ, зокрема, були об'єднані Deutsche Staatsbibliothek і Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz у Staatsbibliothek zu Berlin – Preussischer Kulturbesitz (Державна бібліотека – Прусської культурної спадщини у Берліні), Німецька бібліотека у Франкфурті-на-Майні і Німецька бібліотека у Лейпцигу та ін.;
- скорочення фінансування колишніх партнерів НБУВ з книгообміну в НДР на потреби міжнародного книгообміну;
- зміна профілів комплектування, сувора централізація і координація наукових бібліотек об'єднаної Німеччини у придбанні іноземної літератури, передусім завдяки діяльності Німецького науково-дослідного об'єднання у Бонні (Deutsche Forschungsgemeinschaft – далі DFG), яке у якості Центру міжнародного книгообміну країни значною мірою забезпечує мережі міжрегіональних і спеціалізованих бібліотек Німеччини іноземною літературою.

Уяву про централізований розподіл і чітку координацію комплектування німецьких бібліотек за окремими галузями знань надає нижченаведений перелік бібліотек:

Державна бібліотека – Прусської культурної спадщини у Берліні. (Staatsbibliothek zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz). Правознавство, юридичні науки, сходознавство, картографія.

Баварська державна бібліотека у Мюнхені (Bayerische Staatsbibliothek). Історія, давня історія, музикознавство, слов'янські та балтійські мови і література.

Технічна інформаційна бібліотека та університетська бібліотека у Ганновері (Technische Informationsbibliothek und Universitätsbibliothek (TIB/UB). Технічні науки, обчислювальна техніка, хімія, фізика, прикладна математика, архітектура, містобудування.

Німецька центральна бібліотека з економічних наук у Кілі (ZBW, Deutsche Zentralbibliothek für Wirtschaftswissenschaften). Народне господарство, світова економіка.

Нижньосаксонська державна та університетська бібліотека у Геттінгені (Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek). Природничі науки, геологія, геофізика, мінералогія, ґрунтознавство, фізика, астрофізика, теоретична математика, космічні дослідження.

Університетська та міська бібліотека у Кельні (Universitäts- und Stadtbibliothek Köln). Суспільні науки, економіка виробництва.

Зенкенберзький дослідний інститут та природознавчий музей у Франкфурті-на-Майні (Forschungsinstitut und Naturmuseum Senckenberg). Біологія, зоологія, ботаніка.

Державна та університетська бібліотека у Гамбурзі (Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg). Політика, світові проблеми.

Центральна медична бібліотека у Кельні (Zentralmedizinische Bibliothek Köln). Медицина.

Університетська бібліотека у Нюрнберзі-Ерлангені (Universitätsbibliothek Nürnberg-Erlangen). Філософія, освіта.

Університетська бібліотека у Тюбінгені (Universitätsbibliothek in Tübingen). Релігія.

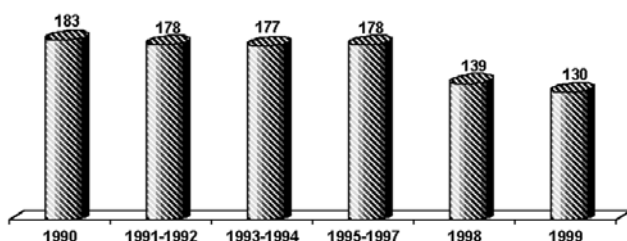
Бібліотека Федерального відомства з геології, корисних копалин та сировини у Ганновері (Bibliothek der Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe). Регіональна геологія.

Бібліотека Федерального відомства з морського судноплавства та гідрографії у Гамбурзі (Bibliothek im Bundesamt für Seefahrtwirtschaft und Hydrographie). Фізична океанографія.

При складанні кошторису витрат на потреби міжнародного книгообміну на кожен наступний рік DFG враховуються проблеми державного бюджету, розвитку видавничої справи у країні, коливання курсів валют, невпинне зростання цін на міжнародному книжковому ринку.

На зниженні обсягів книгообміну з Німеччиною в цей період позначилося також розпорядження, ухвалене наприкінці 80-х рр. Державним комітетом з науки і техніки СРСР щодо заборони радянським бібліотекам ведення книгообміну з книготорговельними фірмами та антикваріатами. В результаті був припинений книгообмін з німецькими фірмами Friedlander and Sohn (West Berlin), Otto Koeltz (Königstein – Taunus), A. Liebing (Würzburg), «Brocken-Verlag» (Düsseldorf) та ін., від яких до Бібліотеки надходили численні комерційні журнали.

Протягом 90-х рр. внаслідок фінансових ускладнень кошти на відправлення українських видань за кордон НБУВ регулярно не виділялися, що також негативно позначилося на обсягах книгообміну з Німеччиною, як, до речі, і з іншими країнами. В результаті цього, а також упровадження нових правил української митниці, від книгообміну з Бібліотекою відмовилися численні німецькі партнери, зокрема Бібліотека Академії наук у Майнці, Інститут Східної Європи у Берліні, Інститут славістики Гейдельберзького університету, Інститут Макса Планка з фізики плазми у м. Гарчінг, Бібліотека Університету у м. Карлсруе та ін. Всього протягом 90-х рр. кількість партнерів НБУВ зменшилася з 183 організацій до 130, про що свідчить нижченаведена діаграма:

Кількість партнерів НБУВ з книгообміну у Німеччині протягом 90-х рр.

Щодо одержання літератури, то протягом 90-х рр. щорічно надходило до НБУВ у середньому 3 тис. видань, а до Німеччини щорічно Бібліотека надсилала приблизно 4 тис. видань (при чому нерегулярно).

На початку нового століття загальносвітова тенденція до зниження обсягів міжнародного книгообміну не обійшла стороною і книгообмінні зв'язки з Німеччиною, не зважаючи на зусилля НБУВ стабілізувати книгообмін та запровадити диференційований підхід до здійснення обміну з кожною установою.

Основні показники книгообміну з німецькими партнерами за 2000–2008 рр. наведені у таблиці.

Рок	Кількість партнерів	Одержано літератури	Надіслано літератури
2000	128	3657	2106
2001	130	2778	6111
2002	129	3016	1604
2003	129	2774	2804
2004	125	3661	3407
2005	125	2787	3156
2006	111	2234	2482
2007	113	2273	2714
2008	112	2733	2166

У 2009 р. НБУВ здійснює книгообмін з 112 науковими установами та бібліотеками Німеччини. Серед них такі всесвітньо відомі, як Німецька національна бібліотека у Лейпцигу, Державна бібліотека – Пруської культурної спадщини у Берліні, Німецьке науково-дослідне об'єднання у Бонні, сім академічних бібліотек. Найбільшу групу установ (19) становлять університетські та земельні бібліотеки універсального напрямку, п'ять центральних бібліотек університетів технічного профілю, а також 27 інститутів, дослідних центрів, кафедр, факультетів при університетах, які проводять книгообмін з НБУВ самостійно, окремо від центральних бібліотек. Крім того, до кола партнерів нашої Бібліотеки з книгообміну входять 24 наукові інститути, товариства і дослідні центри, 7 федеральних установ з різних галузей знань і 30 інших установ (редакції журналів, видавництва, музеї тощо).

Характеризуючи книгообмін з німецькими партнерами, можна зробити висновок, що кожна група названих установ має свої особливості, проте переважна їх більшість здійснює обмін на власні видання, а університетські бібліотеки, головним чином, на дисертації. Через обмежені фінансові можливості передплачувати для нас журнали і купувати книги вони неспроможні, тому питома вага надходжень літератури від них незначна.

Єдиною німецькою установою, яка повністю забезпечує НБУВ і бібліотеки системи НАН України новітньою науковою літературою з усіх галузей знань є Німецьке науково-дослідне об'єднання у Бонні, книгообмінні контакти з яким були започатковані ще у 1925 р.

Багаторічні зв'язки між нашими бібліотеками, копітке взаємовивчення специфіки обміну створили сприятливі умови співробітництва, яке ґрунту-

ється на таких основних принципах: щодо періодичних видань – існує основне ядро одержуваних та надісланих журналів і продовжуваних видань, яке зберігається протягом багатьох років; у разі необхідності, зазвичай у вересні, вносяться корективи на наступний рік (у разі нагальної потреби це можна зробити у будь-який час).

НБУВ одержує від DFG за різними проектами понад 70 назв науково-технічної періодики, а надсилає майже 60 назв журналів, наукових збірників, препринтів. Щодо монографій, то DFG двічі на рік надсилало Бібліотеці (до 2008 р.) для вибору списки найновіших видань (серед них енциклопедії, довідники, словники тощо) з різних галузей знань найбільш відомих видавництв Німеччини (Шпрінгер, Гаррасовіц, Штайнер, Клостерман та ін.). Таким чином, щорічно НБУВ одержувала 250–300 монографій. Крім того здійснюється у великому обсязі обмін книжками за конкретними запитамі. НБУВ вивчає зарубіжні бібліографічні джерела і замовляє видання за профілем наукових досліджень НАН України як для своїх фондів, так і для фондів бібліотек науково-дослідних установ Академії.

Лише у 2008 р. від DFG було одержано понад 300 примірників книг видавництва «Springer» з наукових серій: «Progress in Mathematics», «Encyclopedia of Mathematical Sciences», «International Series in Operation Research and Management Sciences», а також численні енциклопедії, довідкові, багатотомні і окремі видання з різних галузей знань.

Зі свого боку, DFG заінтересована в одержанні від НБУВ малотиражних видань та публікацій, які на книжковому ринку, як правило, відсутні. Пошук і придбання такої літератури потребує великих зусиль, значних затрат часу. Для забезпечення існуючих обсягів книгообміну НБУВ виконує численні ксерокопії з таких видань.

З діяльністю DFG у галузі міжнародного книгообміну пов'язана програма допомоги у вигляді дарунків, спонсорована Міністерством закордонних справ Німеччини. У 1998 р., з нагоди візиту до України колишнього президента ФРН Романа Герцога, Бібліотеці було виділено 30 тис. марок на придбання літератури німецьких видавництв. У результаті такого дару фонди НБУВ збагатилися більш ніж на 100 назв енциклопедичних і довідкових видань. Крім того для Бібліотеки було передплачено на чотири роки 15 назв журналів. За ініціативою DFG цей термін продовжили на 3 роки у зв'язку з технічною аварією (прорив системи опалення у 2000 р. у приміщенні Бібліотеки по вул. Володи-

мирській, 62). На даний момент, за цим проектом, для НБУВ передплачено на 2009 – 2011 рр. сім назв журналів на загальну суму понад 1500 євро, а саме: Clean Technologies and Environmental Policy, International Journal on Digital Libraries, International Politik und Gesellschaft, Physik Journal, Sociologia Internationalis, Wirtschaftswoche, Zeitschrift für Kunstgeschichte, які пересилатимуться НБУВ через Посольство Німеччини.

Доброзичливі книгообмінні контакти склалися у НБУВ з Німецькою національною бібліотекою у Лейпцигу (Deutsche Nationalbibliothek – далі DNB), книгообмін з якою відновився у 1964 р. Незважаючи на незначні обсяги книгообміну з боку НБУВ через специфічний профіль комплектування DNB (Німецька національна бібліотека у Лейпцигу з її відділеннями у Франкфурті-на-Майні та Берліні як центральна архівна бібліотека і національний бібліографічний центр ФРН спеціалізується на збиранні у самій Німеччині та за її межами німецькомовних видань, починаючи з 1913 р., перекладів німецькомовних творів на інші мови, іноземних видань про Німеччину, німецькомовних діячів).

DNB регулярно надсилає НБУВ книги, які ми вибираємо із запропонованих тематичних списків. При цьому DNB не рахується з тим, що не одержує від нас відповідного еквівалента видань. До речі, DNB у порядку обміну за її замовленням надсилається лише журнал «Літопис книг» та незначна кількість німецькомовних видань, виданих в Україні.

Зовсім інший характер має книгообмін з Державною бібліотекою – Пруської культурної спадщини у Берліні. Незважаючи на зусилля НБУВ, все ще не вдається налагодити книгообмінні контакти, які існували між нашими бібліотеками раніше і відповідали статусу та можливостям цієї бібліотеки*.

Головним чином це пов'язано з тим, що дана установа входить до того кола німецьких бібліотек, для яких міжнародний книгообмін здійснює DFG

* Докладно історія Державної бібліотеки – Пруської культурної спадщини у Берліні і характеристика її фондів висвітлена у статтях: Малолетова, Н. І. Берлінська державна бібліотека Пруської культурної спадщини: історія її утворення, діяльність та сучасний стан / Н. І. Малолетова // Бібл. вісн. – 2004. – № 5. – С. 40–46; Себта, Т. Українка в Берлінській державній бібліотеці Пруської культурної спадщини та Федеральному архіві в Берліні / Т. Себта // Архіви України. – 2007. – № 1–3. – С. 215–249.

у централізованому порядку і потрібні їй українські видання вона замовляє у нас через посередництво цього об'єднання.

Серед академічних бібліотек передусім слід відзначити книгообмін з Бібліотекою Берлінсько-Бранденбурзької академії наук (колишні назви: Бібліотека Пруської академії наук, Бібліотека Німецької академії наук у Берліні – далі БАН НДР), заснованої 1700 р. з ініціативи Готфріда Вільгельма Лейбніца. Книгообмін з НБУВ започатковано у 1925 р., відновлено – у 1958 р. БАН НДР була координуючим і контролюючим центром бібліотечної мережі наукових установ АН НДР. Протягом 70–80-х рр. НБУВ одержувала від неї понад 50 назв періодичних видань і щорічно приблизно 50 назв монографій за нашими замовленнями, а до Німеччини надходило близько 30 назв журналів, 50 назв тематичних збірників і російськомовні монографії видавництва «Наукова думка». Серед періодики, яка надходила від БАН, було багато цінних міжнародних журналів, зокрема: *Acta biotechnologica*, *Biometrical Journal*, *Crystal Research and Technology*, *Feddes Repertorium*, *Fortschritte der Physik*, *Internationale Revue der gesamten Hydrobiologie*, *Journal of Basic Microbiology*, *Journal of Information Processing*, *Physica status solidi. Ser. A, B*; *Zeitschrift für Slawistik* тощо.

Після возз'єднання Німеччини БАН, як і взагалі Академія наук НДР, до 1994 р. перебувала у процесі реорганізації. Того ж року вона одержала свою нинішню назву. Саме в цей час з'явилися перші публікації відповідно до нового статусу реорганізованої Академії наук. На жаль, функції БАН були істотно звужені, у зв'язку з чим вона змінила профіль комплектування іноземною літературою і нині збирає до своїх фондів лише академічні видання загального характеру, одержуючи від нашої Бібліотеки журнали «Вісник НАН України» і «Доповіді НАН України» в обмін на щорічники «*Berichte und Abhandlungen der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften*» і «*Jahrbuch*». Внаслідок вищезгаданих змін книгообмін з цією академією наук досить обмежений.

З універсальними бібліотеками академії наук у Геттінгені (засн. 1751 р.), Саксонської академії наук у Лейпцигу (засн. 1846 р.) і Баварської академії наук у Мюнхені (засн. 1759 р.) НБУВ підтримує стабільні книгообмінні зв'язки ще з довоєнних часів, проте обсяг їх незначний. Ці бібліотеки мають у своєму розпорядженні для книгообміну лише продовжувані видання своїх академії наук, репер-

туар яких невеликий. Для підтримання еквівалента при проведенні книгообміну з нашою Бібліотекою вони надсилають свої видання у двох комплектах. Серед спеціальних академії наук слід відзначити стабільний і рівноцінний книгообмін з Німецькою академією дослідників природи Леопольдіна у Галле/Заале (засн. 1602 р.).

Характерною рисою центральних університетських бібліотек є те, що вони мають давню історію, багато з них засновані ще у XV–XVIII ст. Наприклад, у Лейпцигу (1409 р.), Грейфсвальді (1456 р.), Мюнхені (1472 р.), Галле/Заале (1502 р.), Йені (1558 р.), Гіссені (1607 р.), Кілі (1665 р.), Геттінгені (1737 р.), Мюнстері (1780 р.) та ін.

Обсяги книгообміну з цією групою бібліотек стабільні, але, на жаль, внаслідок вже згадуваних чинників, дуже незначні. Винятком серед них була лише Бібліотека університету у Лейпцигу, яка протягом багатьох років (до 2001 р. включно) мала фінансові можливості передплачувати для НБУВ три цінних комерційних журнали: «*Annalen der Physik*», «*Journal für praktische Chemie*», «*Zeitschrift für anorganische und allgemeine Chemie*».

Серед п'яти університетів технічного профілю передусім слід відзначити Університетську інформаційно-технічну бібліотеку у Ганновері, яка одночасно є німецькою національною бібліотекою з питань науки і технологій, а також Бібліотеку Технічного університету у Магдебурзі.

Плідний книгообмін НБУВ здійснює з 24 науковими інститутами і товариствами, а також дослідними центрами, зокрема з:

- Зенкенберзьким дослідним інститутом та природознавчим музеєм у Франкфурті-на-Майні, від якого НБУВ одержує цінні періодичні видання, у т. ч. «*Marine Biodiversity*», «*Palaeobiodiversity and Palaeoenvironments*», «*Archiv für Molluskenkunde*» в необхідній кількості примірників;
- Німецьким товариством дослідження Східної Європи у Берліні, яке надсилає до НБУВ журнали «*Osteuropa*» і «*Osteuropa – Wirtschaft*»;
- Інститутом Східної Європи у Регенсбурзі, від якого ми одержуємо журнал «*Jahrbuch für Osteuropa*»;
- Німецьким товариством з проектування хімічної апаратури у Франкфурті-на-Майні, яке надсилає НБУВ журнал «*Chemie – Ingenieur – Technik*» тощо.

Доброзичливі книгообмінні стосунки склалися у НБУВ з центральними бібліотеками з економічних наук у Кілі і Гамбурзі, які входять до Інформацій-

ного центру з економічних досліджень ім. Г. В. Лейбніца (надсилають НБУВ, крім журналів «Review of World Economics», «Intereconomics», «Wirtschaftsdienst», численні продовжувані і монографічні видання).

Серед періодичних видань, які надходять від цієї групи установ, слід відзначити журнали міжнародного значення, а саме: «European Journal of Mineralogy», «International Journal of Earth Sciences», «Steel Research International», «Journal of Plant Pathology», «Ceramic Forum International» та багато інших.

Бібліотеки семи федеральних установ – спеціалізовані відомства з таких галузей знань: картографії та геодезії (*Bundesamt für Kartographie und Geodäsie*) у Лейпцигу, гідрології (*Bundesanstalt für Gewässerkunde*) у Кобленці, морського судноплавства та гідрографії (*Bundesanstalt für Seefahrtwirtschaft und Hydrographie*) у Гамбурзі, лісового господарства і деревини (*Bundesforschungszentrum für Forst-und Holzwirtschaft*) у Гамбурзі, рибного господарства (*Bundesforschungsanstalt für Fischerei*) у Гамбурзі, краєзнавства та дослідження простору (*Bundesforschungsanstalt für Landeskunde und Raumforschung*) у Бонні та Ганновері, геологічних наук (*Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe*) у Ганновері, захисту довкілля (*Umweltbundesamt*) у Дессау – стабільні партнери НБУВ, але, на жаль, вони провадять книгообмін лише на свої вузьковідомчі видання (проте у достатній кількості примірників).

В останні роки надходження літератури з ФРН становлять 12–15 % від загальної кількості літератури, одержуваної шляхом міжнародного книгообміну, у т. ч. 313 назв періодичних видань з різних галузей знань. Зокрема, близько 150 назв із суспільних наук (у т. ч. 40 назв із загальних питань суспільних наук, понад 30 назв з питань історії та археології, близько 30 назв з економіки); понад 100 назв становлять періодичні видання з природничих наук (у т. ч. природничі науки загалом – понад 40 назв, геологічні і біологічні науки – по 20 назв); з технічних наук надходить близько 40 назв. Загальнонаукових журналів – усього 7 назв.

НБУВ нині надсилає до Німеччини 80 назв українських журналів у понад 200 комплектах і приблизно 20 назв продовжуваних видань. Найбільшим попитом у наших німецьких колег користуються журнали з природничих наук – близько 80 компл.; суспільних наук – 70 компл.; технічних – 30 компл.; медичних і сільськогосподарських наук – 20 компл.

Чинниками, що зумовлюють подальше зниження обсягів книгообміну з науковими установами Німеччини є:

- продовження реорганізації та укрупнення споріднених за профілем діяльності наукових установ під егідою потужних дослідних центрів на зразок Leibnitz Informationszentrum, Helmholtzgemeinschaft, Senckenberg, Johann Heinrich von Thünen та ін.;
- фінансові труднощі німецьких партнерів НБУВ з книгообміну. Журнали багатьох установ нині друкуються у комерційних видавництвах і вартість їх значно зросла (журнал «Deutsche Hydrographische Zeitschrift» об'єднано з журналом «Ocean Dynamics», «Senckenbergiana lthaea» з «Palaeobiodiversity and Palaeoenvironments», «Senckenbergiana maritima» з «Marine Biodiversity», «Archive for Fishery and Marine Research» з «Journal of Applied Ichthyology». Всі ці журнали тепер видає видавництво «Springer»);
- друкування значної кількості журналів і продовжуваних видань лише в електронній версії (журнали «Schweissen und verwandte Verfahren», «Kieler Arbeitssapriere», «Kiel Reports» та ін.);
- припинення виходу багатьох журналів (зокрема, «WGO. Monatshefte für osteuropäisches Recht», «NDL. Neue deutsche Literatur», «Weltwirtschaft», «Muttersprache», «Mitteilungen aus dem Mathematischen Seminar Giessen», «Цykologische Hefte» та ін.).

Робити прогнози щодо подальшого розвитку книгообмінних відносин з науковими установами і бібліотеками Німеччини, зважаючи на сучасне політичне та економічне становище у світі, досить складно. Підтвердженням цього є недавнє рішення Президії Німецького науково-дослідного об'єднання у Бонні про завершення наприкінці 2009 р. діяльності DFG як центра міжнародного книгообміну країни, яку воно здійснювало впродовж 65 років. Усім партнерам DFG з книгообміну у березні 2009 р. з цього приводу були розіслані циркулярні листи, в яких йшлося про передачу книгообмінних функцій окремим науковим бібліотекам (список з їх точними адресами і зазначенням відповідальних осіб додавався). Крім того у додатку до листа наводилися переліки українських періодичних і продовжуваних видань з назвами німецьких бібліотек, яким вони передавалися через посередництво DFG. Одночасно повідомлялося, що передплата для НБУВ німецьких журналів буде продовжена до 2010 р. включно. Рекомендувалося

впродовж 2009–2010 рр. домовитися з німецькими бібліотеками про обсяги проведення книгообміну в майбутньому.

НБУВ такі перспективи вирішення цього питання не влаштовують, адже DFG була і залишається поки що єдиною організацією у Німеччині, яка має правові і фінансові можливості для забезпечення потреб бібліотек системи НАН України актуальною науковою літературою у потрібному обсязі. І цілком очевидно, що запропоновані DFG для подальшого книгообміну бібліотеки фінансово неспроможні задовольняти потреби НБУВ у німецьких виданнях.

У ситуації, що склалася, перед Бібліотекою постає проблема: як стабілізувати існуючі обсяги книгообміну з Німеччиною. Передусім, потрібно повністю переглянути репертуар журналів, які НБУВ одержує від DFG з метою визначення основного ядра необхідних журналів, вивчити їх читацький попит і проконсультуватися з бібліотеками НДУ НАН України щодо ефективності використання видань, які вони одержують від НБУВ у централізованому порядку. Можливо доведеться й відмовитися від одержання деяких занадто дорогих журналів (наприклад, щорічна передплата на журнали «Manuscripta mathematica» сягає майже 1600 євро, «Archive for Mathematical Logic» – 1200 євро, «Naturwissenschaften» – понад 700 євро, «Bild der Wissenschaft» – 800 євро).

Бібліотека має також провести цілеспрямовану роботу щодо виявлення нових партнерів з книгообміну, передусім редакцій журналів профільних для наукових досліджень НАН України.

Серед майбутніх партнерів з книгообміну, запропонованих DFG, ми покладаємо велику надію на Баварську державну бібліотеку у Мюнхені, яка заінтересована в одержанні українських видань з суспільних і гуманітарних наук; Університетську та інформаційно-технічну бібліотеку у Ганновері, яка спеціалізується на збиранні видань з технічних і природознавчих наук, а також на врегулюванні книгообмінних зв'язків з Державною бібліотекою – Пруської культурної спадщини у Берліні, у фондах якої зберігається велика колекція україніки, починаючи з XV ст.

НБУВ докладас зусиль щодо забезпечення бібліотек мережі НАН України іноземною науковою літературою відповідно до профілю їх комплектування, віддаючи перевагу придбанню періодичних видань, що містять найоперативнішу наукову ін-

формацію. З цією метою Бібліотека практикує диференційовані підходи до партнерів з обміну. НБУВ щорічно надсилає до ФРН пропозиції щодо встановлення книгообміну. Протягом 2005–2008 рр. їх було відправлено 50. На жаль, лише шість німецьких установ погодилися на встановлення регулярного книгообміну, деякі запропонували висилати свої публікації безкоштовно, відмовляючись від одержання українських видань.

Уся теоретична і практична діяльність НАН України зосереджена на розробленні фундаментальних і прикладних досліджень, спрямованих на наукову підтримку становлення України як незалежної держави, забезпечення її економічного, технологічного та культурного розвитку, інтеграції в світове наукове співробітництво. У зв'язку з цим НБУВ, працюючи з науковими установами й бібліотеками ФРН намагатиметься активізувати книгообмін з наявними партнерами, а також прагнучим до нових книгообмінних контактів відповідно до напрямів наукової діяльності Національної академії наук України.

Список використаної літератури

1. Brockhaus Enzyklopädie in 24 Bde. 19. vüll. neu bearb. Aufl. – Mannheim: FA Brockhaus, 1988. – Bd. 5. – S. 319.
2. Europa World of Learning. 2007. – 57 ed. – London and New York : Routledge, 2006. – Vol. 1–2.
3. German Research. Magazine of the Deutsche Forschungsgemeinschaft. – 2004. – N 2/3. – S. 40.
4. German Research. Supplement. December 2004.: Cooperation with Central and Eastern Europe. – S. 1–8.
5. Jahrbuch der deutschen Bibliotheken. 2005/2006. – Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2006. – Bd. 61. – S. 349–354.
6. «...Eine Stütze des Gedächtnisses. Die Akademie-Bibliothek in Geschichte und Gegenwart. – Berlin: Berlin – Brandenburgische Akademie der Wissenschaften, 2000. – 40 S.
7. Леонхард, И. Ф. Книгообмен Немецкого научно-исследовательского общества ФРГ // Библиотечное дело и библиография за рубежом. – 1987 – № 114. – С. 65–73.
8. Малолетова, Н. І. Книгообмін НБУВ з бібліотеками ФРН: історичний досвід, сучасний стан та його перспективи // Бібл. вісн. – 1999. – № 2. – С. 11–16.
9. Малолетова, Н. І. Міжнародний книгообмін Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1918–2008. Започаткування. Становлення. Розвиток / Н. І. Малолетова, Р. Л. Красій. – К., 2009. – С. 93–94.

Юлія ОСТАПЧУК,

аспірантка Рівненського державного гуманітарного університету

Обґрунтування терміна «довідково-бібліографічний апарат бібліотеки»

У статті аналізуються погляди бібліотекознавців та бібліографознавців на визначення термінів «довідково-бібліографічний апарат (ДБА)», «довідково-пошуковий апарат (ДПА)», «пошуковий апарат (ПА)». Обґрунтовано термін «ДБА бібліотеки» як найбільш придатний для визначення головного інструмента бібліографічної діяльності бібліотеки.

Ключові слова: бібліотека, довідково-бібліографічний апарат, довідково-пошуковий апарат, пошуковий апарат, бібліографічна діяльність.

In the article the looks of library and bibliography scientists in relation to notions of «reference-bibliographic tools», «reference-searching tools», «searching tools» of library are analysed. Grounded|substantiated| term «reference-bibliographic tools of library» as most suitable for determination|definition| of main|head| instrument|tool| of bibliographic activity of library|libr|.

Keywords: library, reference-bibliographic tools, reference-searching tools, searching tools, bibliographic activity.

Термін «довідково-бібліографічний апарат» (ДБА) як в українському, так і в російському бібліографознавстві є дискусійним і остаточно невизначеним, не зважаючи на тривалу історію його існування і використання в бібліотечній практиці.

У Законах України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [1] та «Про науково-технічну інформацію» [2] немає визначення довідково-бібліографічного апарата. Законодавець послуговується терміном «довідково-пошуковий апарат» (ДПА). У підручниках та методичних посібниках з бібліографічної діяльності бібліотеки вживається термін «ДБА» [12; 18]. Така термінологічна неузгодженість позначається не тільки на наукових дослідженнях, а й навчальній та практичній діяльності. Саме це й породжує необхідність з'ясувати значення термінів «ДБА» та «ДПА».

Мета даної статті – проаналізувати співвідношення термінів «ДБА» та «ДПА» й обґрунтувати термін, найбільш придатний для позначення головного інструмента бібліографічної діяльності бібліотеки.

Термін «ДБА» має давню історію виникнення і застосування в бібліотечно-бібліографічній діяльності [16]. Він, на думку В. А. Шкаріної, має не менше десяти синонімів: довідково-інформаційний, інформаційно-бібліографічний, інформаційно-пошуковий, науково-довідковий, науково-пошуковий, довідковий, пошуковий апарат та ін. Це пов'язано з їх використанням у різноманітних сферах, різних інформаційних установах [21].

Нині найчастіше термін «ДБА» визначається таким чином: «Довідково-бібліографічний апарат

бібліотек та інформаційних установ – зібрання матеріалів, що забезпечують ведення бібліографічної діяльності. Д.-б.а. включає: довідково-бібліографічний фонд (ДБФ) бібліографічних посібників та довідників, фонд копій найзначніших бібліографічних довідок, що виконані раніше (у тому числі в інших бібліотеках), систему каталогів бібліотечних та картотек бібліографічних. Д.-б.а. – основний засіб бібліографічного пошуку та всіх напрямів бібліографічної роботи (укладацької, бібліографічного інформування, довідково-бібліографічного обслуговування, комплектування фондів, керівництва читанням)» [11].

Наприкінці 60-х років ХХ ст. значного поширення набув термін «довідково-пошуковий апарат» (ДПА), який використовувався у двох значеннях: 1) як «сукупність різних систем обліку і пошуку документів у фонді» [17, с. 156]; 2) як синонім ДБА, коли зазначалося, наприклад, що ДПА довідково-інформаційного фонду складається із фонду довідкових і бібліографічних видань і комплексу каталогів і картотек, чи що ДПА органа науково-технічної інформації є аналогом ДБА бібліотеки.

На наше переконання основними причинами виникнення терміна ДПА є: 1) переклад з англійської вислову «retrieval resources» як «пошукові ресурси», «пошукові засоби», «пошуковий апарат» та «reference aids, reference tools» – як «довідковий апарат»; 2) намагання відрізнити органи НТІ від бібліотек; 3) за аналогією з терміном «апарат видання», який інакше називається «пошуковий апарат» або «довідковий апарат». Не можна не погодитись і з думкою І. Г. Моргенштерна, що вико-

ристання терміна «ДПА» замість «ДБА» є «дитячою хворобою бібліографобоязні», наслідком найвних сподівань: якщо бібліографічну діяльність назвемо інакше, то зросте наш статус, авторитет, збільшиться фінансування тощо [15, с. 458].

У ГОСТі 7.27-80 «Научно-информационная деятельность. Основные термины и определения» дано таке визначення ДПА: «сукупність упорядкованих масивів вторинних документів, призначених для пошуку науково-технічної інформації» [4, с. 140]. У даному визначенні вказано тільки одне призначення ДПА – пошук науково-технічної інформації, а склад ДПА обмежується вторинними документами. Призначення ДБА набагато ширше, зокрема, воно не обмежується пошуком науково-технічної інформації, а склад ДБА містить як вторинні, так і первинні документи.

Обмеження ДПА «вторинними документами» не дозволяє прирівняти це поняття до ДБА бібліотеки. Поняття «ДПА» не охоплює всього змісту ДБА, тому не може його замінити, також воно не може бути ширшим, ніж «ДБА».

І. Г. Моргенштерн у своїй публікації 1982 р. не міг обійти увагою появу нового терміна – синоніма ДБА. Він зазначив, що обидва ці терміни не є синонімами, вони мають різні визначення і різне застосування. Заміну терміна «ДБА» терміном «ДПА» він вважав «необдуману уступкою моді» і запропонував компроміс: прийняти коротку форму «довідковий апарат», хоча для бібліотек більш важливим є саме ДБА [14, с. 23].

У словнику бібліотечних термінів, що вийшов друком 1986 р., термін «ДПА» визначається так само, як і в ГОСТі 7.27-80, але дається пояснення: «У бібліотечній практиці для характеристики довідкового апарата застосовується термін «довідково-бібліографічний апарат» [10, с. 141]. З цього випливає, по-перше, синонімія термінів «ДБА» та «ДПА»; по-друге, з'являється ще одне поняття – «довідковий апарат», що не має визначення. Вочевидь, авторам словника довелося змиритися з наявністю синонімії між різними термінами з різних галузей діяльності (бібліотечної справи та науково-інформаційної діяльності), не вдаючись до пояснень відмінностей між поняттями ДБА та ДПА чи повного їх збігу.

Аналогічне рішення прийняли автори російського словника (1995 р.), де повторювалися визначення обох термінів із словника 1986 р. [19, с. 178–179]. В українському виданні 1995 р. дана більш докладна характеристика складу ДПА, хоча його визначення збігається з попередніми видан-

нями. Згідно з цією характеристикою, ДПА охоплює: бібліотечні каталоги, бібліографічні картотеки, фактографічні картотеки; фонд довідкових та інформаційних видань і неопублікованих інформаційних матеріалів; фонд машинозчитуваних баз даних; алфавітно-предметний покажчик до ДПА [20, с. 40]. При такому складі ДПА практично збігається з ДБА, але останній, за визначенням, має й інші функції, крім «пошуку науково-технічної інформації», а також інші складові (первинні документи керівного, директивного та нормативного характеру або узагальнюючого змісту).

Реалістичне пояснення виникнення двох термінів («ДБА» та «ДПА») для позначення аналогічних за змістом і функціями складових бібліотек та органів науково-технічної інформації дає Е. К. Беспалова [9, с. 3–5]. Вона вказує на те, що в їхніх офіційних визначеннях було виділено різні функції: у першому – пропагандистсько-педагогічну (оціночну), у другому – пошукову, і це свідчить про обмеженість обох визначень. На її переконання, зміст цих дефініцій слід об'єднати для більш точного визначення нового терміна, який би замінив обидва попередні. Для цього вона запропонувала термін «довідковий апарат бібліотеки» або органа НТІ. Але ця пропозиція залишилася непочутою, про що свідчить подальший розвиток термінологічних студій.

Д. Я. Коготков, проаналізувавши терміни ДБА і ДПА, дав власне визначення ДБА: «складна інформаційно-пошукова система, яка містить кілька підсистем і призначена для пошуку, видачі бібліографічної та фактографічної інформації» [13, с. 51]. Дослідник зазначив, що ДБА і ДПА виконують одну й ту саму функцію – пошукову, вони спрямовані на пошук не тільки науково-технічної, а й іншої інформації, яка міститься в документах. На думку Д. Я. Коготкова, термін «ДБА» аналогічний терміну «ДПА», але оскільки ДБА включає не тільки вторинні документи, в термінологічній системі бібліографознавства необхідно використовувати саме цей термін [12, с. 69–70].

У Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» термін ДПА вживається в значенні різновиду «бібліотечних ресурсів», до яких належать, крім нього, «упорядковані фонди документів на різних носіях інформації та матеріально-технічні засоби опрацювання, зберігання і передачі інформації». Але з даної дефініції не можна зрозуміти, які елементи входять до ДПА. У Законі України «Про науково-технічну інформацію» пропонується інше визначення ДПА: «сукупність упорядкова-

них вторинних документів, що створюються для пошуку першоджерел». За ГОСТом 7.0-99 вторинний документ – це «документ, який є результатом аналітико-синтетичної переробки одного або декількох первинних документів» [3].

Новим приводом для роздумів щодо співвідношення термінів «ДБА» і «ДПА» став ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения», де зазначено, що ДБА – це «ДПА, який включає бібліографічні посібники» [3, с. 27]. У цьому визначенні терміни «ДБА» і «ДПА» об'єднані, але немає пояснення, що таке ДПА, а склад ДБА чи обмежений бібліографічними посібниками, чи доповнений ними, порівняно з ДПА.

ДПА був визначений у ГОСТі 7.73-96 «Поиск и распространение информации. Термины и определения» як «сукупність інформаційно-пошукових масивів, що містять дані про адреси зберігання в інформаційно-пошуковій системі документів з визначеними пошуковими образами документів» [5]. За цим визначенням, до ДПА мають належати лише каталоги, які містять дані про адреси зберігання документів.

У фаховій літературі, в практичній діяльності складовими елементами ДБА визначають не тільки каталоги й інші бібліографічні посібники (у т. ч. картотеки), але й деякі види первинних документів: довідкові видання, нормативні документи та узагальнюючі наукові або навчальні праці. У стандартизованому в ГОСТі 7.0-99 визначенні нічого не сказано про такий склад ДБА і про його призначення. Отже, це визначення взагалі є незрозумілим, суперечить традиційному складу ДБА і не окреслює його функції.

Незважаючи на тривалість цієї термінологічної дискусії та її нібито завершеність (якщо судити за підручниками) питання про зміст ДБА і ДПА, а також про форму терміна, що позначає відповідну складову бібліотеки (чи органа НТІ) виникає знову і знову. Наприклад, Т. Ф. Берестова стверджує, що цьому поняттю «тісно у старому терміні» [7]. Аргументами є «запровадження нових інформаційних технологій», які змінили бібліотечну практику, і необхідність формування єдиної терміносистеми бібліотечної справи та інформатики. На роль заміни пропонуються два варіанти: «довідковий апарат» (але від нього автор тут же відмовляється) і «пошуковий апарат» (ПА). Останній визначається таким чином: «це засіб доступу до інформації, яка існує в різних документальних формах». Таке визначення в принципі не викликає

заперечень, але воно не дає відповіді на питання: чим відрізняється пошуковий апарат бібліотеки від інших «засобів доступу до інформації».

Продовжуючи дослідження «пошукових інструментів бібліотеки», Т. Ф. Берестова пропонує замінити термін «ДБА» на «навігаційно-пошуковий апарат» (НПА). Перевагою нового терміна вона вважає акцентацію завдання «орієнтації в інформаційному просторі», причому не тільки в «інформаційному просторі бібліотеки», а й у «муніципальному, регіональному, федеративному, світовому», «глобальному» [8].

На наш погляд, все перелічене «новітнє» в завданнях НПА цілком укладається в традиційне значення ДБА. Адже ніхто не може заперечити, що довідкові та бібліографічні засоби забезпечують орієнтацію в усьому світовому «інформаційному просторі». Відомо також, що вони не обмежуються традиційними документами, до них залучаються найсучасніші електронні ресурси. Отже, може йтися лише про шляхи вдосконалення ДБА бібліотеки з урахуванням новітніх носіїв інформації та способів доступу до неї.

Ж. Бабенко пропонує в сфері інформаційної діяльності використовувати термін ПА і зазначає, що «ПА в теперішньому розумінні – це сукупність традиційних та електронних елементів, організованих за допомогою відповідних програмних засобів, що забезпечують вихід у відкритий інформаційний простір» [6, с. 80]. Проте з даного визначення не зрозуміло, які саме елементи входять до ПА і яке його функціональне призначення. Якщо взяти цей термін на озброєння, то весь ПА має організовуватися за допомогою програмних засобів, що характерно тільки для електронних елементів ДБА. Нез'ясованим залишається питання, яким чином мають організовуватися традиційні елементи ПА. На користь терміна «ПА» Ж. Бабенко наводить той факт, що «інформаційні установи, які не належать до мереж бібліотек та органів науково-технічної інформації, також створюють відповідні засоби доступу до своїх ресурсів» [6, с. 78]. На жаль, автор не вказує, які саме установи маються на увазі. Якщо це – архіви, то вони послуговуються аналогічним елементом, який має усталену назву «науково-довідковий апарат», забезпечує орієнтацію в архівних документах і складається з дещо інших складових, ніж ДБА бібліотеки. Якщо це – канцелярія, що працює з діловими документами, то її «пошуковий апарат» принципово відрізняється як від бібліотечного, так і від архівного.

Напевно, можна погодитися з тим, що «пошуко-

вим апаратом» можуть бути названі найрізноманітніші засоби доступу до будь-якої інформації. Але для кожного конкретного типу «інформаційної установи» вони матимуть свої особливі риси, а отже, повинні мати й особливі назви. Тому не можна погодитися з тим, що термін «ДБА бібліотеки» не відповідає вимогам часу і його потрібно замінити терміном «ПА».

Проаналізувавши зміст понять «ДБА» і «ДПА», можна зробити висновок, що для бібліотек варто залишити термін «ДБА», тому що: 1) ця назва є традиційною; 2) склад ДБА давно визначений і відомий усім фахівцям; 3) термін «ДБА» підкреслює належність ДБА бібліотеки до її бібліографічної діяльності; 4) термін «ДПА» не може замінити термін «ДБА», тому що перший не охоплює всього змісту другого. ДПА – це тільки частина ДБА, і одночасне використання цих двох термінів недоречно. Ще більш недоречно визначати ДБА через ДПА, тобто більш широке поняття через вужче; 5) поняття ДПА потребує подальшого дослідження і уточнення.

У російській «Библиотечной энциклопедии» (2007 р.), у статті І. Г. Моргенштерна, ДБА визначено таким чином: «інформаційно-пошукова система (ІПС), що формується з метою пошуку та видачі бібліографічної та фактографічної інформації. Синонім – довідково-пошуковий апарат (ДПА) – широко застосовується у службах НТІ і включений до державного стандарту з інформаційної діяльності». Як бачимо, автор зберіг головне з визначення, даного у 1982 р., але йому довелося вказати і синонім – ДПА, оскільки останній застосовується в деяких джерелах, а енциклопедія є лише довідковим документом, а не нормативним.

Для навчальних видань з бібліографознавства до визначення ДБА варто включати його повну характеристику, дану І. Г. Моргенштерном: це – інформаційна база всієї бібліографічної діяльності бібліотеки, яка об'єднує джерела бібліографічного та фактографічного пошуку, що активно використовуються в бібліографічному обслуговуванні і перебувають в основному на центральному довідковому пункті чи в довідково-бібліографічному відділі, а також на довідкових пунктах у спеціалізованих читальних залах; інформаційно-пошукова система, основними функціями якої є забезпечення ефективного пошуку бібліографічної та фактографічної інформації, розкриття складу та змісту бібліотечних фондів; яка складається з різноманітних документів: вторинних і первинних, закінчених і продовжуваних, опублікованих і неопублікованих, друкованих і

електронних, створюваних самостійно і одержуваних ззовні. За складом ДБА – це сукупність традиційних і електронних, довідкових та бібліографічних видань, неопублікованих бібліографічних посібників, бібліотечних каталогів і картотек, баз і банків даних, керівних (нормативних) та узагальнюючих документів, які використовуються, насамперед, у довідково-бібліографічному обслуговуванні читачів для пошуку необхідної інформації, а також в усіх напрямках бібліотечно-бібліографічної роботи.

Список використаної літератури

1. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України, 27 січ. 1995 р. із змінами та доповненнями від 16.03.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. – Назва з екрана.
2. Про науково-технічну інформацію : Закон України, 25 черв. 1993 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – № 33. – С. 843–851.
3. ГОСТ 7.0-99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности / сост.: Т. В. Захарчук, О. М. Зусьман. – СПб.: Профессия, 2003. – С. 11–38.
4. ГОСТ 7.27-80. Научно-информационная деятельность. Основные термины и определения // Стандарты по библиотечному делу и библиографии. – Изд. офиц. – М.: Изд-во стандартов, 1985. – С. 138–148.
5. ГОСТ 7.73-96. Поиск и распространение информации. Термины и определения // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности / сост.: Т. В. Захарчук, О. М. Зусьман. – СПб.: Профессия, 2003. – С. 307–317.
6. *Бабенко, Ж.* До уніфікації термінології інформаційної діяльності // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 76–81.
7. *Берестова, Т. Ф.* Когда «тесно» в старом термине // Мир библиогр. – 2001. – № 2. – С. 33–38; № 3. – С. 19–21.
8. *Берестова, Т. Ф.* Поисковые инструменты библиотеки // Библиография. – 2006. – № 6. – С. 18–30.
9. *Беспалова, Э. К.* Справочно-библиографический аппарат библиотеки: учеб. пособие / Э. К. Беспалова; Моск. гос. ин-т культуры. – М., 1989. – 62 с.
10. Библиотечное дело : терминолог. слов. / сост.: И. М. Сусллова, Л. Н. Уланова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Книга, 1986. – 224 с.
11. *Коришонов, О. П.* Справочно-библиографический аппарат // Книга : Энциклопедия / гл. ред. В. М. Жарков. – М.: Науч. изд-во «Большая Рос. энцикл.», 1999. – С. 612.
12. *Коготков, Д. Я.* Библиографическая деятельность библиотеки: организация, технология, управление : учебник / Д. Я. Коготков; науч. ред. Г. В. Михе-

ева; под. общ. ред. О. П. Коршунова. – СПб.: Профессия, 2003. – 304 с.

13. Коготков, Д. Я. СБА: определение, состав, функции // Библиография. – 1997. – № 4. – С. 49–54.

14. Моргенштерн, И. Г. Справочно-библиографический аппарат библиотеки : (теорет. анализ) // Совет. библиогр. – 1982. – № 2. – С. 22–32.

15. Моргенштерн, И. Г. СБА и СБО: состояние и перспективы развития // Российское библиографоведение: итоги и перспективы: сб. науч. ст. / сост. и предисл. Т. Ф. Лиховид; науч. ред. Т. Ф. Лиховид. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 688 с.

16. Остапчук, Ю. Довідково-бібліографічний чи довідково-пошуковий апарат: до визначення головного інструмента бібліографічної діяльності бібліотеки // Термінологія документознавства та суміжних галузей знань: зб. наук. пр. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – К., 2009. – Вип. 3. – С. 126–139.

17. Словарь терминов по информатике на русском и английском языках / Г. С. Жданова, Е. С. Колобродова, В. А. Полушкин, А. И. Черный. – М.: Наука, 1971. – 359 с.

18. Справочник библиографа / науч. ред.: А. Н. Ванеен, В. А. Минкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – СПб.: Профессия, 2003. – 560 с.

19. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания / Рос. акад. наук, Б-ка по естеств. наукам; сост.: З. Г. Высоцкая (отв. ред.), В. А. Врубель, А. Б. Маслов, Л. К. Розеншильд; рук. авт. колл. А. Г. Захаров. – М., 1995. – 267 с.

20. Толковый словарь по основам информационной деятельности / Укр. акад. информатики, Укр. ин-т науч.-техн. и эконом. информ.; под ред. Н. Н. Ермошенко. – К., 1995. – 251 с.

21. Шкаріна, В. А. Теоретичні аспекти дослідження ДБА бібліотеки // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 2. – С. 34–43.

Ірина МАКЕЄВА,

провідний методист Наукової бібліотеки

Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара

Форми і методи професійного навчання співробітників бібліотек вищих навчальних закладів

У статті розглядаються основні форми і методи професійного навчання працівників бібліотек вищих навчальних закладів у сучасних умовах.

Ключові слова: кадри бібліотеки, бібліотека вищої школи, навчальна діяльність, методи навчання.

A question of essence inside of the librarian system improvement personnel was investigated, psychological problems of studying librarian personnel, methods of studying librarians.

Keywords: library higher education institution, librarian personnel, methods of studying somebody, educational activity.

Відомо, що однією з найважливіших проблем загальної, вікової і педагогічної психології є розкриття зв'язку психічного розвитку тих, хто навчається, із навчанням. У працях видатних психологів П. Блонського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, Н. Менчигінської, І. Якиманської переконливо доведено, що навчання є загальною формою розвитку людини, а її психічний розвиток від самого народження опосередкований навчанням [1; 2; 7; 9; 17].

Всі істотні зміни в діяльності й поведінці особистості зумовлюються саме навчанням. Воно позначається навіть на тих сторонах психічного розвитку індивіда, функціонування яких залежить від вроджених властивостей його організму. З навчанням пов'язані прогресивні зміни у предметній діяльності загалом. Засвоюючи знання, вміння і навички, людина не лише задовольняє свої потреби, а й вдосконалює способи здійснення самої діяльності. З цього приводу П. Гончарук зазначає,

що на психологічному рівні навчальна діяльність визначається як сукупність процесів реального буття людини [3].

Отже, навчання є основою всебічного розвитку індивіда, формування особистості, підготовки людини до певного виду трудової діяльності.

Знання, уміння і навички є елементами індивідуального досвіду людини, які формуються протягом усього її життя і прямо залежать від її здібностей та стійкості позитивних мотивів до професійного навчання.

Н. Кузьміна під здібностями розуміє індивідуальні психічні властивості особистості, оскільки від них залежить легкість здобуття знань і набуття умінь. Але розвиваються ці психічні властивості у процесі самої діяльності, наголошує дослідниця [6]. На думку психолога Я. Пономарьова, професійні здібності – це сукупність достатньо стійких індивідуально-психічних якостей і властивостей особистості, що визначають успішність професійного навчання [14].

Таким чином, якщо говорити про формування професійних знань, умінь, навичок майбутніх бібліотекарів, то цей процес варто розуміти як багатогранну, активну теоретичну й практичну діяльність, успіх якої залежить від їхніх здібностей, цілеспрямованості, професійної мотивації та вольових зусиль.

Як відомо, засвоєння знань, умінь та навичок відбувається у процесі виконання навчальних завдань. Головна мета засвоєння знань полягає в успішному їх застосуванні для розв'язання тих чи інших практичних проблем. Для цього в процесі навчання формуються уміння і навички, необхідні для застосування знань при вирішенні практичних, операційних завдань, успішного виконання будь-якої дії з використанням адекватних засобів.

Навчальна діяльність спрямована на засвоєння не окремих понять та практичних дій, а загальних способів дій, на справляння впливу на загальний психічний розвиток людини, на виникнення психічних новоутворень як результату активного включення людини у різні види діяльності та взаємодії з іншими людьми. Тому при розробленні навчальних програм та організації перекваліфікації бібліотекарів-початківців потрібно орієнтуватися на реальні механізми розв'язування теоретичних завдань і оволодіння практичним досвідом. Діяльний підхід до процесу навчання майбутніх бібліотекарів вимагає принципово іншого розгляду співвідношення бібліотечних

знань, умінь та навичок. Ці знання не повинні протиставлятися вже набутим умінням та навичкам, а входити до них складовою (доповнюючою) частиною. І ще: знання не можуть засвоюватися фахівцем поза бібліотечною діяльністю.

Психологічний аналіз навчання бібліотекарів-початківців бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) визначає адекватну форму його організації, яка передбачає оволодіння кожним компонентом цієї діяльності в їх взаємозв'язку і подальшій передачі окремих її компонентів для самостійного їх виконання.

Особливістю навчальної діяльності є її цілісно-структурний характер. Вона включає велику кількість взаємопов'язаних елементів, що утворюють цілісну стійку єдність. Як стверджує П. Косенко, у процесі діяльності особистості певним чином утворюються й пов'язуються між собою такі складні підструктури, як темперамент (система природних властивостей), спрямованість (система потреб, інтересів, ідеалів), здібності (поєднання інтелектуальних, вольових властивостей), характер (синтез відносин і способів поведінки), а також те, що ці підструктури «є високим рівнем регуляції діяльності й поведінки відповідно до вимог ситуації й предмета праці» [5, С. 22], або, інакше кажучи, забезпечують психічну готовність до виконання професійної діяльності.

Основними компонентами навчальної діяльності є завдання, мотив, засоби реалізації та її продукт. Наприклад, завдання майбутнього спеціаліста бібліотеки вищої школи – оволодіння бібліотечним мінімумом, мотив – рішення надалі працювати у бібліотеці; засоби реалізації – навчання у системі інформаційно-бібліографічної перепідготовки кадрів; продукт – низка необхідних знань та навичок для успішної діяльності. Але в цій діяльності їх слід розглядати як об'єкт, ознаки якого не властиві кожному із його елементів.

Знання й дії в навчальній діяльності перебувають у діалектичній єдності. Засвоєння знань, навчання основам бібліотекознавства й бібліографознавства є процесом формування у бібліотекарів-початківців як предметних знань, так і різноманітних розумових дій і операцій. Тому розривати чи ігнорувати якусь одну з названих сторін неприпустимо.

Процес формування знань, умінь та навичок людини (бібліотекаря у тому числі) здійснюється лише на основі власної активності, і спрямовується зовнішньою та внутрішньою мотивацією. Тому ці

мотивації у майбутніх спеціалістів бібліотек вищої школи потрібно всіляко виявляти і спрямовувати у потрібне русло.

Методи навчання співробітників бібліотек ВНЗ

Теорія і практика методів навчання – найменше досліджені проблеми. Різні автори по-різному тлумачать поняття «метод навчання». В. Серіков під методом навчання розуміє способи роботи вчителя та учнів, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, вміннями й навичками, формується світогляд учня, розвиваються його здібності [15]. С. Змієв, М. Никандров, Л. Овсянкіна визначають метод навчання як спосіб управління та як спосіб організації й управління з боку викладача пізнавальною діяльністю учнів [4; 10; 12].

Отже, під методом навчання (у практичному аспекті) слід розуміти способи роботи викладача і слухача, за допомогою яких досягається оволодіння знаннями, навичками і вміннями, формується світогляд слухачів, розвиваються їхні здібності. Вони реалізуються через систему прийомів і засобів навчальної діяльності.

Існує ціла низка універсальних методів навчання: лекція, семінар, семінар-практикум, практичне заняття, стажування, консультація, екскурсія, ділова гра тощо. Вони використовуються в роботі з різними категоріями слухачів, у т. ч. і для організації навчального процесу серед бібліотечних працівників.

Звичайно, найбільш поширеною формою професійного навчання бібліотекарів є лекція. І це цілком закономірно, адже вона є і формою організації навчальної діяльності, і водночас методом навчання. Характерною особливістю лекції як методу навчання є те, що в ній систематично, послідовно, логічно, чітко викладається великий за обсягом навчальний матеріал, розкривається зміст наукових проблем. Аналіз досвіду викладання видатних учених-педагогів засвідчує, що добре прочитана лекція не тільки містить цінний науковий матеріал, а й вчить науково мислити. Думки, погляди, переконання викладача нерідко стають думками й переконаннями слухачів, а манера лектора подавати матеріал, доводити, аргументувати, узагальнювати, підбивати підсумки – взірцем для учнів. Все це згодом вони використовують у своїй професійній діяльності. Психологічні аспекти лекції як методу навчання висвітлено у працях Н. Малахова, Р. Нізамова, М. Никандрова, В. Подобєда та

інших учених [8; 10; 11; 13]. Всі вони вважають, що лекція має нести в собі не тільки інформаційний, змістовний потенціал, а й соціально-педагогічний. Ця обставина вимагає від викладача високої педагогічної культури і професійної майстерності.

Така гнучка форма навчання, як семінар дає змогу різнобічно, систематично й плановірно висвітлювати питання теорії й практики у будь-якій галузі знань, у т. ч. і у бібліотекознавстві. Вона сприяє найшвидшому поширенню передового досвіду й інформації про найбільш актуальні питання сьогодення.

Семінарські заняття в професійній освіті бібліотекарів почали впроваджуватися ще у 20-х роках ХХ ст. Історичний шлях розвитку семінару як форми навчання збігається зі зростанням загальноосвітньої й спеціальної підготовки кадрів. Чим більше підготовленими ставали працівники, тим більше ускладнювалися форми їх навчання, наповнювалися новим змістом, який вимагав значної самостійної роботи.

Семінари поділяються на види залежно від складу учасників: групові (розраховані на окремі групи співробітників) і галузеві (для представників технічних, наукових та інших спеціальних бібліотек); за програмою – універсальні й тематичні; за часом дії – постійно діючі й епізодичні; за територіальним охопленням: зональні, районні, міжрайонні, обласні, міжобласні, за видом навчальних занять: заняття практичного характеру, теоретичні, спрямовані на поглиблене опрацювання теоретичного матеріалу.

Семінарські заняття сприяють активізації пізнавальної діяльності майбутніх бібліотекарів, формуванню самостійності суджень, умінню відстоювати власні думки, аргументувати їх, спираючись на наукові факти. Технологія організації та проведення семінарських занять передбачає попереднє визначення викладачем теми, основних питань, які виносяться на обговорення, ознайомлення зі списком літератури. Безпосередньо на заняттях відбуваються обговорення основних проблем теми, дискусія, забезпечується активність слухачів, під час підбиття підсумків оцінюється їх діяльність. Для закріплення отриманих на семінарі знань важливо проводити практичні заняття. Вони дають змогу перевірити, як засвоюються рекомендації, що даються на лекціях і консультаціях, а також привчають слухачів до самостійності. Результативність семінарів значно підвищується, якщо слухачам даються домашні

завдання. Останні – важливий елемент семінарських занять. В одних випадках слухачі виконують їх заздалегідь, в інших – після семінару для поглибленого опрацювання теми або впровадження у практику роботи своєї бібліотеки завдань, отриманих на семінарі.

Ще один вид навчальних семінарів, до якого вдаються організатори професійної освіти бібліотекарів, – це практикуми. Як показує досвід, така форма навчання необхідна навіть найбільш кваліфікованим бібліотечним працівникам. Прикладом такого семінару-практикуму може бути семінар на тему «Комфортність обслуговування читачів як показник рівня роботи бібліотек», який проводив Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти при Державній академії керівних кадрів культури і мистецтв 11–15 лютого 2002 р. для співробітників бібліотек ВНЗ Дніпропетровського регіону. Під час навчання слухачі, а це були завідувачі відділів бібліотек ВНЗ м. Дніпропетровська, виконували домашні завдання, розв'язували проблемні ситуації, склали програми для отримання грантів для своїх бібліотек. Після проведення семінару й підбиття підсумків його роботи учасникам видали посвідчення, що підтверджують участь і одержання практичних навичок організації інформаційно-бібліотечного обслуговування читачів.

У зв'язку з тим, що в бібліотеках дедалі більше застосовуються засоби автоматизації, персональні комп'ютери, які звільняють бібліотечних фахівців від рутинної роботи, виникла необхідність навчити їх користуватися комп'ютерами. Свідченням активної діяльності у цьому напрямі є проведення як самими бібліотеками, так і іншими установами різного роду навчань, тренінгів, конференцій, семінарів-практикумів. Взяти хоча б семінар: «Робота бібліотеки в АБІС «ІРБІС», який проводили А. Бродський, С. Дунаєвська – розроблювачі системи автоматизації бібліотек ІРБІС (Бібліотека Дніпропетровської державної медичної академії). Поряд з обговоренням загальних питань програма семінару передбачала практичне освоєння комп'ютерної техніки з метою її використання під час обробки й ресстрації документів, при підготовці планів комплектування, введенні електронних каталогів і картотек у невеликих і середніх бібліотеках. Учасники цього семінару не тільки детально ознайомилися з кращими вітчизняними розробками автоматизованих бібліотечно-інформаційних систем (АБІС), але й одержали відо-

мості про ці системи загалом, про їх переваги і недоліки.

У ході практичного заняття викладач організовує розгляд слухачами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує уміння і навички їх практичної реалізації шляхом індивідуального виконання відповідно сформульованих завдань. Такі заняття проводяться в аудиторіях, обладнаних необхідними технічними засобами навчання. У бібліотеках ВНЗ для цього найкраще підходять комп'ютерні класи.

Заслуговує на увагу досвід низки бібліотек, що пропонують своїм працівникам, які навчаються, апробувати на своєму робочому місці завдання, виконане на заняттях (наприклад, організація виставки, складання картотеки).

Досить дієвою формою роботи зі слухачами є перевірка домашніх завдань. У деяких випадках виконання завдання перевіряється й аналізується заздалегідь, до семінару. Існує й інша форма перевірки, коли слухач, який виконував завдання, розповідає про нього на семінарі, а якість виконання аналізують інші учасники семінару. Саме в такий спосіб опрацьовувалося домашнє завдання «Як виграти грант для своєї бібліотеки», оприлюднене на семінарі, проведеному спеціалістами Науково-технічної бібліотеки КНТУУ «Київський політехнічний університет». Поширена серед працівників бібліотек і така форма виконання домашнього завдання, як написання реферату. Тематика рефератів складається на рік. Кожний бібліотекар, обравши одну з тем, працює над нею упродовж навчального часу, а потім, наприкінці року, захищає свою роботу. Захист рефератів передбачає самостійне розроблення певних тем, проведення експериментів, аналіз отриманих результатів, узагальнення їх і, як завершення, – захист на семінарі. Робота ця досить трудомістка, доступна поки що не всім бібліотечним працівникам, але може вирішити цілу низку проблем, пов'язаних з маркетинговими дослідженнями, пошуком оптимальних шляхів розвитку бібліотек ВНЗ. Для подібних досліджень слухачам потрібно опанувати методику їх проведення, тобто необхідний ще один вид семінару – семінар з основ науково-дослідної роботи.

Семінарська форма навчання як форма підвищення професійного рівня складалася протягом десятиліть. Але вона постійно модернізується. Нині дуже приваблива, але ще не до кінця апробована, ідея проведення тривалих тренінгових семінарів з підвищення кваліфікації фахівців. Ця форма навчання дає відчутний результат при нез-

начних фінансових витратах і належить до розряду проблемного навчання, яке найчастіше виступає своєрідним інструментом апробації нових ідей, поглядів, пропозицій. Відмітною рисою таких занять є максимальне наближення теорії до практики.

У бібліотечній галузі найбільш поширені три види таких тренінгів:

1. Функціональний тренінг (навчання знанням, умінням та навичкам, що підтримують функціональну діяльність фахівців).

2. Поведінковий тренінг (навчання навичкам ділової поведінки, комунікації, міжособистісного спілкування).

3. Тренінг менеджменту (навчання у галузі ситуаційного керівництва, основам мотивації персоналу, навичкам планування і контролю).

Першою спробою проведення бібліотечного тренінга став семінар-тренінг «Інноваційний пошук – основа розвитку бібліотек», організований для методистів бібліотек Дніпропетровської області Дніпропетровською обласною універсальною бібліотекою. У програмі заняття був виділений час для роботи у тренінг-класі «Створення моделі цільової бібліотечної програми». Уперше в такій аудиторії була впроваджена методика навчання, що ґрунтується на ігровому імітаційному моделюванні. Використання цієї методики у процесі підвищення кваліфікації бібліотекарів дає змогу формувати і розвивати навички прийняття рішень, створення партнерських проектів і програм.

Варто підкреслити, що використання тренінгових методик у практиці підвищення професійної компетенції персоналу бібліотеки є одним із позитивних моментів. Хоча багато хто вважає, що тренінг – це елемент великого бізнесу. Але ж сьогодні такі проблеми, як адаптація до змін, стратегічне планування й управління персоналом постають перед будь-якою організацією. Розглядаючи організаційні завдання бібліотеки ВНЗ, ми звернули увагу на те, що бібліотечна діяльність за обсягом виробничих функцій, кількістю персоналу, наявністю матеріальних цінностей і, звичайно ж, за щоденним потоком відвідувачів цілком порівнювана з діяльністю великої організації.

Тому є всі підстави розглядати тренінг дієвим механізмом вирішення проблем і завдань розвитку бібліотечної справи не тільки у ВНЗ, а й у країні загалом.

Така форма навчання бібліотекарів, як стажуван-

ня сприяє піднесенню професійної майстерності бібліотекарів, допомагає працівникові адаптуватися в нових умовах, прискорює процес вироблення професійних навичок, сучасних прийомів і методів роботи. Нашими фахівцями програма стажувань розробляється з таким розрахунком, щоб стажистові, крім знайомства з його питаннями, надавалася можливість реально попрацювати на даній ділянці або з даної теми. До роботи зі стажистами залучаються найбільш кваліфіковані працівники бібліотек.

Найлежний ефект таке стажування може дати тоді, коли кожний молодий співробітник матиме змогу попрацювати і виявити себе у всіх відділах бібліотеки ВНЗ. Але досягти цього нині поки не вдається, оскільки при дефіциті працівників кожний новий співробітник направляється одразу в той відділ, де він найбільш потрібний. Сенс стажування ж полягає у тому, що співробітник пробує свої сили на різних ділянках роботи. Адже це сприяє більш глибокому вивченню специфіки роботи бібліотеки ВНЗ й дає змогу надалі досягати повної взаємозамінності у відділах.

Індивідуальне навчальне заняття проводиться з окремими слухачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття потенційних творчих здібностей. Такі заняття організуються за окремим графіком з урахуванням індивідуальності майбутнього спеціаліста бібліотеки.

Консультація – форма навчального заняття, що передбачає надання слухачам потрібної допомоги у засвоєнні теоретичних знань і набутті практичних умінь і навичок шляхом детальних відповідей викладача на конкретні запитання.

Останнім часом у практику бібліотек ВНЗ дедалі активніше входять нові інформаційні технології, зокрема Інтернет-ресурс. Бібліотекам, які планують підключитись чи щойно підключились до Інтернету, пропонується організація семінару-консультації «Інтернет у бібліотеках ВНЗ».

Орієнтовний перелік консультацій може бути таким:

- Проблеми підключення до мережі Інтернет та шляхи їх розв'язання.
- Авторське право у контексті розвитку електронних інформаційних технологій.
- Методи тематичного пошуку інформації у мережі Інтернет.
- Створення бібліотечного сайту.
- Обслуговування онлайн-ого користувача.
- Пропаганда ресурсів Інтернету.

Нині з метою обміну досвідом і підвищення

кваліфікації фахівців застосовуються групові й індивідуальні екскурсії бібліотекарів до інших бібліотек ВНЗ. Завдяки таким навчальним екскурсіям реалізується принцип наочності навчання, оскільки у процесі їх проведення слухачі безпосередньо знайомляться з бібліотечними процесами, які вивчають, та роботою кваліфікованих фахівців.

За своїм характером екскурсії бувають оглядовими, тематичними й спеціальними.

Оглядові екскурсії мають на меті загальне ознайомлення з діяльністю бібліотек, розрахованих на різноманітні за своїм складом групи відвідувачів. Така екскурсія, зокрема, була проведена у травні 2009 р. для провідних фахівців Дніпропетровської обласної універсальної бібліотеки у Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Тематичні екскурсії організовуються для працівників бібліотек ВНЗ різних спеціальностей. Вони максимально враховують інформаційні запити конкретної категорії бібліотекарів.

Спеціалізовані екскурсії присвячуються конкретним питанням діяльності бібліотеки й розраховані на ознайомлення з роботою різних функціональних відділів (довідково-бібліографічного, комплектування, фонду рідкісної книги, обслуговування).

Екскурсії проводять екскурсводи із числа головних фахівців бібліотеки – професіонали високого рівня. Головною умовою успішної екскурсії є глибокі знання екскурсвода у відповідній галузі, досвід пропагандистської роботи, висока загальна культура.

Найбільш ефективними в умовах особистісно зорієнтованого підходу до співробітників бібліотек є активні методи навчання, оскільки вони забезпечують високу комунікативну діяльність слухачів, а це сприяє розвитку їхньої професійної компетентності. Удосконалення фахової майстерності майбутніх бібліотекарів не може обійтися без системного впровадження новітніх технологій, які вимагають активної взаємодії слухача і викладача.

Активні технології навчання відзначаються інтенсивною подачею матеріалу, активною позицією і самостійністю слухачів, постійним самоконтролем, діалогічністю, проблемністю.

До активних форм навчання, насамперед, належать ділові ігри (ДІ). Ділова гра – це форма відтворення предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності спеціаліста, моделювання тих систем, умов, зв'язків, що ха-

рактерні для цієї діяльності загалом. За допомогою знакових засобів (мова, графіка, таблиці) моделюється професійна ситуація, наближена до реальної діяльності фахівця. Як справедливо зазначає О. Уваркіна, «ділова гра – це певною мірою репетиція виробничої або суспільної діяльності людини, можливість програти практично будь-яку конкретну ситуацію в особах, зрозуміти психологію людей у той або інший момент їхньої реальної діяльності» [16, с. 103]. Ділові ігри використовуються для тренування, розвитку творчого мислення, формування практичних умінь і навичок, дають змогу стимулювати сприйняття навчального матеріалу. Якщо раніше їх використовували в основному тільки для підвищення управлінської кваліфікації керівників, то тепер ситуаційне проблемне навчання дедалі ширше застосовується як метод функціональної спеціалізації.

Широке впровадження ділових ігор у процес навчання бібліотекарів особливо помітне у ВНЗ Дніпропетровського регіону. У своїх звітах керівники бібліотек високо оцінюють цю форму професійного навчання: вона дає змогу виявляти приховані можливості слухачів, вона формує логічне мислення, навички прийняття рішень, вносить дух змагання. Водночас анкетне опитування показало повне ігнорування таких занять більшістю співробітників. Різноманітні в оцінках цієї форми навчання можна пояснити відсутністю зворотного зв'язку з учасниками ДІ. Крім того ділова гра вимагає великих інтелектуальних зусиль, значних витрат часу для підготовки. Як свідчить практика, у процесі будь-якої ділової гри необхідно підкріплювати не тільки пізнавальні мотиви, але й мотиви досягнення. Це й спонукатиме бібліотекарів-початківців до участі, продовження й закінчення гри.

Значний педагогічний потенціал закладений і в такій формі підвищення кваліфікації, як майстер-клас. Його мета – практичний показ досягнень бібліотеки загалом або кожного її працівника на своєму робочому місці. Це може бути демонстрація накопиченого досвіду з менеджменту, використання новітніх технологій, ознайомлення з авторською бібліотечною програмою, розробками тематичних напрямів бібліотечної діяльності, інноваційних форм масової роботи.

Такої форми навчання особливо потребують співробітники, у яких відсутній досвід роботи у бібліотеці ВНЗ та й фахової освіти немає.

Заняття у майстер-класах НБ ДНУ розпочинаються у вересні кожного року. Їх відвідують усі

нові співробітники, незалежно від освіти й стажу роботи, адже на них знайомляться з особливостями роботи бібліотеки ДНУ. По закінченні таких занять кожний слухач складає залік і отримує посвідчення.

Залік, приймає спеціальна комісія із кваліфікованих фахівців. Під час цього дійства вдається ближче познайомитися з молодими співробітниками, їхніми діловими якостями, виявити їхні здібності, з'ясувати ступінь заінтересованості в роботі, їхні подальші перспективи. Самому співробітникові такі заняття допомагають освоїтися у бібліотеці, швидше пройти адаптацію, познайомитися з колективом, засвоїти мінімум знань про бібліотеку, її структурні підрозділи.

Звичайно, у кожній бібліотеці, що займається перепідготовкою бібліотечних працівників, самостійно вирішують чому і як їх навчати. Але при цьому бібліотеки повинні прагнути максимально враховувати здобуту слухачами освіти, їх попереднє місце роботи. Від отриманої базової освіти багато в чому залежить сприйняття слухачами бібліотечної теорії й практики. При виборі методів навчання організація повинна, насамперед, керуватися ефективністю їхнього впливу на конкретну групу, яка навчається. При цьому необхідно дотримуватися чотирьох основних принципів навчання:

1. Актуальність. Те, про що говориться під час навчання, повинно стосуватися професійного або приватного життя бібліотекарів.

2. Участь. Бібліотекарі, які навчаються, повинні брати активну участь у навчальному процесі й безпосередньо використовувати нові знання й навички вже в ході навчання (активні форми навчання).

3. Повторення. Воно допомагає закріпити нову інформацію в пам'яті й перетворює набуті знання й навички на звичку.

4. Зворотний зв'язок. Тим, хто навчається, потрібно постійно надавати інформацію про те, наскільки вони просунулися вперед. Наявність такої інформації дає їм змогу коригувати свою поведінку для досягнення вищих результатів.

Список використаної літератури

1. *Блонский, П. П.* Избранные педагогические и психологические сочинения / П. П. Блонский. – М., 1989. – 304 с.
2. *Выготский, Л. С.* Психология развития человека / Л. С. Выготский – М., 2005. – 136 с.
3. *Гончарук, П. А.* Психология навчання / П. А. Гончарук. – К.: Либідь, 1995. – 156с.
4. *Змиев, С. И.* Технология обучения взрослых / С. И. Змиев // Педагогика. – 1998. – № 7. – С. 42–45.
5. *Косенко, П.* Сутність та зміст особистісно орієнтованого навчання у системі педагогічної освіти / П. Косенко // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 5. – С. 21–23.
6. *Кузьмина, Н. В.* Способность, одаренность, талант / Н. В. Кузьмина. – М., 1995. – 156 с.
7. *Леонтьев, А. Н.* Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1985. – 304 с.
8. *Малахов, Н. Д.* Педагогические основы образования взрослых / Н. Д. Малахов. – М., 1995. – 175 с.
9. *Менчигинская, Н. А.* Проблемы изучения и умственного развития человека: избр. психол. тр. / Н. А. Менчигинская. – М., 1989. – 218 с.
10. *Низамов, Р. А.* Формы и методы обучения в вузе / Р. А. Низамов // Вопросы вузовской педагогики и методики. – Казань, 1991. – С. 36–41.
11. *Никандров, Н. Д.* Организационные формы и методы обучения в высшей школе / Н. Д. Никандров // Проблемы педагогики высшей школы. – СПб., 1992. – С. 67–75.
12. *Овсянкіна, Л.* Роль особистісно орієнтованої освіти в сучасному суспільстві / Л. Овсянкіна // Вища освіта України. – 2003. – № 10. – С. 101–105.
13. *Подобед, В. И.* Образование взрослых: методологический аспект / В. И. Подобед // Педагогика. – 2003. – № 7. – С. 30–37.
14. *Пономарев, Я. А.* Психология творчества и педагогика / Я. А. Пономарев. – М., 1989. – 280 с.
15. *Сериков, В. В.* Образование и личность. Теория и практика проектирования педагогических систем / В. В. Сериков. – М., 1999. – 273 с.
16. *Уваркіна, О.* Стан і тенденції розвитку психолого-педагогічної підготовки в системі вищої освіти України / О. Уваркіна // Вища освіта України. – 2005. – № 1. – С. 100–104.
17. *Якиманская, И. С.* Технология личностно-ориентированного образования / И. С. Якиманская. – М., 2000. – 176 с.

Ірина КЛИМЕНКО,

наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук

Періодичні видання першої половини XIX – початку XX ст. в Україні. Загальний огляд

У статті розглядається провідне місце періодичних видань у джерельній базі історії України. Визначено їх специфічні риси: комплексність, синтетичність, оперативність; наявність різних форм подання інформації, публіцистичних жанрів, що робить пресу особливим видом історичних джерел.

Ключові слова: історичне джерело, преса, періодичні видання.

In the article the leading place of periodical editions is examined in a spring base of history of Ukraine. Certainly specific lines: complexity, synthetic, operationability; presence of different forms presentation of information, publicism genres, that does the press the special type of historical sources.

Keywords: historical sources, press, periodical editions.

У джерельній базі з історії України провідне місце займають періодичні видання, основними різновидами яких є газети та журнали. Їх специфічними рисами є комплексний і синтетичний характер, а також оперативність подання інформації про певні події. Завдяки газетно-журнальній публіцистиці ми можемо визначити громадянське і політичне «обличчя» видавця, тиражність, періодичність, місце та мову видання, спрямування на певного читача, професіоналізм редакційного колективу. Інформація періодичних видань представлена різними формами: документальною, поточно-хронікальною тощо. Наявність різних публіцистичних жанрів (статті, кореспонденція, нариси, огляди, звіти, хроніка, оголошення, реценції), які оперативно фіксують події, явища і відображають їх, відбиваючи дух часу, робить періодичну пресу особливим видом історичних джерел.

У джерелознавстві періодичні видання поділяються за видавцями (приватні, партійні, державні та ін.), за спрямуванням (демократичні, ліберальні та ін.), за призначенням (наукові, селянські, молодіжні та ін.), за місцем видання (центральні, регіональні, місцеві), за періодичністю (щоденні, щотижневі, тижневики, місячники, кварталники) тощо¹.

Українська преса веде свій початок з друкованих універсалів гетьмана І. Виговського (1657–1659), які розсилалися козацькій старшині, де поряд з офіційною інформацією містилися й поточні відомості. Преса як писемне джерело виникла в Україні порівняно пізно. Якщо в Європі найдавніші газети з'явилися у XVII ст., то в Україні перший часопис

«Gazette de Leopold» (французькою мовою) вийшов друком 1776 р. у Львові². На початку XIX ст. російською мовою видавалися періодичні видання у Харкові («Харьковский еженедельник», «Украинский журнал»), Одесі («Одесский вестник»).

Принципове значення для становлення преси як історичного джерела мала поява 1838 р. в усіх губернських центрах України губернських відомостей, які відтворювали назви відповідної провінції. Відомості були друкованим органом губернських властей і відображали офіційну точку зору на ті чи інші події. Проте вони мали суттєву перевагу над іншими виданнями: їх матеріали не підлягали цензурі (за винятком 1863–1881 рр.), тому там часто публікувалися краєзнавчі матеріали. Друкувалися губернські відомості російською мовою і склалися з офіційної та неофіційної частин. Більшу цінність мала неофіційна частина, де розміщувалися історичні есе, спогади, огляди літератури, бібліографічні покажчики з історії краю тощо.

Із західноукраїнської періодики варто згадати перший україномовний політичний часопис «Зоря Галицька» (1848–1852), який сповідував ідеї українського руху.

У 60-х роках XIX ст., з початком українського культурно-національного відродження, значно зростає кількість газет і журналів у Харкові, Києві, Львові. Започатковуються газети, розраховані на широкі кола читачів: «Киевлянин» (Київ, 1864), «День» (Одеса, 1869) та ін. Особливе місце серед них займає місячник «Основа» (Петербург, 1861–1862), заснований за ініціативою і під безпо-

середнім редакторством П. Куліша, Т. Шевченка, Марка Вовчка, М. Костомарова. Видання об'єднало навколо себе майже всіх відомих діячів тодішньої України. Журнал увійшов в історію української преси як перше значне літературно-наукове та суспільно-політичне періодичне видання. Частина матеріалів друкувалася українською мовою. Завдяки діяльності журналу були закладені майбутні принципи вітчизняної редакційно-видавничої справи (становлення жанрово-стильових засобів, вироблення схеми і типологічних ознак українського «товстого» журналу) тощо³.

Валуївський циркуляр 1863 р. заборонив друкування українською мовою релігійної та навчальної літератури, дозвіл на друк українською мовою могли отримати лише художні твори. Наступним кроком російської влади, який ще більше посилював національне гноблення і русифікацію українського населення став Емський указ 1876 р., який формально діяв до революції 1905–1907 рр. Згідно з ним, заборонялося ввозити з-за кордону будь-які книги українською мовою, видавати українською мовою оригінальні твори і робити переклади з інших мов⁴.

Значним науковим і культурним осередком в Україні став часопис «Киевская Старина», заснований на кошти вітчизняних меценатів В. Симиренка і В.Тарнавського⁵. «Киевская Старина» опікувалася проблемами історії, етнографії, фольклористики. Впродовж чверті століття (1882–1906) журнал вважався одним з кращих у Європі. Він об'єднав навколо себе всі передові українські наукові сили того часу. Його редагували: Ф. Г. Лебединцев (1882–1887), О. С. Лашкевич (1888–1889), Є. О. Ківлицький (1890–1892), В. П. Науменко (1892–1906). Щомісячник виходив російською мовою. Проте в останні роки існування журналу майже третина матеріалів друкувалася українською мовою. Всього було видано 94 томи. Розділи і рубрики часопису відображали тематику і зміст видання: археологія, історія та історичні матеріали, художня література, історія літератури, географія і етнографія, образотворче мистецтво, біографічні матеріали, бібліографія, довідкова література. Особливе місце в журналі займали біографічні нариси про українських діячів науки і культури, публікації різноманітних історичних документів та наукових матеріалів.

Наприкінці XIX ст. українські часописи виникли й поза межами України. Через неможливість вільного друку в Галичині М. Драгоманов разом з однодумцями (А. Лехоцький, С. Подолинський,

Ф. Вовк) заснував у Женеві періодичний збірник «Громада» (1878–1882). Завдяки участі в ньому І. Франка, М. Павлика та інших відомих діячів це видання набуло великої популярності і справляло великий вплив на національно-визвольне та культурне життя в Україні⁶.

У 80-х роках XIX ст. на Західній Україні з'являються народницькі видання. Першою щоденною газетою стала львівська газета «Діло» (1880–1916), яка велику увагу приділяла культурним подіям Галичини та Східної України. Суспільний рух національно-демократичного і радикального спрямування репрезентують видання «Друг» (1878), «Народ» (1890–1895), «Жите і Слово» (1894–1897), у редагуванні яких активну участь брав І. Франко. Будучи письменником радикального народницького напрямку, він відіграв велику роль у розвитку національної свідомості українського народу.

Найзначнішим національним літературно-мистецьким виданням був «Літературно-Науковий Вістник», який почав виходити з 1898 р. у Львові за ініціативою М. Грушевського, з нагоди 100-річного ювілею «Енеїди» І. П. Котляревського. Новий журнал поставив перед собою нелегке завдання – об'єднати на своїх шпальтах «всі живі українські сили у всеукраїнському масштабі, поглибити, поширити та зміцнити ідею будівництва української культурної соборності як передумови соборності державної». У перший, львівський, період видання журналу (1898–1906), який вважається найбільш плідним, його головним редактором був М. Грушевський, а до складу редакції входили І. Франко, О. Борковський, О. Маковей⁷.

З появою в Україні політичних партій та рухів виникає партійна преса. Проте вона мала нелегальний характер адже діяльність політичних партій у Росії тривалий час заборонялася. Першим соціал-демократичним друкованим органом була газета «Вперед», заснована 1897 р. Пізніше вона стала органом Київського Союзу боротьби за визволення робітничого класу. У цей же час у Києві почала виходити «Рабочая газета» – друкований орган Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП)⁸.

З огляду на те, що в царській Росії не було можливості видавати будь-яку українську періодику, тим більше партійну, перші вітчизняні друковані органи виходили за кордоном: 1902–1905 рр. – нелегальні часописи «Гасло» (Чернівці), «Селянин» (Чернівці), «Добра новина» (Львів). Протягом 1905–1909 рр. з'являються легальні партійні видання як на Наддніпрянщині, так і на території Росії –

«Вільна Україна» (Петербург), «Воля» (Харків), «Боротьба» (Київ), «Слово» (Київ). У 1909–1911 рр. у зв'язку з ускладненням суспільно-політичної ситуації, друк нелегальних видань – «Робітник» (Львів), «Наш голос» (Львів), знову переноситься за кордон. Преса Револуційної української партії (РУП) та Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) початку ХХ ст. ставила перед робітничими і селянськими масами України в основному питання економічні та національні.

Не зважаючи на складні соціально-економічні та політичні умови наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. в Україні виникла досить розгалужена мережа преси. Кожне періодичне видання, як правило, мало власні напрям, «обличчя», переконання. У багатьох містах почали виходити масові щоденні газети, значення яких, як історичного джерела, важко переоцінити. Специфіка щоденної газети внесла свої корективи у зміст видання. В традиційних аналітичних матеріалах акценти перемістилися на хронікально-документальні жанри, які поступово відвойовували місце у часописі і згодом стали займати помітне місце на першій сторінці. Редакція газети надавала можливість читачам обмінюватися думками з широкого спектру проблем громадського життя. Набагато більше уваги приділялося постійним рубрикам. Друкуючи аналітичні статті з політичної, економічної, культурно-освітньої, релігійної проблематики, щоденна газета торкалася майже всіх сфер суспільного життя України.

Перші роки ХХ ст. ознаменувалися загальним піднесенням в Україні, збільшувалася кількість українських видань, зростав інтерес до українства та українського письменства. Київ став одним з основних центрів видавничої діяльності. За розвитком національно-свідомої преси, створенням культурно-освітніх громад, товариств української інтелігенції місто посіло чільне місце на теренах Російської імперії.

Револуційні події 1905 р. принесли демократичні реформи і в Україну. Почали з'являтися українські часописи розраховані на широкі народні маси. У листопаді 1905 р. була скасована попередня цензура періодичних, а з квітня 1906-го й неперіодичних видань. Український народ отримує право на свою пресу, вільне друкування книг без попередньої цензури. Зростає потенціал української преси. Вже наприкінці 1906 р. в Україні виходило майже 40 україномовних газет і журналів різного типу, працювало 17 українських видавництв, 13 із яких знаходились у Києві. Спочатку новостворена галузь функціонувала досить успішно, але зго-

дом ціла низка періодичних видань, окремі видавництва припинили свою діяльність⁹.

Кризу українських періодичних видань зумовили як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. Насамперед, тут варто говорити про адміністративні репресії проти преси, читачів-передплатників; жорстку конкуренцію з боку російських періодичних видань; незрілість української читацької аудиторії. Досить часто за справу бралися люди, які не мали жодних уявлень про видавничу діяльність. Багато хто мріяв про швидке збагачення, але невміння аналізувати ситуацію на споживчому ринку призводило до того, що друкована продукція залишалася на полицях книгарень¹⁰. Давалися взнаки неспроможність об'єднати талановитих журналістів навколо одного видання, щоб забезпечити його матеріальними та літературними силами, відсутність кваліфікованих кадрів, єдиних норм вживання провпису, брак досвіду в публіцистиці тощо.

Першою українською газетою на Наддніпрянщині стала газета «Хлібороб», заснована наприкінці 1905 р. у місті Лубни Полтавської губернії (видавець і редактор В.Шемет). Газета видавалася «явочним порядком», без офіційного дозволу властей. Редакційному колективу вдалося випустити лише п'ять номерів газети. На її шпальтах порушувалися переважно аграрні питання, давалися відповіді на насущні проблеми сьогодення. Газета мала великий попит серед українського селянства.

З 24 грудня 1905 р. на кошти місцевої громади Полтави почав виходити політичний, економічний і літературний щотижневик «Рідний Край», метою якого було задоволення духовних потреб селянства і широке інформування населення про життя краю. Виходив журнал з ініціативи та під редагуванням українського діяча М. Дмитрієва. Співробітничали з часописом П. Рудченко (Панас Мирний), Г. Коваленко, Олена Пчілка, Д. Дорошенко та ін. Закритий з 16-го номера у Полтаві, він відновив свій друк у Києві (1907–1914). «Рідний Край» за редакцією Олени Пчілки видавав додатком єдиний на Україні щомісячний дитячий журнал «Молода Україна» (Київ, Гадяч, 1906, 1908–1912). Протягом 1915–1916 рр. через заборону україномовних видань виходив російською мовою.

1 січня 1906 р. у Києві за участю С. Єфремова, Ф. Магушевського і Є. Чикаленка було засновано щоденну україномовну газету «Громадська думка». Досить скоро вона набула загальнонаціонального характеру, що й стало причиною її закриття. З вересня 1906 р. газета почала виходити під наз-

вою «Рада» і проіснувала до серпня 1914 р. Слід відзначити, що «Рада», не маючи ніякої партійної приналежності, відстоювала на своїх шпальтах ідею, покладену в основу «Товариства українських поступовців»: повна українізація життя населення Малоросії. Згодом видання перетворилося на координаційний центр українського національно-визвольного руху Наддніпрянщини. Газета висвітлювала життя українських земель і спочатку була орієнтована на широку аудиторію, але пізніше, через брак коштів, переорієнтувалася на українську інтелігенцію. Єдиним її видавцем був Є. Чикаленко¹¹. Редакторами в різні періоди працювали Ф. Матушевський (1906), М. Павловський (1907–1913), А. Ніковський (1913–1914).

У цей час з'являються й інші видання: літературно-науковий місячник «Нова Громада» (Київ), місячник УСДРП «Вільна Україна» (Петроград), сатирично-гумористичний «Шершень» (Київ), орган групи київських соціал-демократів «Боротьба» (Київ), «Вісті» (Одеса), «Добра Порада» (Катеринослав), «Слобожанщина» (Харків). Засновуються нові видавництва і просвітні товариства – «Просвіти» (у Києві, Катеринославі, Чернігові, Житомирі та в інших містах).

У 1907 р. через небезпеку стати суто галицьким провінційним часописом і втратити свій вплив на українську громадськість взагалі видання «Літературно-Наукового Вістника» було перенесено до Києва. Окрім ідеологічних причин такого рішення (виданню небхідно було підтвердити його всеукраїнський характер, а українському національному рухові – сконцентрувати у Києві власні культурні сили), існували ще й суто матеріальні, фінансові (після введення в Росії високого мита на закордонні українські книжки та часописи їх вигідніше було видавати на російській Україні, що давало змогу значно зменшити їхню передплатну вартість і збільшити тиражність). Отже, у «Літературно-Науковому Вістнику» розпочався другий, київський, період (1907–1914) видання. Журнал мав дві редакції: у Києві та Львові. Спочатку київську та львівську редакції очолював М. Грушевський, але згодом редактором галицької філії став М. Євшан. У 1912 р. М. Грушевський посаду редактора київської редакції передав Л. Старицькій-Черняхівській, а потім її обіймав О. Олесь.

Українські часописи на початку XX ст. виходили і за межами України. З березня 1907 р. у Петербурзі видавалася, за редакцією Д. Донцова, газета «Наша Дума» – орган петербурзького осередку УСДРП, яка після другого номеру була закрита.

Протягом 1912–1917 рр. у Москві друкувався науково-літературний та громадсько-політичний місячник «Украинская жизнь» за редакцією С. Петлюри, С. Єфремова і О. Саліковського. Ідея видавати український журнал російською мовою виникла у членів української секції московського Товариства слов'янської культури. Російськомовний журнал послідовно обстоював інтереси українського руху, права українського народу, подаючи статті з українського національного питання і суспільно-політичного життя на теренах усієї України, літературно-мистецькі огляди, хроніку тощо.

Великий резонанс серед громадськості країни мали публікації літературно-наукового, мистецького, економічного та громадсько-політичного щомісячника «Дзвін» (1913–1914), який був органом Української соціал-демократичної робітничої партії. За короткий час вийшло 19 номерів часопису. Його редакторами були Д. Антонович, В. Левинський. Зі «Дзвоном» співробітничали М. Вороний, Леся Українка, Г. Чупринка, С. Черкасенко, Д. Донцов, Л. Юркевич та ін. Літературно-художній відділ журналу очолював В. Винниченко.

Найкращим з регіональних українських видань вважався український ілюстрований тижневик «Дніпрові хвилі», який виходив у Катеринославі протягом 1910–1914 рр. з ініціативи М. Богуславського, під редагуванням Д. Дорошенка, В. Біднова. Видання висвітлювало в основному національно-культурне життя Катеринославщини, що зробило його найвпливовішим та провідним виданням краю.

Незважаючи на всі перепони й переслідування перед Першою світовою війною в Україні виходило 17 українських часописів українською та російською мовами. Серед них лише одна щоденна газета («Рада»), три літературних місячники («Літературно-Науковий Вістник», «Дзвін», «Українська Хата»), один педагогічний («Світло»), чотири тижневики («Рідний Край», «Маяк», «Світова Зірниця», «Дніпрові хвилі»), журнал для дітей («Молода Україна») та ще спеціальні друковані органи: «Записки Українського Наукового Товариства в Києві», «Україна», «Рілля»¹². Партійних часописів, з огляду на цензуру, серед них було не дуже багато. У 1914 р., коли почалася Перша світова війна, царський уряд, використавши складну політичну ситуацію в країні, позакривав майже усі українські часописи і видавництва.

Справжній ренесанс української періодики спричинила Українська революція 1917–1920 рр. І це цілком закономірно, адже у період відродження української державності (проголошення і становлен-

ня Української Народної Республіки) різко активізуються процеси творення національної культури. Українська мова отримує статус державної. Підвищений інтерес суспільства до української періодики спричинив з кінця 1917 р. значне збільшення кількості часописів. Як і колись, головним центром видавничого руху на Україні стає Київ, де друкувалася майже половина вітчизняної періодики. Поважними видавничими центрами були Харків («Земля і Воля»), Полтава («Книжний Бюлетень»), Житомир («Громадянин»), Катеринослав («Вістник Товариства «Просвіта»), Чернігів («Народне Слово») та багато інших міст. З'являються нові українські видання, відкриваються нові можливості для їх вільного розвитку. Лише у Києві у той час виходили: тижневик «Будяк» – український журнал сатири й гумору за редакцією С. Паночіна; тижневик «Воля» – видання Центрального комітету Української соціал-демократичної робітничої партії за редакцією Б. Мартоса; «Нова Рада» – щоденна політична, економічна й літературна газета, орган Товариства підмоги літературі, науці й штуці за редакцією А. Ніковського та багато інших.

Поновилося у Києві і видання «Літературно-Наукового Вістника» (1917–1919) – місячника літератури, науки й громадського життя за редакцією М. Грушевського і О. Олеса. Журнал намагався, не зважаючи на всі труднощі війни та зміни влад, тримати високу мистецьку планку.

Український часопис стає щоденною потребою не тільки інтелігента, але й малоосвідчених селянина і робітника. На зміну товстим літературно-науковим журналам і фаховим виданням постають нові політичні часописи, які висвітлюють громадське життя з погляду не тільки національного, а й партійного. Не знаючи цензури, вітчизняна періодика почала вільно висловлювати свої міркування і сподівання, що викликало великий попит на неї. Нова українська преса опікувалася завданнями революції, будівництва нового життя в Україні, привертала увагу читачів злободенними питаннями, її шпальти були переповнені гострими дискусіями, різними думками. Газети та журнали висвітлювали не тільки політичні, громадські справи, але й загальнонаціональні, не забуваючи про місцеві. Українська преса у цей час стає різноманітною щодо напрямів і змісту (партійна і безпартійна, громадська, земська і кооперативна, наукова і релігійна). Серед періодичних видань домінували загальнонаціональні та безпартійні, які зверталися до широкого загалу (селяни, робітники, військові, інтелігенція), друкуючись прийнятною для всіх мовою.

У цей період українську періодику охоче реалізують всі книгарні, деякі установи беруть на себе розповсюдження української преси, вона отримує доступ до кіосків та роздрібної торгівлі на вулицях. У зв'язку зі складними фінансово-матеріальними умовами існування українська преса того часу складалася з тижневиків та двотижневиків. Переважали видання, що виходили накладом українських організацій (громад, просвіт, спілок та ін.), лише невелика частина видавалася на власні кошти видавців чи редакторів.

Загалом жодне видання, що з'являлося друком в Україні, не стояло осторонь національних проблем. Видавнича галузь надавала дійову підтримку українському національному рухові та культурі, що орієнтувалися на національну самобутність. Часописи різного ідейного спрямування організували свою діяльність в ім'я української нації, її духовності, просвіти, суспільного поступу.

Примітки

¹ Джерелознавство історії України: довідник / ред. кол.: М. Я. Варшавчик, Г. В. Боряк, І. Н. Войцехівська та ін. – К., 1998 – С. 120–122.

² Романюк, М. М. Українське пресознавство на порозі ХХІ століття. – Львів, 2000 – 110 с.

³ Семчишин, С. Тисяча років української культури. – К.: АТ «Друга ріка»; МП «Фенікс», 1993. – С. 270–271.

⁴ Довідник з історії України (А–Я): посібник для серед. загальноосв. навч. закл. / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – К.: Генеза, 2001. – С. 96–97, 234–235.

⁵ Житецький Г. П. «Киевская Старина» 40 років тому // За сто літ. – К., 1928. – Кн. III. – С. 125–146.

⁶ Коновець, О. Ф. Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина ХХ ст.). – К.: Хрещатик, 1992. – С. 34–35.

⁷ Дорошенко, В. Літературно-Науковий Вістник // Українські бібліологічні вісті. – Авгсбург, 1948 – [№] 1. – С. 6–17.

⁸ Історичне джерелознавство: підручник / Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, С. Ф. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 403–413.

⁹ Грушевський, М. С. На українські теми. Видавнича криза // Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського / Упоряд. А. П. Демиденко. – К., 1992.

¹⁰ Сірий, Ю. Із спогадів про українські видавництва // Українські бібліологічні вісті. – Авгсбург, 1948 – [№] 1. – С. 38–39.

¹¹ Чикаленко, Є. Спогади. 1861–1907. – Львів, 1925–1926. – Ч. I–III.

¹² Єфремов, С. О. Історія українського письменства / худож. оформл. В. М. Штогриня – К.: Феміна, 1995. – С. 567–572.

Міжнародна наукова конференція «Слов'янський ідентитет: спільне коріння і спільне майбутнє – парадигма ХХІ століття»

21 травня 2009 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулася Міжнародна наукова конференція, присвячена Дню слов'янської писемності і культури «Слов'янський ідентитет: спільне коріння і спільне майбутнє – парадигма ХХІ століття». Її організаторами виступили НАН України: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ), Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (ІМФЕ); Український комітет славистів (УКС); Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Товариство «Україна – Болгарія».

Конференція працювала у пленарному та секційному режимах. У її роботі взяло участь 60 науковців з України, Білорусі, Болгарії, Сербії, Туреччини. Серед них: 1 академік НАН України, 3 члени-кореспонденти НАН України; 1 член-кореспондент Академії мистецтв України; 19 докторів наук; 18 кандидатів наук, а також молоді вчені, здобувачі, аспіранти. Мовознавці, історики, бібліотекознавці, релігієзнавці, книгознавці, культурологи, педагоги, психологи, педагоги та ін. репрезентували такі установи та організації: НАН України: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; Інститут археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка; Інститут археології, а також інституту філології та журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка; Київський славистичний університет; Державна наукова установа «Інститут мистецтвознавства, етнографії та фольклору ім. К. Крапивы» НАН Білорусі; Інститут чеської мови Академії наук Чеської Республіки; Канадський інститут українських студій Університету Альберти в Едмонтоні; громадська організація Товариство «Україна – Болгарія» та ін.

Загалом учасникам зібрання було запропоновано 56 доповідей.

Зі вступним словом до учасників наукового форуму звернувся академік-секретар Відділення історії, філо-

софії та права НАН України, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, голова Українського комітету славистів, акад. НАН України **О. С. Онищенко**. Він наголосив на актуальності тематики, винесеної на обговорення, зосередив увагу на ключових проблемах і завданнях українського слов'янознавства. Було, зокрема, відзначено, що Український комітет славистів, Міжнародний комітет славистів, де нині головує Білорусь, розпочав формування тематики XV конгресу славистів, який відбудеться 2013 р. в Мінську. УКС має запропонувати актуальні теми сучасної лінгвістики, літературознавства, фольклористики, мистецтвознавства, етнології, історії славистики та ін. для обговорення на черговому форумі. Пропозиції необхідно надіслати на адресу УКС вже влітку цього року.

На пленарному засіданні з оглядовими, аналітичними доповідями виступили: завідділу структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні, чл.-кор. НАН України **Н. Ф. Клименко** («Збереження національної самобутності слов'янських мов у добу глобалізації»); завідділу культури слов'янських народів Державної наукової установи «Інститут мистецтвознавства, етнографії та фольклору ім. К. Крапивы» НАН Білорусі, д-р філол. наук **О. В. Морозов** («Закономерности и модификации современного функционирования фольклора у восточных славян»); завкафедрою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заст. голови Українського комітету славистів, д-р філол. наук **Л. І. Шевченко** («Літературна мова в культурній ідентифікації слов'ян: історичний контекст і сучасність»); проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук **Д. Айдачич** («Напрями змін ідентичності слов'ян: прогностичний погляд») (Сербія); проф. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук **П. В. Рудяков** («Взаємодія «нової» слов'янської та спільної європейської ідентичності в процесі розширення Європейського Союзу (на матеріалі народів Південно-Східної Європи)»); в. о. завідділу структурно-математичної лінгві-

тики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, д-р філол. наук **Є. А. Карпіловська** («Сучасна українська словотворчість у загальнослов'янському контексті») (з електронною презентацією); співробітниця Інституту чеської мови Академії наук Чеської Республіки, доц. **Павла Валчакова** («Славянское языкознание – чешские научные работы 1999–2009 гг.») (Чехія); викладач Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. філол. наук **Х. Манолакiв** («Кирило і Мефодій та Болгарське Відродження») (Болгарія).

Низка виступів на пленарному засіданні була присвячена ювілеям. Заввідділу давньоруської та середньовічної археології Інституту археології НАН України, чл.-кор. НАН України **О. П. Моця** у доповіді «Українське» та «малоросійське» в «Записках о Южной Руси» Пантелеймона Куліша» звернувся до маловивчених сторінок творчості українського письменника і культурного діяча, котрому в цьому році виповнюється 190 років від дня народження. Як історик і археолог О. П. Моця віднайшов нові ракурси творчості П. Куліша. Вони засвідчують інтерес письменника до проблем національної ідентичності, усвідомлення людиною себе як частини певної спільноти, її прагнення до вироблення національного ідеалу, до підсвідомого збереження своєї національної окремішності, культури, історії як неформованого протесту проти уніфікації духовної культури свого народу, спроби розчинення та поглинання її іншою культурою.

О. П. Моця характеризує творчість «талановитого поета і прозаїка, автора першого українського історичного роману, батька українського художнього перекладу, одного із найкращих знавців тогочасної української мови», звертається до його «Записок о Южной Руси», адже саме вони дали змогу письменникові увійти до плеяди найвідоміших на той час етнографів – дослідників півдня Російської імперії.

Важливе місце, наголосив доповідач, у вивченні проблеми самоусвідомлення кожного народу, в т. ч. й українського, займає питання встановлення історії власних самоназв. У цьому сенсі становить інтерес використання П. О. Кулішем термінів «малоросійський» і «український». У «Записках о Южной Руси», в інших працях обидва ці терміни для автора є ідентичними. Термін «український» стає пріоритетним лише у творчості Т. Г. Шевченка та інших вітчизняних дослідників, митців, політичних і громадських діячів, котрі жили і творили у пізніші часи.

На завершення чл.-кор. НАН України О. П. Моця робить висновок: П. О. Куліш, як один із найблискучіших представників української інтелігенції, аналізуючи етнографічні та загальноісторичні проблеми автохтонів, в основному, використовував два терміни – «український» і «малоросійський» – практично в пропорції один до одного і як синонімічні поняття. Лише Т. Г. Шевченко «можна сказати, й рішив се питання, як мають себе називати його земляки».

Нинішній рік проходить під гаслом 200-річного ювілею М. В. Гоголя. До цієї знаменної дати в НБУВ побачили світ дві високофахові наукові праці: *Супронюк, О. К. Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии: Библиографический словарь [Текст] / О. К. Супронюк / ред. А. И. Рейтблат, предисл. Ю. В. Манна. – К. : Академперіодика, 2009. – 252 с.; [24 с. : библиогр.]; [илл.]; та *Супронюк, О. К. Литературная среда раннего Гоголя [Текст] / О. К. Супронюк. – К. : Академперіодика, 2009. – 180 с.* На конференції цей науковий доробок представила сама авторка – ст. наук. співробітник НБУВ, канд. філол. наук **О. К. Супронюк**. Обидві праці одержали високу оцінку в професійних колах і становлять безперечний інтерес для всіх, хто цікавиться творчістю геніального українського і російського письменника, мислителя.*

Не можна відмовити в оригінальності доповіді, виголошеної доц. Київського славистичного університету, канд. філол. наук **В. О. Захаржевською**: «Творчість Ніколи Вапцарова і Україна (до 100-річчя від дня народження)». Доповідачка розповіла про болгарського поета, який прожив коротке, але бурхливе життя і був страчений фашистами у 1942 р. На превеликий жаль, й досі його творчості не дано належної і, головне, справедливої оцінки.

Вперше у роботі традиційної наукової конференції взяла участь представники Товариства «Україна – Болгарія». У доповіді його президента **Ю. І. Сєдих** та віце-президента, канд. іст. наук **М. В. Знаменської** було детально охарактеризовано діяльність цієї громадської організації, розкрито її вагомий внесок у розвиток традиційно добрих відносин між українським і болгарським народами. Організація існує з середини минулого століття. Раніше це було українське відділення Товариства радянсько-болгарської дружби. Нині Товариство активізувало свою роботу, стало ініціатором кількох нових проектів. Так, його члени мають намір упорядкувати залишки поховань учасників балканської війни 1877–1878 рр. на Старогоспітальному кладовищі у Києві та встановити на ньому пам'ятний знак. Це шана не тільки болгарським, а й українським воїнам, які перебували у складі військових частин, що носили назву українських міст. Чимало солдат тієї війни пішло з життя від ран у Київському військовому госпіталі. Їх поховано на Звіринецькому кладовищі.

Комп'ютерне забезпечення пленарного засідання здійснювалося керівником Центру бібліотечно-інформаційних технологій, канд. техн. наук **Л. Й. Костенком**.

На першій секції «Ідентичність слов'янських народних традицій» (науковий керівник – заввідділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, канд. філол. наук Л. В. Вахніна; учений секретар – мол. наук. співробітник тієї ж установи, канд. філол. наук В. Д. Головатюк) учасники конференції з особливою увагою вислухали доповіді: «Проблеми національної специфіки українського фольклору» (**С. К. Росовець-**

кий, проф. Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук); «Ідентичність слов'янських народних традицій та сучасна європейська цивілізація» (**Л. К. Вахніна**, заввідділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, канд. філол. наук); «Збереження і вивчення усної народної культури слов'ян в Угорщині» (**Л. Г. Мушкетик**, пров. наук. співроб. відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, канд. філол. наук); «Ідентичність традиції, або сербські історико-документальні тужбалиці та українські пісні-хроніки як типологія жанру» (**О. О. Микитенко**, пров. наук. співроб. відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, канд. філол. наук); «Мотив оленя в індоєвропейській та слов'янській міфології» (**Н. Р. Михайлова**, архівіст Інституту археології НАН України) та ін. Значний інтерес аудиторія виявила до доповіді **Гусейна Ойлюпінара**, аспіранта Канадського інституту українських студій Університету Альберти в Едмонтоні – «Образ чужинця в думках: козацька ідентичність та соціальний контекст».

Порушені у виступах наших колег проблеми вкрай актуальні, оскільки Україна – держава поліетнічна, багатокультурна, вона є вітчизною представників понад 100 національностей, які проживають на її території. Розвиток культур різних народів нині відбувається під значним впливом процесів глобалізації, які посилюють прагнення до самовираження і національного ідентитету. Глобалізація актуалізує потребу в консолідації етнічної спільноти, у створенні нового ідентифікуючого ідеалу, що має зберегти національну історію, культуру, традиції, міфологію тощо – тобто, все те, що є сутнісним для кожної нації. Крім того, простежується зміна парадигми на етнічну ідентичність, що є однією з основних рис розвитку людства. Та головне полягає у тому, що Україна здатна захистити кожен культурну окремність.

Під час секційного засідання було презентовано науковий доробок НБУВ: Слов'янські обрії. – К., 2008. – Вип. 2; Українсько-македонський словник / О. С. Онищенко, Б. Ристовські, В. В. Чумак, Т. Я. Марченко, Н. В. Бенедик. – К., 2008; Динаміка та стабільність лексичних і словотвірних систем слов'янських мов : тематичний блок, 10–16 вересня 2008 р., Охрид, Республіка Македонія; Українсько-македонський науковий збірник. – К. : НБУВ, 2008. – Вип. 3.

На другій секції «Ідентичність слов'ян як об'єктивна реальність» (наук. кер. – В. А. Студинський, проф. Національного економічного університету ім. В. Гетьмана, д-р іст. наук, канд. екон. наук; учений секретар – Н. Г. Солонська, керівник культурно-просвітницького центру НБУВ, канд. іст. наук) підвищений інтерес викликала аналітична доповідь, проілюстрована статистичним матеріалом, «Особливості українського мента-

літету та його вплив на економічну трансформацію» (**В. А. Студинський**, проф. Національного економічного університету ім. В. Гетьмана, д-р іст. наук, канд. екон. наук). Науковець, зокрема, зазначив, що в розумінні національного ідентитету важливу роль відіграла спільність економічного життя. Нації, нагадав доповідач, склалися на підґрунті становлення індустріального, капіталістичного суспільства. Нині в Європейському Економічному Співтоваристві формується так звана західноєвропейська спільність економічної дійсності. Україна завдяки своїй ментальності має оригінальний шлях: власний ареал почуттів, традицій, фольклору, міфології і т. д., усвідомлення світу, його світосприйняття, власне, що відрізняє одну націю від іншої і всього того, що створює сферу духовної культури.

Своє бачення проблеми, заявленої на конференції, подано у доповіді «Тоталітаризм і культура (генезис та історична доля соцреалізму і слов'янських народів)» (**Т. П. Руда**, пров. наук. співроб. відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, д-р філол. наук). Актуальну тему було порушено у доповіді «Фразеологія перекладів драматургічних творів у слов'янських літературах: проблема культурної асиміляції та адаптації» (**І. М. Юджін**, заввідділу театрознавства та культурології ІМФЕ, д-р мист., чл.-кор. Академії мистецтв України).

Т. С. Воропаєва, ст. наук. співробітник Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. психол. наук, у своїй доповіді «Слов'янський, національний, цивілізаційний ідентитети громадян України: 1993–2008 рр.» розглянула ідентичність як «динамічну структуру, як процес, включений у цілісну життєдіяльність суб'єкта, нерозривно пов'язаний з когнітивною, емоційною, ціннісно-сисловою та поведінковою сферами особистості, зумовлений її потребами, мотивами, цілями і установками, опосередкований мовою, нормативними, знаковими, символічними, образними, аксіологічними системами культури».

Доповідачка повідомила, що дослідження становлення української ідентичності здійснюється Центром українознавства Київського національного університету в рамках кількох наукових проєктів, а саме: «Українська національна ідея: теоретико-емпіричні аспекти»; «Соціально-психологічні та регіональні аспекти формування національної самосвідомості громадян України як чинника державотворення»; «Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти».

Дослідниця зі Львова, проф. кафедри видавничої справи і редагування Української академії друкарства, канд. філол. наук **Н. І. Черниш** порушила проблему «Енциклопедичне книговидання в реаліях нового тисячоліття: українська та польська моделі», з огляду на те, що українська і польська культури мають спільне православне коріння, спільні риси історичного та культурного розвитку.

Історіографічна доповідь «Відстоювання ідей слов'янської єдності на шпальтах східноукраїнських часописів початку ХХ століття» (**Н. М. Сидоренко**, завкафедрою історії журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук; **О. Д. Школьна**, доц. цієї ж кафедри, канд. філол. наук) була цікава тим, що в ній подано історичний зріз заявленої проблеми.

Інтелектуальним, духовним підґрунтям створення і формування слов'янського ідентитету, його засадничих ідентифікаційних основ, що сягають своїм корінням у ІХ–ХІ ст., була писемність, книга, давні бібліотеки, і, зокрема, бібліотеки болгарського царя Симеона, великого київського князя Ярослава Мудрого. Саме на цьому наголошувалося у доповіді «Ядро фондів давніх слов'янських бібліотек як підґрунтя формування слов'янського національного ідентитету» (**Н. Г. Солонська**, керівник культурно-просвітницького центру НБУВ, канд. іст. наук). Бібліотеки в епоху Київської Русі зберігали високу релігійну традицію. І це цілком закономірно, адже православ'я у перші століття свого запровадження у Давньоруській державі відіграло роль стимулятора інтелектуальної та розумової діяльності суспільства, сприяло розвитку писемної та книжкової школи. У доленосному для слов'янської культури процесі хрещення Київської Русі цементуючим чинником і, власне, твірним фундаментом виступили християнська книжність і Бібліотека Ярослава Мудрого, ядром фонду якої була саме богослужбова література.

У рамках роботи другої секції відбулася презентація монографії *Половинчак, Ю. М.* Газета «Киевлянин» і українство: досвід національної самоідентифікації. – К. : НБУВ, 2008. – 218 с. Видання представила автор – ст. наук. співроб. Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади НБУВ, канд. іст. наук **Ю. М. Половинчак**. «Прояви національної свідомості та громадсько-політичної активності поборників окремішності українського народу, – підкреслила вона, – тлумачилися в суспільстві як українство». Автор також зазначила, що «шовіністичні газети, які видавалися в Україні, відігравали особливу роль у формуванні громадської думки з українського питання в Російській імперії, оскільки позиціонували себе як виразники думок і поглядів місцевого населення. Одним з найактивніших видань, що виступали з антиукраїнських позицій у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., була газета «Киевлянин», якій і присвячено ґрунтовне дослідження.

Учасники засідання третьої секції «Базові ідентифікаційні цінності слов'ян» (наук. кер. – **Е. П. Стоянова**, проф. Київського славистичного університету, д-р філол. наук; учений секретар – **В. В. Лучанська**, канд. пед. наук, докторант Київського національного університету культури і мистецтв) торкалися переважно філологічних та літературознавчих тем. Ґрунтовно ця проблематика висвітлювалася у доповідях «Еволюція ідей про взаємозв'язок мови – культури – мислення в сучасній лінгвістиці» (**Л. І. Даниленко**, ст. наук. спів-

робітник Інституту української мови ім. О. О. Потебні НАН України, канд. філол. наук); «Національно-мовна болгарська ідентичність під кутом зору нової історії» (**Е. П. Стоянова**, проф. Київського славистичного університету, д-р філол. наук); «Взаємодія української мови з іншими (лексичний рівень)» (**Т. Б. Лукінова**, пров. наук. співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, д-р філол. наук); «Семантична реконструкція у світлі завдань праслов'янської лексики» (**Т. О. Черниш**, проф. Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, д-р філол. наук).

Значні дослідницькі напрацювання відбито у доповідях «Персоніфікація і сучасний фольклоризм у поезії Єжи Герасимовича» (**Ю. Л. Булаховська**, пров. наук. співробітник-консультант Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, д-р філол. наук); «Південно-слов'янська тематика у творчості Олени Пчілки» (**М. В. Гуць**, доц. Українського міжнародного славистичного університету, канд. філол. наук); «Вірші Тараса Шевченка у перекладах польських поетів 20–30-х років ХХ століття» (**Н. О. Лисенко-Єржиківська**, наук. співробітник Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, канд. філол. наук) та ін.

Присутні взяли участь у презентації монографії *Шамрай, М. А.* Альдини в бібліотеках України. – К. : Академперіодика, 2008. Працю представляла також сама авторка – наук. співробітник Інституту археографії і джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України **М. А. Шамрай**. Вона наголосила, що «перелік альдин, які збереглися у найбільших українських бібліотеках, певною мірою підтверджує інтерес наших пращурів до конкретних гуманітарних галузей». Дослідниця зазначила, що «книгознавчий опис альдин вітчизняних книгозбірень дає змогу простежити непростий шлях альдин з Італії і зробити, з певним застереженням, висновки щодо побутування гуманістичної літератури в Україні впродовж ХVІ–ХІХ ст., позаяк друки Мануціїв становили інтерес насамперед для бібліофілів. Паралельно антична спадщина видавалася в інших країнах, книжковий потік з яких прямував до України, як правило, через Польщу, тому альдини доволі скромно представлені у вітчизняних бібліотеках».

По завершенні конференції відбувся науково-просвітницький захід. У його програмі – урочисте відкриття: книжково-інформаційної виставки «Столиці слов'янських держав» (наукова концепція і підготовка співробітників виставкового сектора культурно-просвітницького центру НБУВ (КПЦ НБУВ) **І. А. Прокошиної** (завідуюча), пров. бібліотекаря **С. Г. Шостак**, бібліотекаря першої категорії **Т. Г. Дорошенко**); виставки унікальних картографічних документів із фондів НБУВ під тією ж назвою (наукова концепція і підготовка наук. співроб. відділу обслуговування читачів літературою природничого і технічного профілю **Т. І. Шовкопляс**); виставки «Николай Йонков Вапцаров. (1909–1942)» (загалом – 350 од. зб.); виставки образотворчого мисте-

цтва із зібрання Фонду Президентів України НБУВ «Київ – столийний град Володимира і Ярослава», що експонується вперше. Художнє оформлення та експозицію вищезгаданих виставок здійснили дизайнери КПЦ НБУВ **Л. А. Огир** і **А. Г. Омелянчик**.

З нагоди конференції було підготовлено також електронну виставку «Слов'янський ідентитет» із фондів НБУВ (наукова концепція і підбір літератури канд. іст. наук Н. Г. Солонської). Вона буде представлена у віртуальній бібліотеці Культурно-просвітницького центру НБУВ.

З вітальним словом до учасників заходу звернувся **А. Г. Бровкін**, заступник генерального директора НБУВ, засл. працівник культури України, канд. іст. наук. Перед присутніми виступив **Ю. І. Сєдих**, президент Товариства «Україна – Болгарія», член Київського товариства болгарської культури «Родолубие», дійсний член громадських організацій – Академії будівництва України та Української академії русистики, член Національної спілки журналістів України. Він привітав присутніх із Днем слов'янської писемності і культури, розповів про історію україно-болгарських зв'язків і подарував Національній бібліотеці України книгу: *Шекспір, В. Сонети* / пер. Г. Пилипенко – К., 2005. – 320 с.

Завідділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ, канд. філол. наук **Л. В. Вахніна** презентувала цілу низку нових славістичних видань Інституту. Це – вельми солідний доробок: спецвипуск журналу «Народна творчість та етнографія» (присвячений болгарській фольклористиці, виданий у рамках проекту спільно з Інститутом фольклору Болгарської Академії Наук); збірник «Українсько-польські культурні взаємини» (К., 2008. – Вип. 2); польський спецвипуск журналу «Студії мистецтвознавчі» (спільний проект ІМФЕ і Інституту мистецтвознавства Польської Академії наук); індивідуальні дослідження: *Segeda, S. Wspylne korzenie cywilizacyjne Polski i Ukrainy (historia, etnologia, archeologia)*. – Lublin : Publikacja Europejskiego Kolegium Polskich i Ukrainskich Uniwersytetyw, 2008. – 183 s.; *Ozhekhovska, M. Problematyka moralna w prozie Jaroslawia Iwaskiewicza*. – Szczecin, 2008. – 213 s.

Прийнято рішення за підсумками конференції підготувати до друку черговий випуск видання «Слов'янські обрії».

Н. Солонська,
керівник культурно-просвітницького центру НБУВ,
канд. іст. наук

Сучасний стан та перспективи наукового реферування

29 травня 2009 р. у Державній науковій сільськогосподарській бібліотеці Української академії аграрних наук (м. Київ) відбувся міжнародний семінар-практикум, присвячений 10-річчю видання реферативного журналу «Агропромисловий комплекс України».

У семінарі-практикумі взяли участь керівники аграрної науки, працівники міністерств; понад сто вчених і спеціалістів у галузі аграрної й інформаційно-бібліотечної науки, представники бібліотек різних систем і відомств як України, так і близького зарубіжжя.

Особливістю семінару, який проводився вперше, була участь заінтересованих науковців, фахівців, практиків і творчого колективу редакції, редакційної колегії, наукових референтів і консультантів РЖ в обговоренні важливих питань розвитку наукового галузевого реферування.

Від імені головного редактора журналу, президента Української академії аграрних наук, академіка УААН М. В. Зубця з привітанням до присутніх звернувся

перший заступник головного вченого секретаря УААН **О. М. Жукорський**, який наголосив на важливості даного зібрання, необхідності постійного спілкування фахівців аграрної та бібліотечно-інформаційної галузі. Зокрема доповідач відзначив, що 10 років – це знакова подія в інформаційному полі держави, оскільки ексклюзивне інформаційно-бібліографічне щоквартальне видання, засноване ДНСГБ УААН та Інститутом гідротехніки і меліорації УААН, акумулює і віддзеркалює квінтесенцію наукових пошуків із 28 напрямів аграрної науки, включаючи її історіографію, у зручному форматі реферату. Тобто аналітико-фактографічний часопис оперативно знайомить вчених, освітян, виробників із результатами оригінальних конкурентоспроможних розробок, спрямованих на забезпечення сталого, екологічно вивіреного, ресурсоощадливого і високоефективного розвитку агросфери України.

РЖ виконує низку комунікативних функцій: інформативну, інтеграційну, довідково-пошукову, оцінювальну

і, найголовніше, пізнавальну. За цей час вийшло друком 39 випусків РЖ «АПК України» – 15 881 реферат найактуальніших теоретико-прикладних публікацій (понад 796 обл.-вид. арк.). Протягом 2005–2007 рр. на додаток видано чотири спецвипуски РЖ: «Ветеринарна медицина», «Сільськогосподарська меліорація і водне господарство», «Лісове господарство», «Ветеринарна медицина і тваринництво України».

РЖ «АПК України» – чільна компонента науково-інформаційного наповнення державних і виробничо-управлінських інституцій з аграрних питань, профільних дослідних установ системи УААН і Міністерства аграрної політики України, вищих навчальних закладів агробіологічного профілю тощо. Видання є достатньо популярним серед читацького загалу, неодноразово успішно презентоване на міжнародних і вітчизняних науково-практичних конференціях і галузевих виставках в Україні, Росії, Чехії, Франції та Німеччині.

Наразі здійснюється оптимізація наповненості предметних рубрик, покращується добір першоджерел і якість їхнього реферування за критеріями об'єктивності, зрозумілості й лаконічності. Очікується перехід на тримовний бібліографічний опис згорнутих документів, тиражування електронних версій журналу, а також репрезентація його через веб-сайт ДНСГБ УААН.

Історію створення, тенденції розвитку та перспективи РЖ «АПК України» було висвітлено у доповіді «Національний пріоритет на шляху до Європейської інтеграції (до 10-річчя РЖ «Агропромисловий комплекс України»)» професора **В. А. Вергунова**, директора ДНСГБ УААН, заслуженого працівника сільського господарства України.

В рамках семінару обговорювалися різні аспекти теорії і методики наукового реферування, практичний досвід роботи з підготовки реферативних журналів інформаційно-бібліотечних центрів різних систем і відомств.

У надісланих привітаннях і виступах високо оцінювалися науковий рівень РЖ «АПК України», його значення для розвитку аграрної науки і виробництва. На проблемних питаннях та шляхах удосконалення реферативної інформації зосередили увагу присутніх заступник Голови Державного комітету лісового господарства України **О. Д. Пристая**; заступник директора Департаменту аграрної освіти, науки та дорадництва **А. А. Подгасцький**; заступник Голови Державного комітету ветеринарної медицини **Б. В. Андрющенко**; директор ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН, академік УААН, Герой України **П. Т. Саблук**. У привітанні Міністерства освіти і науки України за підписом заступника міністра **М. В. Стріхи** відмічено вкрай важливу діяльність реферативного журналу, що сприяє зусиллям МОН з активізації процесу ознайомлення

вітчизняних вчених із базами даних зарубіжної науки, та висловлюються побажання подальшої плідної роботи щодо включення кращих українських наукових видань до міжнародних пошукових баз. У вітальному слові народного депутата України, голови Комітету ВР з питань аграрної політики та земельних відносин **М. Присяжнюка** відзначалося, що 10-річна історія наукового реферативного періодичного видання «АПК України» – свідчення того, що аграрна наука в Україні існує, розвивається і має попит як у науковому середовищі, так і серед численних практиків. Він також висловив побажання запровадити ще один розділ у журналі: «Правове забезпечення аграрної сфери», адже добірці інформації на цю тему будуть вдячні усі без винятку господарники, практики, працівники виборчо-управлінських інституцій галузі, профільних дослідних установ, Міністерства аграрної політики та ін.

Досвіду формування системи реферативного забезпечення науки і практики, проблемам, що існують у цій галузі, присвятили свої виступи керівники провідних наукових бібліотечно-інформаційних, освітніх установ і закладів: генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, академік НАН України **О. С. Онищенко**; директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, канд. іст. наук **П. І. Рогова**; директор Інституту державного управління та інформаційної діяльності Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, д-р іст. наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії інформатизації **М. С. Слободяник**.

З великим інтересом присутні сприйняли виступ канд. пед. наук **Л. М. Пірумової**, заступника директора з наукової роботи Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки Російської академії сільськогосподарських наук, головного редактора п'яти російських галузевих реферативних журналів. Доповідачка відмітила високий науковий рівень РЖ «АПК України». Видання активно використовується як важливе джерело інформації про досягнення аграрної науки України. Водночас вона запропонувала редакції подавати реферати іноземними мовами, що сприятиме входженню журналу в міжнародний інформаційний простір.

Для тих, хто побажає детально ознайомитися з роботою міжнародного наукового зібрання, повідомляємо, що доповіді, привітання та виступи учасників семінару опубліковані у збірнику матеріалів «Сучасний стан та перспективи наукового реферування» (К., 2009. – 144 с.), виданому ДНСГБ УААН.

В. Вергунов,
директор ДНСГБ УААН, професор

Виставка творів Крістофа Рансмайра в «Австрійській бібліотеці» НБУВ

Протягом двох місяців у залі «Австрійська бібліотека» НБУВ демонструвалася книжкова виставка, присвячена 55-річному ювілею відомого сучасного австрійського письменника, лауреата багатьох премій (Міжнародної премії імені Франца Кафки, Державної премії Австрії з літератури та ін.) Крістофу Рансмайру.

Народився письменник 1954 р. в австрійському місті Велс (Верхня Австрія) біля одного з найкрасивіших озер Австрії – Траунзее, у сім'ї сільського вчителя. Дитинство Крістофера пройшло серед альпійських хребтів, де він пізнав смак джерельної води, насолоджувався красою скель та їх тишею. «Мої гори завжди зі мною. Їх ви знайдете і в «Останньому світі», – скаже він згодом. До школи хлопець ходив у Ротгаймі, у містечку Ламбах закінчив Бенедиктинську гімназію, у Відні вивчав філософію та етнологію, де його особливо зацікавила так звана Франкфуртська школа, роботи Т. Адорно, М. Горкгаймера, а також філософсько-естетична теорія трансцендентного мислення. В університетські роки, сумніваючись в ідеологічних і догматичних рецептах, юнак розпочав роботу над дисертацією про політичні утопії та відношення індивідуальної свободи до суспільної. Завжди дотримуючись лівих поглядів, він віддавав перевагу «гуманістичному розумінню анархізму», а на виборах завжди голосував за «зелених». «Я – наслідок антиавторитарної традиції», – констатує письменник. Під час навчання в університеті працював шлюсарем, шофером, довелось освоювати пекарські та фабричні професії, адже батько – бідний учитель із чотирма дітьми – не міг оплачувати його навчання.

Одержавши вищу освіту, К. Рансмайр працює журналістом віденського щомісячника «Екстраблатт», відображає у своїх репортажах неадекватне ставлення людини до природи, що часто спричиняє її знищення та вимирання. У збірці репортажів «У глухому куті. Повідомлення з Центральної Європи» (1985) порушує болючі теми тоталітарних режимів, проблеми стосунків між Заходом і Сходом. В одному з інтерв'ю, згадуючи той період, він відзначив дуже цікаву особливість власної роботи над текстом: «...я ніколи для себе не робив різниці між репортажами та прозою. І завжди намагався у кожному тексті вичерпати всі можливості мови, щоб донести до читача максимум своїх вражень, описати найменші нюанси і для кожного знайти найбільш вдале слово. Тому я працював над репортажами так само, як і над романами, – не заспокоювався до тих пір, поки чітко не відчував, що більшого досягти вже не можу. Звісно, при такому підході, заробити на цьому було складно».

«Винахід світу» – принцип творчості К. Рансмайра, задекларований у доповіді з нагоди вручення йому

премії Ф. Кафки (1995). Основною ознакою творчих настроїв письменника, невіддільною від традицій австрійської літератури, є показ «розпаду цінностей», скепсис щодо можливостей людського пізнання, зображення стану непевності людини у сповненому суперечностей світі.

Перший роман К. Рансмайра «Жахіття криги й пільми» («Die Schrecken des Eises und der Finsternis») з'явився у 1984р., у ньому автор оповідає про австро-угорську наукову експедицію 1872–1874 рр. до Арктики. Тут, до речі, Рансмайр виступає гарним знавцем історії відкриття Землі Франца-Йосифа. Преса визнала цей твір стилістично досконалим інтелектуально-психологічним романом.

Знаменитим письменник став у 34-річному віці, після виходу в світ 1988 р. у Відні роману «Останній світ» («Die letzte Welt»), який приніс йому світову славу. Твір одразу ж став літературною сенсацією. Фахівці одностайно зарахували його поряд з «Парфюмером» Патріка Зюскінда та «Ім'ям рози» Умберто Еко до найкращих досягнень постмодерністської літератури. К. Рансмайр, переказуючи прозово славетні «Метаморфози» Овідія, інтерпретуючи цей твір, виходить за його просторово-часові межі і показує, що вічні образи та теми античної міфології живуть і сьогодні, усе повертається..., знову і знову повторюється. Цей роман протягом короткого часу було перекладено тридцятьма мовами світу. Українською мовою твір побачив світ у київському видавництві «Основи» (1994 р.). Переклад здійснив Олекса Логвиненко. До речі, його було визнано кращим перекладом 1993 р. в Україні та відзначено премією ім. Миколи Лукаша. Російськомовний варіант роману з'явився майже одночасно з українським. Його у 1993 р. видрукувало московське видавництво «Радуга» у серії «Новое имя». Ось що говорить про цей роман видатний російський літературознавець А. Карельський: «Он ставит нас лицом к лицу со всей историей европейской цивилизации, от греческих мифов до возможного грядущего апокалипсиса, его символика многослойна – тут поистине раздолье для интерпретаторов. Да и создаваемый в нем «прекрасный последний мир» отнюдь не идилистически благостен, а каменно-бесстрастен и безжалостен. Но надо всем этим царит уверенная власть Слова, Таланта, и она оставляет ощущение блестящей конечной победы...».

У 1997 р. львівський часопис «І» (число 10) друкує оповідання К. Рансмайра про Галичину 1918 р. «Перемисьль – центральноевропейська придибенція» у перекладі місцевого перекладача, літературознавця Тимофія Гавриліва. На Франкфуртському книжковому ярмарку 2006 р. було презентовано найновіший роман Рансмайра

ра «Летюча гора» («Der fliegende Berg»), виданий місцевим видавництвом «S. Fischer». Це роман-мандрівка, адже в ньому, як і в ранніх творах митця, домінуючим є мотив подорожі в екстремальних умовах, сповненої випробувань та глобальних викликів.

Крістоф Рансмайр двічі відвідував Україну, останнього разу він був тут у травні 2008 р. під час проведення Міжнародного книжкового форуму у Львові. Свою другу мандрівку письменник назвав «подорожжю в часі». В інтерв'ю германістці Наталці Сняденко на питання: – **Коли Ви перечитуйте свої старі книги, у Вас є відчуття, що зараз би такого не писали? Крістоф Рансмайр** відповів: – Ніколи. І я тішуся з цього. Усі мої книги сьогодні такі близькі мені, як і тоді, коли я їх писав. Можливо, зараз я писав би вже по-іншому, але я не соромлюся жодної зі своїх книг і завжди радий, коли читачі виявляють інтерес до текстів, які вийшли багато років тому.

Творчість К. Рансмайра стала об'єктом досліджень багатьох германістів в Україні. В останні роки у пресі з'явилася ціла низка статей Дмитра Затонського, Лариси Цибенко, Бориса Бігуна, І. Я. Ненько. Лариса Цибенко питання ролі часово-просторових пропорцій та моделей у загальній структурі роману «Останній світ» детально аналізує у своїй дисертації «Часово-просторова модель роману Крістофа Рансмайра «Останній світ». Феноменологічне наближення», яку вона успішно захистила в Інституті літератури НАН України у 2001 р. Видатний український літературознавець, найвизначніший дослідник австрійської літератури на території колишнього радянського простору Дмитро Затонський у передостанній прижиттєвій монографії «Модернізм і постмодернізм: Мисли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств. (От сочинителя Умберто Эко до пророка Екклесиаста)» (2000), роману К. Рансмайра «Останній світ» присвятив цілий параграф під назвою «Интермедия: Метаморфозы Овидия Назона, или Покушение на движущееся время». Говорячи про цей твір, академік зазначає: «...здесь камни и птицы, по моему, не только, как полагал А. Карельский, «два сквозных символа в романе», но и точка пересечения противоположностей. То гимн поется камню, который «все равно переживает – и надолго. Непростительно надолго! – любую империю и любого завоевателя...», то птицам, что летят «высоко над всеми преградами и ловушками...».

Всі вищеназвані твори Крістофа Рансмайра, їх переклади в Україні та Росії, а також наукові дослідження його творчості в Європі, що демонструвалися на виставці, завжди можна прочитати у читальному залі «Австрійська бібліотека» Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. А запропонована бібліографія допоможе усім бажаючим більш детально ознайомитися з творчістю видатного австрійського письменника Крістофера Рансмайра.

1. Die Erfindung der Welt: Zum Werk von Christoph Ransmayr / U. Wittstock (Hrsg.) / – Frankf., M.: Fischer, 1997. – 238 S. Цстerr. Bibl. N. 4234.

2. Ransmayr, Christoph, Ackerl, Isabella, Weissensteiner, Fritz.

Цsterreichisches Personenlexikon der Ersten und Zweiten Republik. – Wien : Ueberreuter, 1992. – 552 S. ЦВ N 2274.

3. Затонский, Дмитрий. Модернизм и постмодернизм: Мисли об извечном коловращении изящных и неизящных искусств / худож. А. С. Юхтман. – Харьков: Фолио, 2000. – 256 с. – (Между прошлым и будущим: культура) ЦВ N 4474.

4. Затонский, Дмитрий. Метаморфозы Овидия Назона, или Покушение на движущее время // Всесвіт. літ-ра в серед. навч. закл. України. – 2002. – № 5–6. – С. 103–105.

5. Бегун, Борис. «Последний мир» К. Рансмайра: избавление от текста или неизбежность текста // Вікно в світ. – 1998. – № 2. – С. 141–160.

6. Ненько, І. Я. Відображаючі життя як хаос... (Про зумовленість ідейного змісту та поетики роману К. Рансмайра «Останній світ» постмодерністською світоглядною позицією його автора // Всесвіт. літ-ра в серед. навч. закл. України. – 2002. – № 5–6. – С. 109–112.

7. Солодовник, Максим. Крістоф Рансмайр – австрійський геній психоделічно-філософської прози // <http://litakcent.com/2008/12/08>

8. Цибенко, Лариса. Часово-просторова модель роману Крістофа Рансмайра «Останній світ». Феноменологічне наближення: дис. ... канд. філол. наук: 10.01.04 / Львів. Відділення Ін-ту літ-ри ім. Т. Шевченка НАН України. – Львів, 2000. – 235 арк.

9. Цибенко, Лариса. Міфологічний вимір дійсності в романі Крістофа Рансмайра «Останній світ» // Українська література в Австрії, австрійська – в Україні: матер. симпоз., жовт. 1993 р. – К.: Брама ЛТД, 1994. – С. 136–142.

10. Цибенко, Лариса. Феномен Чорного моря в міжчасовому діалозі: Овідій і Рансмайр // Слово і час. – 1998. – № 9/10. – С. 70–75.

11. Цибенко, Лариса. Крістоф Рансмайр і його роман «Останній світ» // Всесвіт. літ-ра в серед. навч. закл. України. – 2002. – № 5–6. – С. 105–109.

12. Ransmayr, Christoph. Gestandnisse eines Touristen: Ein Verh. – 2. Aufl. – Frankf / M.: Fischer, 2004. – 137 S. Цстerr. Bibl. N 5052.

13. Ransmayr, Christoph. Der fliegende Berg: Roman. – 2. Aufl. – Frankf / M.: Fischer, 2006. – 359 S. Цстerr. Bibl. N 5885.

14. Ransmayr, Christoph. Die letzte Welt: Roman / Zifferzeichn. v.A. – Albus, 1991. – 317 S. Цстerr. Bibl. N 1813.

15. Рансмайр, Крістоф. Последний мир?: Роман с Овидиевым репертуаром? / пер. с нем. Н. Федоровой. – Москва: Радуга, 1993. – 206 с. Цстerr. Bibl. N 4708.

16. Рансмайр, Крістоф. Останній світ: роман / пер. з нім. Олекса Логвиненко. – Київ: Основи, 1994. – 206 с. Цстerr. Bibl. N 3303.

17. Ransmayr, Christoph. Morbus Kitahara: Roman. – 2. Aufl. – Frankf / M.: Fischer, 1998. – 440 S. Цстerr. Bibl. N 4216.

18. Ransmayr, Christoph. Die Schrecken des Eises und der Finsternis: Roman. – Frankf / M.: Fischer, 1998. – 277 S. Цстerr. Bibl. N 4214.

19. Ransmayr, Christoph. Die Unsichtbare: Tirade an drei Str. – Frankf / M.: Fischer, 2001. – 90 S. Цстerr. Bibl. N 4595.

20. Ransmayr, Christoph. Der Weg nach Surabaya: Reportagen und kleine Prosa. – Frankf / M.: Fischer, 1997. – 111 S. Цстerr. Bibl. N 3508.

21. Рансмайр, Крістоф. Перемишль-центральноевропейська придибенція / пер. нім. Тимофія Гаврилів // Ї. – 1997. – Число 10. – С. 111–115. ЦВ N 4127.

M. Воробей,
наук. співробітник НБУВ